

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

2.

Fürtszüret

„A szélességet az ég derekán keresztül
„méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

Az embernek legyenek modorosságai! Ezen a felszólításon nyilván minden normális ember meglepődik, de mert magamat soha nem számítottam közéjük, a teljesen százasok közé, bátran állok a kijelentésem mögé. Történt ugyanis, hogy elgondolkodtam ezen. Mert hogy gondolkodni is szoktam, ha nem is mindig megyek sokra vele.

Valamilyen megmagyarázhatatlan okból mostanában régi filmeket nézek (és még csak elpazarolt időknem sem tartom ezt az újabb úri passziómat) az *Egri csillagoktól* a *Közerkölcsök, magánbűnökig* (Magyarországon tudomásom szerint soha nem forgalmazott Jancsó-film, gondolom ezt abból, hogy csak angolul letölthető), a *Ballada a katonáróltól* a *Szindbád*ig. Utóbbit megszámlálhatatlanul sokszor láttam már, mégis időről időre arra ösztönöz valami, hogy nézzem és újranézzem a magyar film egyik legremekebbjét. Tudjuk, a *Szindbád* már Krúdy-regényként is zseniális. A film pedig, nem túlzás, kongeniális. Ebben összegezte addigi tudását (és a film, mint olyan, addigi tudását) Huszárik Zoltán, akinek olyan operatőr valósította meg kivételes látomásait, mint a mostanában a talán legmagasabb állami díjjal – jogosan – kitüntetett Sára Sándor. *De nem addig van az, Vendelin barátom*, mondaná Szindbád, mert nem az előzőek kivételes művészi adottságairól és teljesítményéről akarok én most itt beszélni, hanem Latinovits Zoltán modorosságáról. Mert az ő alakítása a modorosság modorossága. S ha már nem fukarkodtunk eddig a szuperlatívuszokkal, ne tegyük róla beszélve sem, ez a modorosság modorossága teszi zseniálissá az alakítását, és emeli Latinovitsot a magyar színészet állócsillagai közé. Ahogy beszél, úgy nem beszélnek sem a normális emberek, sem a tanult művészek. Ahogy néz, fogpiszkálót lát, úgy nem néz, nem fogpiszkál nagyon senki más. Innen már csak egy lépés az a Latinovits-féle Ady-lemez, melyen verseket és egyéb szövegeket mond. Ma már nem mondana így verset senki. És a maga idejében sem mondott verset úgy senki. De hogy a versek meg- és fölhalálása valamifajta tökély felé mutat, az biztos. És ehhez elengedhetetlenül szükségeltettek a mondás latinovitságai. És ha már a modorosságról kezdtünk el tündönni, akkor feltétlenül föl kell említenünk, hogy Adynál sem nagyon ismerünk modorosabb költőt sem előtte, sem utána, és bizvást állíthatjuk, hogy ő maga sem lett volna képes e nélkül egy teljes költészeti forradalom egyszemélyes levezénylésére (levezényelte önmagát) és egy megcsontosodni látszó költészet teljes megújítására. Itt természetesen nem csak arra gondolunk, hogy a verscímei három szóból álltak; na, és ha arra, akkor mi van? Mert hogy akkor is igazunk van.

Amikor ezt írom, éppen egy újabb filmparázsnaság után vagyok, Bertolucci *Utolsó tangó Párizsban* című, a maga korában elképesztően merész, a mai korban elképesztően tiszta, és őszinteségében megragadó filmjét néztem meg. Marlon Brando annyira modoros benne, amennyire csak egy Párizsban feleségét különösen órlt módon gyászoló amerikai lehet. És játékába, figurájába belelátam az Elia Kazan rendezte *A vágy villamosának* Sanley-jét (melyről a port.hu modorosságra – és a magyar nyelvérzék szabályaira – érzéketlen „filmszakértője” lesújtóan azt írta: **Marlon Brando még talán-talán megmenthette volna a filmet, de a rendezők nagyon lebutították az ő karakterét is, és mindössze az olajozott felsőtestével akarták kihangsúlyozni** (hm...? – zt) *minden pozitív vonását, amúgy pedig egy ostoba, kicsit sem szerethető bunkót alakít. Összességében ez egy izzadságszagú, öntetszelgő film*), *A Keresztapa* Vito „Don” Corleonéját vagy az *Apokalipszis* most Coppola-filmeupos Walter E. Kurtzét.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXX. évfolyam 2. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztők: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfi Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongyi@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Fürtszüret

A sok haikuszerzőt felsorolni itt nem tudjuk.
Alkotásaik nevük (álnevük) sorrendjében
következnek – ettől csak egy-két helyen,
tördelési szempontból tértünk el. 3–25

Hetedhét

Johannes Weidenheim: „...Itt a parádé!”
(Komáromi Sándor fordítása) 26

Dokumentum

Ébert Tibor két verse 33

Téka

Tamási Orosz János: „...minden esély
deformálódott...” (Esterházy-narratívák
Ébert Tibor életművében) 36

Csontos Márta: A fák stratégiája;
A hunyor a napba néz;
Az átváltozás metafilozófiája 60

Simek Valéria: Változás; Engedd, hogy;
Biztatón 62

Soós József: Inkább a cet 63

Gombár Endre: Kilakoltatás; Távoli látogatók . . 64

Tárlat

Fürt témájú haigák színes melléklet

Ablak

Tokai Gábor: Ócsai Károlyról
(Ami a könyvből kimaradt) 65

Fogarasi Sándor: „Porba hullt zászló – 1956”
(Csórsz István: Viharjelzés) 76

Széles Klára: Keserves, de érdekes
olvasmány csak „szakbarbároknak”
(Hász Erzsébet: Megértés,
értelmezés, alkalmazás) 86

Fancsali Róbert: Indeterminált determinizmus
(Max Blecher: Történetek
a közvetlen irrealitásban) 101

Bereti Gábor: A hétköznapiság poézise
(Vécsei Rita Andrea: Egy reggel
futni kezdek) 104

Németh Erzsébet: A kilégzés ünnepe
(Hegyi Zoltán Imre: shizoo) 107

Németh András: Olvasni jó – jó olvasni...
 (Kántás Balázs: Élő-beszéd-mód) 111
 Kontra Ágnes: Valóság és képzelet
 (Hajnal Géza: Káépület) 116

Charta XXI

Makkai Béla: Hídszerepben
 a regáti magyar diaszpóra 118

Egry Artúr: kilenc dal a gát utcából 133
 Fedor Klaudia Erika: Dal; Félhomály;
 S. O. S.; Égi és földi; Csupaszon 136
 Lovas Sz. Judit: A kabócák valaha emberek
 voltak; Félúton Agra szentélyéhez,
 megállva az Ilisszosz partján. 138

Napút Hetedhét-díj

Kovács katáng Ferenc: Stílusgazdagság,
 nyelvtisztaság 143
 E számunk szerzői. 140

Illusztrációk

Ócsai Károly szobrai
 25, 32, 132, 142

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 1 2 2.

Szvétek Gábor: Túlzás és hiány
 (Versek és vizuális költemények)

A Cédrus Művészeti
 Alapítvány különleges
 gyűjteménye:

233 kortárs magyar író harmadik személyben megfogalmazott szellemes vagy akkurátus ön-szócikke. (Megrendelhető a szerkesztőségben.)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XIX. évfolyam 2. szám

Fürtszüret

Tizenegyedik alkalommal írta ki műhelyünk (ezúttal) **fűzér** témában haiku-, haibun- és hajgaszerző pályázatát. Nem is igazán pályázat ez (meghirdetése szerint se), a díj: oklevél a legsikeresebbeknek. A voltaképpeni „jutalom” a közlés: 111 beküldő munkáiból teszünk közzé sikeres, szép alkotásokat. Ennyi bennünket megtisztelő versmester szerepel e válogatásban közel háromszáz közül. Nem versenyeredményt hirdetünk tehát, midőn kiemeljük mégis tízüket, akik szerintünk most leginkább eltalálták e japán versforma magyar háromsorosát, a megadott témát fogalmazva (fordítva vagy fotózva) meg finoman, művészi erővel. Kiemeltek: Barna Júlia, Csata Ernő, Jakabffy Éva Zoé, Kerti Károly György, Kocsis Gábor, Lajtos Nóra, Mórítz Mátyás, Szabó Aida, Tekse József, Vercsek Györgyi.

Lapszámaink rendre miniinformációval szolgálnak a benne közlő alkotókról (140–142 oldal). Ezúttal, igen, ennyi oldalra rúg a lajstrom, amelyben a szerzők olykor álnevükön szerepelnek, máskor kérik, tekintsünk el adataik nyilvánosságra hozatalától. Természetesen valamennyiük kérését tiszteletben tartjuk.

Albert-Lőrincz Márton**(Vihar előtt)**

Lila akácfürt.
Lila szirmok az égen.
Leomló éden.

(Átváltozás)

Fürtjeim között
akácvirág szirmai.
Fehér temető.

Antalffy Zvette-Hildegard

tiszta tekintet,
gyermeki angyalarc,
fürtös aranyhaj

méheket csábos
illatfelhővel hívó
akácvirágfürt

ötvenes évek
villamosán emberek
fürtökben csüngnek

Ásványi Tibor

emléked télen
havas hideg éjben – ó
édes szőlőfürt

kísértetekről
hideg sötét szobánkban
jégfürtök lógnak

füzetlapjaim
kockás talaján termett
haikuk fürtje

Barna Júlia**haiku a fürtről**

selyemfényű dús
fürtöket szürke kóccá
koptat az idő

göndör fürtjei
bánattal szántott arcot
kereteznek be

szőlőfürt mai
édességet ígér vagy
holnapi mámort

a szőlőfürtök
édességét mámorra
váltja át a bor

szellő ringatja
a kertben az orgona
illatfürtjeit

színét illatát
az orgona fürtökben
sokszorozza meg

az utca akác
fürtjeinek illatán
részezen lebeg

álmodó akác
illatfürtjei keltik
az emlékeket

az univerzum
napok fényében érlel
csillagfürtöket

mértékre szabott
gondolatok – öt hét öt –
haiku-fürtök

Bodnár Gabriella

Egy méh súlyától
csillagfürt porzószála
épp csak megrezdül

Botos Ferenc**Prelúdium**

fürtös gyöngyike
kék tündérfátyla borul
hajnali rétre

Börzsönyi Erika

Barkák fürtjével
intetet felém a friss
márciusi szél

Hajam fürtjein
nem süt át a napsugár
árnyékban élek

Hajad fürtjei
már csak emlékeimben:
mint görög isten

Csák-Nagy Kriszta**[ébredés]**

jégfürtöt mintáz
a fagy; rügy-lelkem templom
tavaszt harangoz

[megérkezés]

végül fürtökbe
rendez minket az idő
leszüretelnek

Csata Ernő**Átváltozás**
(haikusor)

Fürtökben érik,
forró vágya és buja
álma a nyárnak.

Szállnak csábosan
égi aromák, repedt
hégán a mának.

Zümmögnek rajban
mézes tolvajok, édes
szemén a fürtnek.

Csorog ragadós,
részegítő nedűje
a forró létnek.

Tombol erjedten,
lelkek mélyén karcosan
fortyog a bánat.

Aranysárgára
tisztul, feszes dongákban
a kábult holnap.

Dézsma

Déli harangszó.
Felröppen a fürtökről
a szarkasereg.

Érés

Sárga fürtökre
dér ül. Onnan majd lassan
a hajamra fagy.

Gyerekkor

Puha kölyökfürt
a díszes ereklyekincs.
Befonnám, de nincs.

Kábulat

Jégvirágfürtön
át pincémbé süt a nap.
Nyárba visz a bor.

Nesz

Álmos fürtökről
bogyók repedése száll
az égi csöndbe.

Őszi kéj

Őszutó szelel.
A pukkanó dudafürt
ernyője libben.

Cseke Ibolya

édes a szőlő...
két seregély egy fürtön
békében szemez

Demeter Mária**Költő**

A gondolaton
szavak fürtjei érnek
szüretre várva.

Súly

Óborillatú,
utolsó szem a fürtön
legérettebben.

Találkozók

Fürtökben évek,
elhullt remények, álmok –
sorban kopjafák.

Dittrich Panka**Édesen**

Egy szőlőfürtöt
szemezgetek, számba
veszem a nyarat.

Pillanat

Idő fürtjében
hajlik a dimenzióm:
a múlt és jelen.

Dobay Katalin**Átváltozások**

Apró fürtökben
bársony szirmot bont a nap:
tavaszi pompa.

Virágkelyheknek
fürtje hús nektárt ígér:
édes csábítás.

Száraz fürtökön
cukorsüvegkupilák:
téli varázslat.

Szerelmi álmok

Hangjegyfürtökből
tíz ujj kelt harmóniát –
önkívületben.

Domonkos Marcell

A versem fölél
Göndören, éjsötéten
Egy hajfürt hajol

Fejemen díszlik
a friss ihletből kreált
haj(ku) költemény

Dozvald János

Harapj, kit fürtök
szín- s fényharmóniája
már nem boldogít!

Egry Artúr**élő pot-pourri**

fürtös rezeda
szeretetet friss illata
tölti be hazád

testbeszéd

akác ring lila
lobogó fürtjeivel
készül a nászra

eső után

szőlőfürtjein
vízcsepp-optika fényt bont
szívárvány bujkál

lányunokám

varkocsa röpköd
két zöld hajgumi tartja
fürtjeit egybe

Éliásné Németi Henriett

Aranysárga fürt
édes leve – a présből
friss must csordogál.

Kora őszi szél.
Rémült fürt kapaszkodik –
ő szüretre vár.

engs**Csalódás**

aszúborokba
vágó édes fürtök – csak
mazsolák lettek

Erdélyi Z. János**Bosszú**

Fürtben emberek
lógnak a lámpavason –
arcukon mosoly

Intés

Ne lépjél kétszer
ugyanabba. Légy inkább
elég alyaFÜRT.

Fábián Erika**Akire**
(utószüret)

„Mert elhagynak
akkor mindenek. Külön
kerül...” – ami egy

már kulcsot kaptunk
egymáshoz. úgy döntöttem,
én nem dobom el.

eltekintek a
tényektől. bennem az van,
ami lehetne...

elrontani a
rólad élő képem még
neked sem hagyom

értelmet adj majd
a napoknak, melyek most
a nincs fürtjei

hogyan visszatálj,
állok itt. vágyakozón
várakozásként.

tőlem el... mégis
neked gyűjtöm a mindent.
legyen mit adni!

leljed meg bennem
hibátlan összhangod a
testtel, lélekkel

Fer-Kai**Hajfürt**

hajlongó legény
szőlőt metsz – izzadt hajtincs
tapad a fürtre

Farkas Cs. Tekla**Szőlősben**

A szőlőtőkén
friss, sötétkék szemű ősz
fürtösödik már.

Bánat – boros ég.
Kertben Issza lelke jár,
levelek között.

Lepke szálldogál,
vállán talál pihenést.
Nyugalom ballag.

Békelehelet
elfed minden lábnyomot.
Ősz fürtje hullik.

Fazekas Gizella

Fürtökben fújja
tisztos, ősz hajad a szél,
megöregedtél.

Akácfavirág
mint hófehér menyasszony,
fürtökben lebben.

Fekete Augusztá

óarany fürtök
deres tekintete az
őszi ködbe vész

hófehér fürtök
édes illatok csüngnek
akác virága

Fesető Erzsébet

Haj-jaj

göndör fürtjeim
hullámmá szelídültek
élet súlyától

Lugas

akácvirágok
lelógó fürtjei közt
meditál a csend

Fodor Zsombor

nyárral jöttél
arcodba hulló tincsed
a széllal zenél

kint fagyott a táj
egy virágfürt elmémben
pereg le árván

Füleki Gábor

Fürtfüzér

Világfürt-szorongások
Isten tenyerén
ernyedt kiterjedésben.

Fürtöződés, szétbomlás,
bő szétterülés:
kisarjadás az Egyből.

Minden fürt ismétlődés,
holográfia,
idea-kivetülés.

Gerinced csigolyafürt,
tartják testíved
súlyosodó bogyoí.

Fogfürt sor szájban, őrli
tegnapi lények
megölt, bomló sejtjeit.

Fogaskerek-fürtrendszer,
gép: óra, váltó –
hang, sebesség, időér.

Fürtös hajad nemlétét,
fekete kormát
felfogom-e valaha?

Szólófürt-elmélkedés,
partiták csokra:
az Úr gondolatai.

Fürtfelhők vonulását
hanyatt fekvé nézd
halk selyemfű-réteden.

Szólófürt telt mosolyú
hamvas illata
nyárutó-teljesedés.

Fürtvirágzat. Hajolj le
hozzá, kő-arcod
megsimítja illata.

Világfürt-szorongások:
Isten tenyere
bezárulva feloldja.

Gyimóthy Lilla

Krisztus második eljövetele

Harang-fürtömmel
májusi gyöngyvirágként
hirdetem neved.

Kegyelem

Miként lány szellő
bontja fürtjeim, úgy tesz
lelked szabaddá.

Habos László

Csak egy fürtöt adj,
önkelyhembben bor legyen,
szomjam oltó vér

Fénylő ősz fürtök,
tarisznyában kenyérvég,
úton csillagpor

Akácillattal
lila fürtök rejtene,
s csókra csók felel

Halász Zsolt

Ezüstös fürtök
Hajnali dérepte táj
Közelít az ősz

Aranyló fürt-föld
Seregélyek tengere
Mossa partjaid

Harcos Katalin

Kék égen ezüst
csillagfürt szórja fényét
álmaink felett...

Harján Szilvia

(az isten kertje

az ég derekán
széles út két oldalán
fürtökben élet)

Hegedűs Ilona

Mint rossz szőlőszem
a fürtön, olyan a nem
jól választott szó.

Gyümölcs vagy bor lesz,
táplál vagy népet butít,
a szép fürt ünnep.

Hegyi Zoltán Imre

szőlőparton túl
megúszhatatlan fürtök
tengerében az ősz

szőlőfürt préselt
levétől részegedő
darazsak röpte

özönnövény, ha
fürtökben bűvó magban
a tájba ömlik?

szőlőfürt préselt
levében ízlelt édes
halandóságok

*kivénült tőkék
fürtöktől fosztott testén
seregélybárat*

puttonyba tömött
formájuk vesztett fürtök
levére vágyom

Heródek Nikolett

Világok között

Lelkek fürtökben
várják halálod, pirkad.
Gyermek születik

L. Horváth Zsuzsa

aranyló fürtök
ontják édes illatuk,
ősz csengettyűi

lenge fürtjeid
arcomba fújja a szél
álmom véget ér

Jurisin Szőke Margit**Eredeti Baso-féle stílusban**

Lilaakácok,
Tele fürtös virággal.
Bódító illat.

Ragyogó szépség,
Kék színben úszó kiskert.
Fürtös gyöngyike.

Fürtös virágok
Nyílnak, méhek zümmögnek.
Mézédes élet.

Meleg napsugár,
Szőlőfürtöket érlel.
Lesz új vörösbor

Erőszakos szél
Levélfürtöket sodor.
Romboló vihar.

Dermedt levelek
Ágon csüngnek fürtökben.
Deres pirkadat.

Fagyos reggelen
Fürtben hullik a levél.
Változó idő.

Kántor Krisztián

fagyott Balaton
fekete fán fekete
kormoránfürtök

fürtjeidről kék
holdfény csorog ajkamra
éj-kikötőben

Karsai János

Novemberi fagy,
deres szőlőfürt mélyén
jégbor rejtezik.

Halott katona
átlótt tárcája rejti
kedves hajfürtjét.

1577-ben Murasige Araki tábornok elárulta a nagy hadvezért, Oda Nobunagát. Kuroda Kanbeit, volt barátját kérték meg, hogy látogassa meg Arakit, és próbálja meg jobb belátásra bírni. Az áruló meghallgatta a nagy stratégát, s végül, tekintettel barátságukra, úgy döntött, hogy nem fejezi le, hanem Araki várának egyik börtönébe zárja. Kuroda Kanbei a börtön ablakából egy lila akácra látott, figyelte, ahogy a fa virága elszárad, hó lepi be az ágakat, majd újból kihajt. Ez az újjászületés adott neki erőt fogságában. Később, kiszabadítása után családja címerévé tette az akác virágát.

A lila akác
illatos virágfürtje
rabnak ad reményt.

Katymári Vanda**Anyám kertje**

Hószín akácfürt:
mint kendő fedte haja.
Lelke öröközöld.

Apokalipszis

Fürtökben lógnak
gyász-felhők az égről: jel
a világvégről.

Szőlőlevél

Mint nyitott tenyér,
sorsvonala a fürttől
a mámorig ér.

Kelebi Kiss István

Méhek kocsmája
az akácvirág fürtje.
Bódult zümmögés.

Kerecsényi Éva

csendéletemben
legédesebb szőlőfürt
voltál, vagy, leszel

Kerti Károly György

a szőlőfürtön
hunyorogva megcsillan
a kelő napfény

eget kémleli
a szőlőfürtök között
vállán kapával

tükör előtt áll
hajfürtje elolvad az
ében keretben

viharként csapnak
fürtös gyümölcsfák közé
a seregélyek

tőkék közt bújva
önfeledten dézsmálja
szőlő fürtjeit

akácok fürtje
zsongó méhek lugasa
bódító tavasz

fürtjével csitít
fel-felhorgadó tavat
hajlongó fűzfa

fürtök között dong
dezsmálva a legszebbet
egy ínycsok darázs

lomtalanítás
fiók mélyén szemüveg
aprócska hajfürt

mosolyt csal a nap
kandikáló fürtökre
kacag a lugas

dacos fürtjeit
okolja hogy a babér
nem marad fején

Kocsis Gábor

a fény lassul, ám
útja nő: csillagfürtös
szférája tágul

roppant galaxis-
fürtökre látunk, holott
mi alig látszunk

mindenség egén
csillagfürtök fűrdőznek
homályban s fényben

★

akác fürtjein
nektárt kóstoló s mézről
zümmögő méhek

fürtökben csüng az
akácvirág, nedvét méh
gyűjti dönögve

kaptárban téli
fürtbe húzódnak össze
didergő méhek

★

hajam szálán ősz
fut, fésűm se húzza már
barna fürtömet

olló vág hosszú
fürtjeimbe: bőszt Sámson,
te jutsz eszembe

fürtömön idő
ecsetje: ezüstös színt
fest tincseimre

fürtjeim őszbe
már, Styx habjain ladik
vár ringatózva

hajfürtömről majd
vágjatok egy ősz tincset,
s rám gondoljatok

★

még fürtökben a
szőlőszemek, prészázak
kapuján lakat

Öreg-hegyi ősz:
rizlingfürt, s hú barátság
szüretideje

hány puttony fürtöt
vittem édes teherként
baráti prészhez!

szőlőfürt billen,
csőrrel csípett kincsével
egy rigó roppen

seregélycsapat
dézsmált – kifosztott fürtök
mind tanúskodtok

szőlőben éhes
róka járkál, zöld fürtnek
szeme se rebben

sem szőlőfürtöt,
sem elhullajtott szemet,
mert idegenek?

fürtökbe gyűlt a
hegy leve, pogány papja,
a fény is vele

★

nyári nap süt zöld
ribizskére, fürtjei
belepirulnak

a nap egyforma
hévvél más szemet érlel
fürtön s kalászbán

★

boldog éveknek
összeálló fürtjéből
szüretelgetek

álmaim fürtjét
szemezgetem, s éberem
mind véghezviszem

nyári élmények
fürtjét téli álmomban
csipegethetem

szerelem fürtje:
Éden letűnt kertjének
örök gyümölcse

nappali kontyok,
fürtfonatok, éjjelre
mind kibomlotok

iskolatábla
helyén orgonafürtök, s
nyári szünidő

írott dallamkép,
hanglátvány fehér lapon, s
kottafürt zenél

sokféle dolog
fogózik fürtbe – rejtett
kód áll mögötte

fürt – bogot formálsz
nyelven, s egybekötsz számost,
csepp szótag szódban

Babilon népe
élet fűvének hívta
fürtös szőlejét

üres tő rajza
pénzeden jel: végidő
reménye a fürt

múlt villamosa:
lépcsőin fürtökben lóg
egy korszak maga

Z. Konkoly Juci

Tömött fürtökben
csilingel a mosolya:
szőlőskerteknek.

Illatos fürtök
csábítják a méheket:
zsong az akácsol.

Fürtösre fagyott
a hókirálynő könnye:
nyíló bimbókon.

Fürtök cseppjét
palackba zártan őrzik:
pincék hűsében.

Jácintfürtökből
illat kúszik az estre:
felöltözteti.

Könyves Mirjam

Áldozók

Vérét áldozza
megannyi szőlőfürt a
szent célért. Ezért

halni érdemes:
vöröslő itallá lesz
szenvedés és vér.

Tantalosz – avagy a bűnös

Egy fürtnyi szőlőt,
egy falat kenyeret kér,
hogy éhen vesszen.

Kurczina Mónika

Lila akácok
illatos fürtjeibe
lepkék csókolnak

Kutasi Károly

elszállt szerelem
kísért könnylapok között
hajadból egy fürt

Lajkó T. Zalán

fürt, tőke, tábla –
hol a határa a fény
ölelésének?

ráncos mazsola –
egyre negédebben
réved fürt-korára

Lajtos Nóra

Haikuk fürt-témára
(tíz dzsiszei)

Szivárványhídról
lehulló fürtszemek sem
értik az imát.

Hurokréseken
átfütyül egy hajfürtlány:
lélegzet-fájón.

Lombtalan élet,
búcsúlevelet sem hajt.
Hajfürtmerevség.

Határút némán.
Vonyító fürtös holdszáj:
vonattemetők.

Derűöntéstől
borúontásig és túl:
fürtangú magány.

Sörényes hajnal.
Kalász-fürtös patazajjal
vágat a remény.

Kagylófelhős ég.
Kegyelmi állapotban:
fürt-arcú vigasz.

Ceruzaforgács
nélkül a papírlap is:
fürt-üres kebel.

Utószó nélkül
az Isten is hallgatag.
Fénylik egy hajfürt.

Könyvhegyeken túl,
fürtjén a költészetnek:
gyászol egy betű.

Lengyel Péter

Szár-szó (hommage à J. A.)

Széthasad fürtünk.
Száradról leszakadok,
ha nem szorítasz úgy...

Bús szőlőszem-kar
döbben rá fájón: *saját*
bordalát zengi.

Fürtökben lóg a
csend. Minden hangja elhalt
búcsúdalunknak.

Lőrincz József**Emlék**

Múltam busza ez:
Banánszerű emberfürt
Lóg az oldalán.

Öregség

Fázik a lelkem:
Porcelánból szürcsölök
Mentafürt-teát.

Lőrinczy Barbara Eszter

Szirmokba hinti
harmatcsepp sziluettjét
fürt dalolása.

Üvegcspepekként
fonódnak fürtté üde
gondolataid.

Szüntelen szöknek
marasztalhatatlanul
fürtből a szemek...

Fürtbe rendezi
önmagát a gyöngyvirág,
s oltáron áldoz.

Hajszálaidból
várat építek neked.
Benne tincs leszek.

Fürtöket lenget
a szél, ajkán lágý zene
kél: hangja ezüst.

Halszagú tóban
fürtjeidbe rejtözöm,
míg felkel a nap.

Magyar Dániel

Dörgő ég nyomán,
esőcsepp tócsába hull.
Szőlőfürt zöldell.

Értékes nap ez,
mert haikut írsz. Szőfürtök
születnek benned.

Radmila Markovity

Darazsak eszik
szőlő érett fürtjeit.
Sírnak a tőkék.

Márkus Brigitta

Arcodba arany
fürtök gondörödnek. Nap
fényes sugara...

Mészáros Ildikó

Őszülő fürtök
siratják éjfékete
múltjuk szépségét

Szőlőfürt édes
nektárját méh szívja. Nem
elfecsérelt idő

Mészáros Mária

fagyos szőlőfürt
a cínegék asztalán
madárcsemege

Molnár Adél**Majomparádé**

Fürtökben lógva
küzdés ingyenbanánért,
pedig mind romlott.

Molnár Csilla**tél**

kopasz ágakon
énekszóval könnyörgő
madarak fürtje

Móritz Mátvás**Nekem mesél**

Kérlelő ajkad,
titkot rejtő homlokod,
csábító fürtöd,

engem akartál,
akit az ég nekem szánt
és hozzád küldött.

Szelíd járásod,
titokzatos sóhajod,
karcsú termeted,

az érzéseid
a szívem elől többé
el nem rejtheted.

Lehajtott fejed,
csendes melankóliád,
szelíd járásod,

hűlt helyed helyett
vagyok a menedéked,
biztos szállásod.

Búskomorságod,
a kíváncsi értelmed,
a mély sejtésed,

hagyom, hogy nevem
tisztá szíved falára
társadnak véssed.

Megadtad nekem
bátorságom, megadtad
nekem a békét,

a madarakat
és a végtelen égnek,
kék csendességét.

Nem hittem, hogy lesz,
ki értem kockázatot
és könnyet vállal,

megajándékozva
az igazi szabadság
katarziséval.

Nem hittem, hogy lesz,
ki hozzám az útját majd
végül kivájja,

hogy életemnek
az alfája legyen, és
az ómegája.

Az éhen maradt
vágyamat nem ettettem
én csak a köddel,

sebeimet most
én úgy kötözhetem be
a hajfürtöddel.

Egy-egy halk szavad
bennem minden múltat és
jövőt elaltat,

nekem adva a
fehér nyakad, hajcsigád,
a kármin ajkad.

Pedig nem kértem,
pedig nem követeltem,
hogyan bennem lakozz,

most mégis, szőke
fürtjeiddel a kezem
szélként játszad.

Nagy Anita Klaudia

Fürtben lóg a méh,
társai melengetik,
míg tél fagya él.

Egy néma sóhaj,
megpihen ezüst fürtjén,
majd továbbssuhan.

Eljő a holnap,
mint fürtjeimre a dér,
szívemre a tél.

Nagy István Paphnutius

Mi fürtjeidben
érik, nektár testemnek,
gyógyír lelkemnek.

Nagy-Rakita Melinda

Ében fürtjeid
Szűz fényét közös telünk
Hószínre festi

Ehető virág
Banánfürtbe rejtett hév
Forró nyár éke

Németh István Péter

a fürt még kéklik
már borral buggyan a dal
száradó vércsík

Nerhaft Antalné

Hív az akácos!
Hófehér fürtök alatt
édes szerelem.

Olmosy Ferenc

Szüret idején
fütről szemezett lelkünk
oltárra kerül

Reszkető fürtök,
gazda kezében karó,
gyűlnek seregélyek

Sz. Pál-Kutas Orsolya

fürtjeid lágyan
omlottak az arcomra
szerelmes lettem

fürtökben lógtak
fámról az új méheim
otthonra letek

Pataki Anett

Mint dús fürt szőlőn
lecsorduló harmatcsepp –
könny az arcodon.

Pataki EditMáz

Fürtje mind fénylik,
ráncait eltüntette,
csak lelke üres.

Péteriné Jencski Erzsébet

Szőkevény család
új méhkirálynő után
fürtökben egy fán...

Petz György

űrt magad után?
ugyan, akár szőlőszem:
egyik a fürtből.

még egy sereg nap,
fürtöt édessé érő,
s jön majd seregély.

ferfelem, ha fürt
között poloskát lelek,
bár ízlése jó.

a **für** Elizt, a
zongorát, az ismerőst
ujjad simítja.

Plugor Magor(míg hajtogatom...)*

míg hajtogatom
darvak fürtje az égre
rajzol válaszul

Pusztai Emese(homlokomon)

őszü meleg
ékelődik fürtömbe
ketté is hasít

(szőlőtőke)

levél eltakarta
gömbölyű fürtjeimet
csak a pók lát meg

Rozán EszterAz első helyezett

Büszkén feszít a dobogó tetején, megnyerte a versenyt. Nedves haja a vállára tapad, fürdőruhájából még csöpög a víz. Elhagyatottan árválkodik az úszómedence, alig észrevehető hullámok őrzik a vad csatározás emlékét. Orgonaillatot sodor be a szél a félig nyitott ablakon,

* Az 1000 daru hajtogatása (senbatsuru) egy japán szokás, ami az istenek közbenjárásával biztosíthatja a vágyaink beteljesülését. Amikor valaki papírdarukat hajtogat, majd ezeket fürtökben egybefűzi, ez számára alkalom a vágyak végiggondolására és elrendezésére, egyben a remények és célok melletti elköteleződésre.

a nap rézsútos sugarai megvilágítják a szemközi fal csempéit. A közönység éljenez, hangos örömkialtás tölti be a teret. Megszólal a himnusz, kósza könnycsepp jelenik meg a szeme sarkában, nem törli le, hagyja, hadd görögjön tovább. Lágyan simogatja bőrét az aranymédál, fotósok hada kattintgatja fényképezőgépét. Üdvözlésre emeli a kezét, fürtökben lepi el a lelkes rajongók hada. Mielőtt kibontaná magát az ölelő karok közül, még egy pillantást vet a medencére. Ma versenyzett utoljára.

távoli napfény
kibontott fürtje felel
búcsúm dalára

Méz

Elhagyatottan árválkodnak a kerti bútorok a hűvös alkonyatban. Feltámadt a szél, meglebbenti a nyugovóra készülő fák ágait. Tökés récék úszkálnak a közeli tóban, hangos hápogással keresik éjszakai helyüket. Felbukkan néhány aranyhal, kecses mozdulatokkal suhannak tova a hínár között. Újságpapírfoszlány gördül el a kifakult labda mellett, valahol messze becsapódik egy ajtó. Baljós felhők sötétítik el a lenyugvó nap vörösét, időnként villám cikázik keresztül a tájon. Az asztalon otffelejtett bödön, aranysárga színével hívogat a bent ragadt maradék méz. Oldalán fürtökben csüngnek a méhek.

előre küldte
hírnökeiket az ősz, nem
maradhatunk már

Rózsa Iván

Oda már...

Szólfürtöket
Csipkednek dagadt varjak;
Oda már a bor...

Fürt-álmom

Mindegyik álma:
Óborrá válni egyszer –
Fürtös mennyország...

Árny a ködben

Felbukkanó test,
Ködfürtök homályában;
Titkos árnyalak.

Préda

Füstifecskéből
Fürti fecskévé „züllött”:
Szőlőt csipeget...

Majomszeretet

Hibbant vezéren
Fürtökben csimpaszkodnak
A mamelukok...

Legfelül, legalul

Banánfürtökként
Lógnak világ segglyukán
Sátán fattyai...

Szomszédok

Nürnberg szomszédja:
Fürth – nem annyira híres,
De azért nézd meg!

Sallai Regina

Burgundi fürtöd
az aszúszemű idő
lassan fakítja.

Sánta Hajnalka**Mozdulat**

Egy kabátgombba
akadt hajfürt hirtelen
felfedi magát.

Hajfürt

Egy kósza hajfürt
kimerészkedett sapkád
alól a télbe.

Alkony

Alkonyi fényben
megmártózó szőlőfürt
fonnyad a tálon.

Szőlőfürt

A szőlőfürtre
szótt pókhálón csillogó
esőcseppecskék.

Sárközi Richárd

Kezébe veszi,
de közléről sem látja.
Szemtől a fürtöt.

Somogyi Klára

Ezüsthíd göndör
fényfürtjei kacagva
szélben születnek.

Fürtnyi csendből éj
csobban a széllal, göndör
kacaj a tavon.

Spindller Zsolt**Krúdy és a nők**

Szindbád a nyakszirt
göndörödő fürtjéből
öl titkára lát.

Suhajda József**madárijesztő**

seregélyhadtól
édes fürtök őrzője
kopott nagykabát

ősz öltözteti
a hegyoldal fürtjeit
aranyárgába

Szabó Edit

Szőlőtőkéken
fekete szemek fürtje
bornak ereje.

Nap bontja haját
virág fürtözönében,
hajnali égen.

Szabó Aida (Jampa drólma)**Metamorfózis**

(egy szőlőtőke emlékei)

Iramló felhők,
fürtön cseppek rezegnek –
csipetnyi égkék

Esőrepszett
fürtömet hangyák lepik,
csiklandják lábak

Gyöngy-csöndködöt tép
cserrenő seregélyraj –
élet fürtpercben

Aranyló szemek,
illeg egy kényeske fürt,
jaj, madár csípi!

Nap, Hold, dér kószál
duzzadó fürtök között –
őszfúttá trillák

Szikkadó harmat,
szekéren hordó zötyög,
fürtök sottognak

Szökkenő sugár,
borostyánban tündöklöm,
fürt vágyat lehel

Repdeső fürtök,
ringó szirmú leányok,
puttonyos bambul

Maszatos gyermek
fürttel kezében inal,
kópés mosolya

Lábujjai közt
homokba hullt fürtöknek
buggyan vöröse

Préstáncom járom,
fürtszememből könny csurog –
alakból alak

Föld, ég összebúj,
fürttelen tőkén árnykép,
zümmög őszbogár

Fürtből vörhenyszín
testem pohárban gyöngyöz –
újjászülettem

Jade fénykörben
ring Li Taj-po és a Hold –
fürtből álomcsepp

Szabó Julianna

Május. Orgona.
Madár árnya fut fehér
fürtökön tova.

Száva Csanád

(fürtöd)

levágott fürtöd
padlón van – az még te vagy?
vagy az már szemét?

Székely György

Telelőfürtben
A méhek hőt termelnek
Királynőjüknek.

Szentkirályi Fittler József

Szőlőfürt leve.
Krizantémos pincemély.
Bánatod sírja.

Csillagragyogás.
Hajad fürtje ezüst fény.
Röppenő árnyak.

Szilágyi Enikő**Kóistoló**

Savanyú a fürt,
Grimaszolt a kis róka,
De egyet legyűrt.

Az ősz aranya

Forróságot tűrt
Aszút érlel a tőke
Kincset ér fürtje

Szilveszter Zsuzsánna**Beteljesülés**

Kabóca roppen
színes álmok kertjében
fürtszivárványra.

Felnőttél

Anya fürtje rég
nem csavarodik kisujj
köré alváskor.

Szöllősi Bernadett**Remény**

szőlőfürt várja,
hogy a benne alvó bor
megvigasztaljon.

Szél

Finom fürtjeid
szél borzolja. Ne szidd: szép
vagy kócosan is.

Kiszáradva

Fürtjét sirató
szőlőszem mazsolává
zokogja magát.

Napsugaras

Hajfürtödön fut
egy napsugár, megcsúszik
és arcodra ül.

Tekse József**Hajad**

Hajad fürtjein
a Nap játszik dallamot
szemembe ragyog.

Akácvirág

Akácok ágán
fürtös virágok csálnak
táncba méheket.

Denevérek

Barlangok mélyén
fürtökben lógnak s éjjel
bórszárnyra kelnek.

Szőlő

Hegyek lankáin
fürtjeidben őrzöd az
új bor ízeit.

Paradicsom

Piros gyümölcsöd
fürtökben lóg az ágon
rajta Nap csókja.

Tillmann Pentele**Szép kis gubanc**

összeakadt a
déli nap sugarával
egy angyal fürtje.

Kérdést hagy maga után

vissza Istenhez –
az út szögegyenes vagy
egy ősz görbe fürt?

Tóth Szonja Kiara**Babanevetés**

Egy fürtnyi kacaj
kihúlt lelkem oly lányan
fűti boldogá.

Török Tamás

Egy vagy, mégis száz-
Szemnyi apróságból állsz
Fürtös mámorom

Valyon László

A rút aszúszem
borban felragyogó kincs
a szőlőfürtben

Vass István Pál**kápolna**

festett angyalok
fürtökben lebegve a
kupola alatt

némaság

hús barlang falán
dermedt denevércsapat
fürtjei függnek

hajnal

harmatcsepp-fürtök
pókháló foglyai – jöjj
szabadító nap

szamos

elmerült lányok
fürtjei göndörödnek
örvénylő vízen

Vercsek Györgyi

ráncos fürtöket
dércsípte őszi szellő
érlel aszúvá

fürtjei csüngnek
a ribizlibokornak –
szemezek velük

körbeölel a
csábító akácfürtök
lila illata

aranyfürtjeid
vezetik tekintetem
fénylő szemedhez

mosolyog az ősz –
víg fürtöcskék billegnek
a mustillatban

őszi napsütés
szőlőfürtbe égeti
méz-aromáját

tölgyfa hordóban
fürtök ölelik egymást –
s nedűt nemzenek

Vermes György

Fürtökben lógnak
Darazsak ezrei itt –
Édes csalétek!

Ősz fürtjeimbe
Kap nyári zápor szele –
Egyre kevesebb!

Vihar Judit

„Fürtös, láncos” kor
újra visszatér, most itt van,
brumma brummadza.

Érett szőlőfürt,
benne ígéret rejlik –
ó, másnaposság!

Virág József

orchideafürt
a néma napsütésben –
kacagva ragyog

Wanek Judit-Klára

Angyalszárny lebben,
csillagfürt rezzen – jelzik
hullócsillagok.

Mézédes fürtök
szerelem gyümölcssei
szüretre készek.

Idők fürtjein
beérő jeles napok:
igaz ünnepek.

Idők fürtjéről
lepergő szürke szemek
elvetélt napok.

Mindenség fürtjén
érelt világ – komposzt lesz
vagy bor – él tovább.

Virágos ágyán
hever a nyár – mezőkön
aranyfürtjei.

Wiesztt Dóra

Aszú szőlőfürt
hólepte tőkék között
nyárról álmodik

Zentai Eta

Szőlőtől fürtös
lankákon mámort kínál
a puttonyos ősz

Utcára hajló
fürtös orgona, régvolt
fehér, kis szoba

Szőlőfürt nedve
borrá nemesül, elménk
feledni vágyik

Wilhelm József

A tömött buszon
finoman illatozó
akácvirágfürt.

Zsatkovics Edit

aranyköntösű
birsvirág fürtje frivol
bajadérként lejt

vihar borzolja
kócos-göndör fürtjeid
darvak vacognak

hollófekete
fürtöt adtál zálogul
rizsbor mámorít

ELTÉVEDT LOVAS

Johannes Weidenheim

„...Itt a parádé!”

Álomjelenetek egy elsüllyedt világból¹

Simon már sok füledt napot eltöltött a levegőtlen kórteremben, amikor egy délután egyszer csak ellenállhatatlan mehetnékje támadt. Csak kiszabadulni innen...! Így hát kapta-fogta magát, s csak úgy papucsban és pizsamában kísértelt az épületből, de még az udvarból is. Odakint minden szeglet teljesen néptelen volt, aki élt, nyilván az árnyékokat kereste. Az égre éppenséggel ráborult valami fátyolszerűség áttetsző leple, ami a napfényt valamelyest függönyözte, de a mozdulatlan levegőt a tikkasztó hőség ezáltal még inkább megülte. Messze, az ég alján a szemével közben valami villámlásfélét is sejtett, ennek azonban nem tulajdonított jelentőséget. Annál kevésbé, mert belül valami, életében eddig nem tapasztalt feszülést érzett, ami a gyomortájéktól kiindulva egész testfelületére átsugárzott. Erre ráfónódott mindaz a nyugtalanság, ami egy ideje már álló naphosszat fojtogatta. A következő pillanatban a pizsamája alatt minden előjel nélkül elöntötte a veríték is. Ám ahelyett, hogy visszafordult volna a kórházi pavilon irányába, félönkívületében csak lépdelt tovább, a hídon visszafelé, ahol a mentővel átjöttek, s a túlparton egykettőre a városszéli utcákban találta magát. Azalatt egészen hirtelenül nehéz felhők torlódtak fel a mennyboltozatra, előre-küldött párájuk átforrósodva ért felszínközelbe, mielőtt a csatornáikat megnyitották volna. Kezdetnek ehelyett, minden átmenet nélkül, orkánerejű szél vette birtokába a terepet. Simon akkor, csukott szemmel, hogy a sugárban lövellő port, szemetet kívül rekesse, már csak fától fáig tapogatózott, így is minden erejét latba kellett vetnie, hogy a talpán maradjon. Elért a vízparthoz még közel egy utcasarokhoz, s a fatörzs, melybe ott utolsó erejével belekarolt, ím, eperfa volt, ahogy vakon is, csak a tenyérhúsába mélyedő göcsörtös kérgéről felismerte. Ím, egy árva példánya őrzi még itt a régi Marézi emlékezetét – számtalan kiszáradt vagy kipusztított társa ellenében... De túlon túl nem feledkezhetett bele az emlékezésbe. A szélcsatornát képező utcák találkozásánál a két irányból süvítve előtörő szélfergeteg, itt a sarkon, hatalmas csattanással egymásnak ütközött, majd – és Simon azonnal tisztában volt vele, most mi következik – a kavargó por, törmelék, mely addig az arcát verte, szinte az orra előtt sugárban felszökő, forgó tölcserben egyesült, melynek magasra felnyúló szárát a szemével, ahogy kinyitotta, nem is tudta végigkövetni. A jelenséget tulajdonképp jól

¹ Részlet Johannes Weidenheim *Heimkehr nach Maresi* – 'Visszatérés Maréziba' – c. emlékezésregényéből, mely a regényhős Simon Messer egy kései vajdasági utazása ürügyén – „Marézinak” elkeresztelt – bácskai sváb szülőtája 1945 körül megsemmisült világát idézi. A mű másik részlete megjelent a Napút 2015. novemberi kiadásában. A szövegrészünkben többször említett „Greifenstein”: a helység elegáns, a polgári kört is befogadó étterme és kávéháza; Tamara: a regényhős – megbetegedése miatt utána utazó – élete párja.

ismerte, Maréziban a forgószeél tulajdonképp minden egyes nyárban visszatért. Csak soha nem érte még ennyire közel, mint most éppen; távolabbról figyelve általában csak a látványát szemlélhette. Pusztító erejéről, őrlítő rettenetéről is annak idején inkább csak utána, a hírekből szereztek tudomást. Hogy olyankor például a lovak kitortek az istállókból, szerterohantak, és órákba telt, mire gazdáik a nyomukra leltek. Nagyanya szentenciája az volt rá ilyenkor: „viszi az ördög a táncba a szélményasszonyt”... Hát ez a forgószeél, lám, a múltból a maga töretlen valójában – már csak a kései vendég tiszteletére is – újra megjelent. Mindenesetre most itt őt magát könnyen fel is repítette volna, ki tudja, milyen magasra, ha meg nem kapaszkodik mindkét karjával és teljes erőből a fa rücskös törzsében. Közben rákezdte volna már az eső is, de a szélörvény a nedvét miriád kavargó csepp formájában csak széjjelszórta. Azután a forgószeél, amilyen hirtelen jött, oly hirtelenül ki is lehelte a lelkét, s levágódott csak úgy magatehetetlenül a talajra a csatornavíz irányában, s akkor a felhőkből kénszag áradt lefelé. Rövid néhány perc elteltével a szélcsend visszaállt, s a levegőt ugyanaz a fülledt forróság ülte meg, mint ami a vihart megelőzte. Simon tudta jól: majd csak most fog, de mindjárt, lezúdulni az özönvíz. Elengedte hát az eperfáját, s indult vissza, hogy fedél alá érjen mielőbb. A folyosón Dara nővér karjaiba omlott, aki a visszatért szökevényt a maga részéről roppant haragos szavakkal fogadta. Simont addigra már a hideg rázta, s érezte: a szeme bepárasodik. Vacogó fogakkal bújt az ágyába. Az átélt kinti vihar kisvártatva, persze immáron zajtalan formában, a bensejébe költözött be. Ezer emlékkép kavargott álomszerűen a fejében némán, mint ahogy télen libegő óriás pelyhekben hull és repked a hó. [...]

Simon álomlátása később összefüggőbb képekben folytatódott, és feletébb színes formában a lehető legbolondabb látomásokat hozta elébe. Ijesztő változat viszont nem nagyon akadt közöttük. Az egészhez a felütést a kórház körbekapcsolt rádiójából felhangzó „Tell Vilmos”-nyitány induló-üteme adta. Most is először Apa bukkant föl: valami fura hajtányon érkezett, s meg sem állt, míg egészen szorosán oda nem ért az ágyához, majd arról lepattanva élénk figyelemmel fölébe hajolt; hosszúra nőtt körme eleven fénnel csillant a bal keze kisujján... Ezt követően az utcájuk, a Kávés utca lett látható. Az ott lakók meg mások sétálnak fel-alá, átköszöngetnek egymásnak egyik járdáról a másikra, a férfia mentében kalapot emel, hozzá enyhén meghajolva, s eszegetik a sült gesztenyét, amit azon forrón kapkodnak ki a zsebükből... Aztán egyszeriben: nyúl vadászat a Nagylegelőn, a nyulak iszkolnak, a vadászok durrogatnak, ezalatt a kertek felől a paszternák illata árad... Majd újfent Apa jelenik meg; két kezében óriás görögdinnyét ölelve törtet előre az udvarukban a gémeskútig, hogy hűteni a vödörben a vízíg leeressze. A rádióból ezalatt a híres Milica Korjus éneke szól, s ezt Apa, a kertben végre leülve, teljes odaadással hallgatja. Eközben egyszerre csak este lesz, Apával hazafelé igyekeznek, Simon – még elég apró gyerek – a karján. A vásárból jönnek, ahol a szülő egy bádog kakasfigurát vett neki, ezt ő azonban, mivel elaludt, a kezéből valamikor észrevétlenül kiejtette. Megébredve, persze, keservesen siratja, mire hirtelen odaseregglő ifjú kozák lovasok – csupa feketében – különleges mutatványaikkal vigasztalják; egyikük például a nyargaló állat nyergében lendül fejenállásba, mialatt a két kezét is széjjeltartja, pontosan úgy, ahogy ők ezeket a kunsztokat

egyszer régen a sportpályán valami vendégszereplés alkalmával valóságosan bemutatták. Követhetetlen változással azután egy vékony, csilingelő hang ezt hallatja: „a Kristófka holdkóros lett, és eltávozott az élők sorából...”; abban a pillanatban Apa, igen: megint ő, felpattan a homokfutójára, fehér ló elébe fogva, és sebbel-lobbal eliramodik vele valamerre; ciklámen illata száll a nyomában... Egy következő jelenetben a gyerek Simon hoz valamit Nagyanyának ajándékba, csak nem lehet látni, hogy mit. Ő gyengéden végigsimítja a fejét, és ígér neki cserébe „nesze-semmit”, de azért azt felszalagozva. Simon utána kimegy a tornácra a létrához, hogy felmásszon a padlásra: látni akarja, megvan-e még ott az ütött-kopott zenegép; megvan, de körbeszóve vastagon pókhálóval... Változás után ugyancsak ő megpillant két kutyát az utca közepén a hátsójukkal összetapadva, a kan erre az oldalra húz, a szuka meg arra, és sehogy se jutnak dűlőre egymással. Ezalatt meg egy japán házaló kapuról kapura jár, a porcelánját árulja. Anya kérdi: ott azt a bögrét mennyiért adná, a japán azonban a szavát nem érti, s csak mosolyog rá egyfolytában. Anya erre csettint egy nagyot az ujjával, s akkor már egyszeriben érti, s egy százdináros bankót ötször meglengtet az orra előtt – még mindig mosolyogva... Aztán, már nagyobb korában, Simon Nagyanyánál időzve hallja megint a tücsökcirpelést a konyha homokkal szórt padlata alól. Onnan kisvártatva, nem kis meglepetésére, előbújik Ksenija. Ki is mennek kettesben a házból, elnéznek a csatornapartig, ott aztán sétálgatnak; a lány kicsit félrehajtja a fejét, úgy mosolyog rá Simonra. A másik pillanatban már a Fő utcán járnak, figyelemmel követik a Wollner cirkusz felvonulását. Az állataikkal együtt jönnek. Valaki vígan felkiált: „Itt a parádél!” Ksenija eközben – volt, nincs – eltűnik... Simon ugyanaznap este a Greifensteinben: élőképeket mutató rendezvény kezdődik, s mintha ő lenne a kikiáltó. Mondja is: „Ali baba és...”, de tovább nem tudja, sehogy sem jut eszébe a cím folytatása. Körben-körben aztán mindenki türelmetlen: „és, és...?” Hamarosan már dühödteket lát; valaki el is kiáltja magát: „kapsz mindjárt egyet a pofádra!”, majd a fenyegetést be is váltja. Gyors változás: lábra erősített kapaszkodóvasukkal araszolnak lefelé a szerelők a távirópóznáról, s nézz csak oda: szarvasbogárrá változnak, mire leérnek...

Tovább: Simon megint kisgyerek, karácsony van, a feldíszített fa tele szalancukorral, a cukorkák a lenge, kék-zöld-arany sztaniolburokban forgolódnak a kigyújtott gyertyák felszálló hőáramában; a sarokban öcsikéje teljesen magába merülve józódik. Utána eszegeti mindenki a krémest meg a borsodós piskótát meggykompóttal. Váratlan felnőtt-beszéd hallatszik: „Johann nagyapa ott veszett Friulinál, Jakob nagyapa odamaradt Galíciában...” Másik családi jelenet: a szülők készülnek a zsidókhöz a purim-bálba, a házban a gyerekek most majd, tetszik, nem tetszik, magukban maradnak; Anya felveszi a ruhát, amit külön erre az alkalomra maga varrt a zsidó női viselet mintájára; aztán egyszeriben mindenki elkezd keresni Apát, mert már indulnának, de nem találják... Majd aztán egyszer csak szobafestők munkálkodnak a házban, a létrájuk két ágát lábuk közé szorítva „lépegetnek” előre-hátra, füttyörésznek, fejükön papírcsákó, amit újságlapokból hajtogattak. Az egyik odakiáltja mindenkinek, aki hallja: „hahaha, babája van ám a Simonnak, babája van ám a Simonnak!” Másnap a tanító pedig – ezért-e, vagy valami másért? – kukoricán térdepelteti az iskolateremben, furcsa módra fájdalmat azonban nem érez... Fülledt

nyár van, a család beszél: megint kigyulladt egy malom éjszaka, kirohantak a lovak, világgá mentek... Közben Nagyanya hangja hallatszik: „johonnemink köletet szalannyi”. Simon utána, este az ágyában aztán elképzeli Nagyanyát, ahogy szaladáskor a lábát kapkodja; s most is rajta van, mint mindenkor, az öregasszonyok szokott gyapjümellénykéje... Később valaki az ismerősök közül gunyoros hangján megszólal: „Édes pifkém, jó, ha tudod: tavaszkor az akác virágzik minálunk, a gőzgombócunk a párját ritkítja, a krachedlit isszuk rája...” Majd a Kávés utca végén vándormuzsikus tűnik fel a hárfájával, vele a párja, s épp a Messerék kapuja előtt megállnak; a hárfás már kezd is pengetni, az asszony énekel hozzá, az egészből a kerítés mögül a kutyaugatást leszámítva már csak a hang hiányzik. Ugyanakkor még két figura közelít, az egyik a medvéjét vezeti láncon, a másik meg kíséri. Hová viszik az állatot...? Hát biztosan táncoltatásra!... Mögöttük aztán ütött-kopott halottaskocsi kanyarodik be az utcába, két, tiszta feketébe öltöztetett ló húzza, s a kis Simon, a kocsira érte, valakinek odakiáltja: ezt ám az én ük-üknagypapám csinálta! Nagyanya valahol a háttérben ezalatt a dalkincsét próbálgatja („*Müde kehrt ein Wandersmann zurück...*”); ehhez most különös módon hang is van... A Greifensteinben tíz újság tartókerettel a falon végig; valaki közben ezt hallatja: „akárha a világ közepén: Bécsben lennénk, a csodás, régi székvárosban...” Újfent előkerül a gyermek Simon, a Nagylegelő szélén a Wollner cirkusz sátra előtt álldogálva. Sírdogál, mert nincs pénze, hogy bemehessen az előadásra; akkor felbukkan egy mezítlábás valaki, s a földre hasalva hirtelen átbújik a sátorlap pereme alatt, gyík módjára... Hirtelen váltással a mostani Simon a kórházi ágyán fekvé egyszerűen csak azt hallja: Pindo, az úti kabalája (női harisnyából formált rongybaba, ugyan tulajdonképp ott maradt a szállodában) Tamara hangján szól hozzá: „Ó, én édes párom, én édes párom...!”

Később valamikor aztán lovakat lát az álmodó – kísérteties szellemképben: a csatákban odaveszett temérdek nemes állat torlódik árnyékszerű csomóban a szemé előtt; az életét mind a lovasáért áldozta... Cintányér csattan, aztán a hang elhal, Perczel Mór távolodik lassan a kancája hátán, s szem elől vész a messzeségben... Utána, megint kép nélkül, de amellett hang sincs hozzá, a nehéz idők egy tömör summája (családi körben sokszor ismételt felnőtt-beszédből már régebben egybegyúrva, ahogy Simon fejében elraktározódott): „Nagyanya kétféle hadikölcsönnel szolgált a császárnak, először is pénzben: fél hektár szántó áraban, továbbá természetben: hites ura életével. Csak végül hiábavaló lett mindkettő...” Valamennyire hozzákapcsolódik ehhez egy jelenetkép is: az ó-marézipeli szerbek éles fényben összekapaszkodva a kólót járják: sűrű, apró szökkenések előre-hátra; egy vékonyka legény legelől a szabad kezében zsebkendőt lenget, prémsapkája az egyik fülére lecsúsztatva. Köröttük seregnyi néző – már árnyékban, s mintha ők lennének a svábok... Aztán egyszerre kivilágosodik minden, akkor az addigi nézők hosszú sorban, tiszteletüknek kifejezést adva, oldalra tekintve elvonulnak a táncolók előtt. De kiderül: némelyikük – egy köszörűs, egy vándorórás, egy drótostót, egy üstfoltozó, egy dinnyeárus stb. – szerbnek ugyan nem szerb, viszont svábnak éppúgy nem mondható... Ide csatlakozik még egy kép: kötelező kirándulás *Stražilou*ba (régén Slavonski Brod) – fel a hegyoldalba, Branko *Radičević* költő sírjához, aki még fiatalon meghalt tüdővészben... Igaz részvétellel vannak az ő sorsa iránt a svábok, de

tudják azt is, milyen sokat fognak még kapaszkodni, mire felérnek, s hogy fájlalják majd a lábukat estére, ha hazakerülnek. Útközben a kis Simon beleszalad egy tövisbozótba, a lábát felsebzi, és apja cigarettapapírt tapaszt a sebére... Utána: mindenki otthon, az udvari esővíztartályból egy béka kukucskál felfelé kerek szemekkel. Úgy sajnálják: jaj, ott lent milyen egyedül van a szegény... Teljesen más kép: gyerekcsapat a vasúti töltésnél, Simonnal; lehasalnak, fülüket rátapasztják a sínekre, hátha messziről meghallják, hogy az Orient expressz már közeleg valahol; de utána csak az újvidéki sebesvonat húz el mellettük, viszont egy nagy halom görögdinnye gurulászik a nyomában... Majd ismételten Nagyanyánál: a virágoskertben nyílik a mályva, és illatozik sok más, kedvelt virág is. Annál borzongatóbb hűvösség árad kifelé a jégveremből... Változás: egy nőismerős: Judit, elég nehezen válik ki a homályból, de azért ő az, és zsúr van nála, a gyerekek jól elvannak az átvevős játékkal... Egészen más helyszín: a Libra-telep, ahol Marézi cigányai laknak; eső esett, utána hirtelen előtör a nap, és hatalmas szivárvány-ívet vetít fel az égre. Volt arrafelé valamikor régen egy malom, de most nem látni. Hangfoszlányok: hol is volt hát az a malom... a Libra-malom... már a helyét sem találom... Még valaki szól (a hang ismerős, de nincs ott, aki mondja): „Nos, uraim: a bordély nálunk a 'kék zugolyban' van; de jó, ha tudják: aki oda akár egyszer is betéved, a keresztcsontja bánja...”

Később még ezeket látja az álmodó: feléje tart valaki, de valami csavaros láb- meg kézmozgással, mintha folyvást violinkulcsokat rajzolna a levegőbe; különben mintha ismerné, de ki is ő? Annyi bizonyos, hogy együtt jártak az iskolába; gyötri magát a végtelenségig, hogy felismerje, de képtelen rá... S már emelkedne is fel az ágyról, indulna valamerre... Akkor egy hang hajlik a füléhez, még hozzá a La palomát énekelve; aki énekel, az most azonban nem Richard Tauber a Nagyanya hanglemezéről, hanem Tino Pattiera (itt most csak is a rádióból), és baj nem érheti, amíg ezt hallgatja... De nézzünk csak oda: az esővíztartályból most Nagyanya búvik elő, édesgyökér meg szentjánoskenyér van nála, és még egy virágjában lévő buzogány is; ezeket mind a kicsi Simonnak hozza... Aztán meg: újév napja, az utcákban körbejár a kéményseprő, aztán meg a postás is, mindkettő szigorú, komoly ember; egymás után beköszönnek minden házba, átadják a névkártyájukat; megszólal Nagyanya: „Akár a metodisták: derogáll nékik nevetnyi.” [...] De csitt! Albeniz „Tangó”-ja szól, éspedig szájharmonikán. Közben a szarvasbogarak másznak kifelé az árokból: egyik a másik után, libasorban; ők is fülelnek egy darabig, majd elkezdnek dúdolni valami mást: a „Heidelbergi románc” című film slágerét („*Ich hab mein Herz in Heidelberg verloren...*”); és már gyűlik a közönség köréjük, az emberek brávóznak, a zümmögő kórus pedig „A Harlekin milliói” szerenádjával folytatja. Ugyanakkor vagy máskor – mindegy is: az égen vadlibák húznak el ék alakban, de a gágogásukból egy árva hang nem hallatszik; a gyerek Simon azalatt egy játszópajtásával (őt nem látja, de tudja, hogy együtt mennek) igyekszik kifelé a csatornavízhez, a békákkal akarnak gonoszkodni: szalmaszálat dugnak a hátsójukba, azon keresztül aztán felfújják s úgy dobják vissza a vízbe őket, és kéjjel élvezik, ahogy tehetetlenül kapálóznak a szegények, és nem bírnak alámerülni. Akkor a riadt brekegésük úgy hat, mintha mérgükben szitkozódnának („örrdögfattya-gyerrekek – örrdögfattya-gyerrekek...” – aprónépre nézve a legszigorúbb marézibeli korholással).

Simon végül ebből az álomból hirtelen megébred, hangosan felkiált, a márkában tartja a rémület. A homlokán érzi a hideg veritéket. Síri csend körötte. Még nem tért egészen magához, csak annyit érzékel: valaki valóságosan fölébe hajol, az arc körvonalai azonban elmosódnak. Nem izgatja különösen, mi veszi körül, hogy hol is van. Nyitva se bírja tartani a szemét, s most eszébe sem jut, hogy fektéből esetleg felemelkedhetne. Visszahúzza még magához az álmode-rengés, szinte olyanformán, mint amikor egyszer régen gyerekként a kerítésen át valami játékaival a kezében átszökött a szomszéd kertbe, de elunva a dolgot visszatért, épp csak azt a játékot ottfelejtette, így aztán még megint átmászott érte a kerítésen. Maga a béka-jelenet kezdett már elhomályosulni, de emlékezett a korholásra, s kíváncsi lett volna a folytatásra: ki is szidta meg, és miért is? Csupva tartotta hát a szemét, visszasüppedt az ágy melegébe, és szelvényben-hosszában nagyokat nyújtózkodott, úgy fordult aztán az oldalára, mint gyerekkorában, ha anyja hagyta, hogy felkelés előtt egy keveset még pihenjen. A megszakadt álomhoz azonban már nem talált vissza, s vele a riadalom is feledésbe merült. Jöttek azonban új képek helyette. Nagymama háza előtt az öccsével, Sammival másszák a nagyra nőtt eperfát – zsák a nyakukban, abba szedik bele az eperlevelet a selyemhernyóknak. A háttérben ezalatt valaki dorombbal muzsikál. Egyszeriben azonban tél lesz: az emberek melegen öltözve jönnek-mennek az utcában, szemöldöküket zúzmara borítja vastag csomókban. A kis Simon csak a kapujuk előtt álldogál, amikor váratlanul egy férfi-alak a járókelők közül kiválva mosolygó arccal hozzá lép, bajsza van, és az is teli zúzmarával. Mellette valaki megszólal: „hé te, ez itt a te apád, nem látod!”, de Simon elhárítja: tudja, hogy az apjának nincs is orra, úgyszólván biztosan nem ő az... Akkor a figura hirtelen eltűnik, de újra előkerül a Morlang-féle gyarmatárú üzlet bolthelyiségében, s itt aztán még meg is szólal, ezt mondja: „ej, be finom itt az illat...”

Simont az álmokképek utoljára Marézi háború végi idejébe vitték, amire addig nem volt példa, állandóan csak a békebeli emlékek látogatták. Most azokról a dolgokról álmodott, amikről a Kunz-Fritz mesélt neki most, amikor mindjárt a Maréziba érkezése napján összetalálkoztak: 1944 veszedelmes októberében mint húzták meg magukat a testvérével ott, a Zab soron, abban a házban. Ha az álom az egészet másképp is mutatta. Ez jött elő: amikor már a szekeres menekülők kivonultak, s néma és üres lett minden, pár magára maradt nagyobb gyerek a Zab soron a házpadlásokon rendezkedett be, ahol az utcáról senki meg nem láthatta őket, bár tényleg teljesen üres is volt az utca. S persze ott kellett lennie velük Simonnak is, bár ez nem vált teljesen megfoghatóvá, mint ahogy arc szerint Fritz személyét sem érzékelte, inkább csak valami torzkép maradt róla vissza. (Idő szerint akkor már mindketten természetesen rég nagykorúak lettek volna, azaz a történeti körülmény csak úgy egyszerűen visszavetült a gyerekkorra...) A padlások belteréből is csak elmosódó körvonalak mutatkoztak a sűrű homályban; annyi bizonyos: a Nagymamáéra, melynek belsőjét ötven év után is centiről centire a szemé előtt látta, semmit nem hasonlítottak. Ellenben a házak mintha az oromzatukkal illeszkedve sorakoztak volna egyváltéban, s csak át kellett törni a falakat, hogy át is járhassanak egymáshoz. Feszítévással dolgoztak, de lassan, óvatosan, hogy a zajt kívül még véletlenül se hallja meg senki. Végül az utca összes padlása már az övék volt, egybenyt-

va, s az ölükbe hullott a temérdek ott hagyott enivaló. Ettek meg aludtak, vagy ha nem, akkor beszélgettek. Egy másik, titkos Marézi lett ez, amit, ahányan ott voltak, a pusztuló kinti világ helyett birtokba vehettek. A mélységes csend odakint még sokáig nem vonult le, de pár nap után annál ijesztőbben törte át hirtelenül egy-egy, távolabbról hangzó lövés durranása. – Egy idő után az álmodót a padlás áporodott levegője már fojtogatni kezdte; a kórházi beteg fektében elkezdett hánykolódni, s ha egyáltalán mozdulni bír, menekülőre fogta volna. A Fritz alakjáról levált lárva-arc még hosszan odaszögezte a helyére, ez aztán azonban változásokba kezdett. Végül lassan-lassan egy teljesen más, meghitt és mosolygó arc került a helyére. Ahogy Simon másodjára is kinyitotta a szemét, felismerte – Tamaráját, ahogy fölébe hajol, erős aggodalommal a tekintetében. – Itt van Tamara! Egy pillanatig azt gondolta: még ez is álom, de minthogy a látvány sértetlenül fennmaradt, meggyőzte magát: az asszony most valóban itt van...

Komáromi Sándor fordítása

BAL LATOR

Dokumentum

Prologéna

!!!

örög ház örög ház
maghasszabbítottam
az életet

örög ház nagyon örög ház
megmentetted a létezésem
hetett hónapok évelé... (2)

örög ház örög ház
talán örögeltt nagyon
mint te hi tudja
talán egyidőrelt

az idő időtlenségeben
örög ház örög ház
örög kéjlett hönelt

salétromos ropedésel
hulló valóságoktól
örög minden hönélte
örögrelt lehellete
örögrelt ^{örögrelt} ~~figurái~~ skellemei

örögrelt lenyomata
örög ház örög ház

itt, emlékeimnek hájnyakcsontom
maradt mindent emlékeimnél
hájnyakcsontom

A hagyatékából közlésre adta a költő lánya: Ébert Yvonne

mára a Bonch fűszert állományára költöztem

megmentették az életem
 " " az életed

megmentették az életükt

(nehány hétre hónapokra?)

~~szé~~
 merengés volt a kudarcom

élni vagy lehetne
 lehetni

minis pusztulás komolyan

mellesleg az
 önkéntesség

reményelt reménytelenségeivel

van ebben az öregedéssel

halhatatlanság összekapcsolása

...

2015 augusztus 10.

Barabás

7000 szövegkérés
 mára az emlékeztetés

14

Drága Kisleányom!

Ne csak emlékeztet olvasni
 e sorokat,
 tudni, érezni szüntelen:

vagyok Neked mint Földimunkás
 a Nap

hi sugarát, melegét
 száma Rád

értéket vált, van, hogy létezhessen

-Terveim lelje meg-értelme
 igazát!

1968 X. 27.-én

Apudnál

Tamási Orosz János

„...minden esély deformálódott...”

Esterházy-narratívák Ébert Tibor életművében

„Magas, szürke ruhás férfi jön ki az épületből a lépcsőn” – lapozunk rá Ébert Tibor emlékképeinek lenyomataiban (*Jób könyve*) egy különös pillanatra. – „Kétoldalt fújznak az emberek, öklüket rázzák többen, a rendőrkordon visszanyomja a tömeget. A férfi lemegy a lépcsőn, kiköpdösnek felé ... »Zsidóbérenc magyar! Magyar féreg!« – ilyeneket hallok. A férfi autóba száll, rendőrök csinálnak utat neki, a tömeg közül egyesek az autót ütögetik, köpdösik. Az autó megindul a Múzeum kávéház, a Grössling fürdő irányába, köveket hajigálnak rá. Másnap megtudom, Esterházy János, a magyarság képviselője volt az egyetlen a szlovák parlamentben, aki nem szavazta meg a zsidótörvényt, mely az első ilyen törvények egyike Közép-Európában. Fogalmam sem volt, mi is lehet az a törvény, árszállás, milyenek a következményei, mi a numerus clausus, numerus nullus... De nem felejttem el a gyűlöletet az arcokon...”¹

Sorsdöntő nap volt. 1942. május 15. A mélyben máig nem csendesedő, újra s újra fölkorbácsolható indulatokat keltő történelmi vita forrpontja, melyről sokszor gondoljuk úgy: bárha tényszerűségében tartalmi keretei egyértelműek, maga a kérdés, a pör mégsem arról, hanem valami egészen másról – a többségi és kisebbségi nemzetek egymás mellett élésének, megbékélésének elkerülhetetlenségéről s annak a felsőbb hatalmak általi sorozatos mégis-el-lehetetlenítéséről – szól. S arról: hogyan mészárol le ez a vak, felsőbbrendű gyűlölet embermilliókat, s hogyan teszi tönkre, ha gondolatban most hatalmas ívet húzunk, embermilliárdok személyes szabadságát, autonómiáját, pusztá létezésének emberhez – és Istenhez, a hitünkhöz kötő isteni üzenethez – méltó fizikai és lelki körülményeit. S hogy a legnagyobb bűnösök ebben a felsőbb hatalmak lennének? A kép pontos, döbbenetes precizitással festi elénk a tömeget, a csőcselék, a fanatizált kispolgárság hajlamát és hajlandóságát arra, hogy ha kell, s ha kell, akkor *mindenkor* képes erre; vak indulattal zúzza porba emberiségét, erkölceit, morálját, s teret engedve esztelen tobzódásának, fölszabaddítsa lealjasító ösztöneit. Miközben kiül arcukra, őszinte hittel, a gyűlölet, s azt „a gyűlöletet az arcokon”, írja Ébert, „nem felejttem el”.

Nem állítjuk, nem állíthatjuk, hogy Ébert Tibor számára – aki ugyanezen a napon még alig tizenöt esztendő – fölfoghatóan jelentkezett ebben az élményben élete minden további rezdülésére, életművére, sorsválasztásaira és annak kényszerpályáira egyaránt a jelzett eseménnyel leírható és megfogalmazható létparadigma, de annyit kimondhatunk: munkáinak, munkálkodásának, jelen-

¹ Ébert Tibor, *Jób könyve*, Széphalom Könyvek – Regio, Budapest, 1991, 100.

létének lenyomatai mind-mind azt az Esterházy János-i személyiségüzenetet, a nemzeti és személyi autonómia-igénynek azt az egyetemes erkölcsi és morális tételeit jelenítik meg, mely fölfogás ma is éles cezúráját definiálja az élet szentsége és a szentségtelen élet között húzódó láthatatlan határvonalnak. „Az itt élő népcsoportok mindegyikének meg kell adni és az alkotmányba kell foglalni mindazokat a lehetőségeket, melyek a teljes élet eléréséhez szükségesek, azaz a teljes egyenjogúságot, a korlátlan szabadságot és az önrendelkezési jogot”² – vallotta Esterházy, a politikus; „...futó szeretnék lenni, rövidnadrágban, piros-fehér-zöld mezben, gumicipőben... Magasra tartanám magam előtt az olimpiai lángot, és futnék, futnék minden országba, körbe-futnám az egyenlítőt, lángom sose aludna ki, nagyon vigyáznék rá, örökké égne az én fáklyám, az olimpia alatt és utána, sose volna háború, nem lehetne ... Igen, igen, futnék a lánggal, sose fáradnék el...”,³ egészítsük ki a lírikus örök humanista Ébert Tibor szavaival a gondolatot. S talán épp az e napból kisarjadó örök keresés indította el őt a megbékélés, a szeretet, a megnyugvás utáni vágy útján, azon úton, melyet évtizedekkel később oly kifejezően jellemez: „Egy ország bolyongása ez, / bolyongások országa: a tiéd, / mert bolyongani kényszerül az, / ki hontalan.”⁴

Bár „sose lenne háború”, fogalmazza majd a kamaszkori sóhajt a berlini olimpiai láng emlékét földidézve; s bár így lehetne; s így kellene lennie akkor is, amikor – nem lehet; mikor sokan – így Ébert is – menekülni kényszerültek a rossz elől, eközben folyamatosan távolodván az elképzelt jótól, hiszen mikor „...minden esély deformálódott...”,⁵ akkor csak egyetlen igaz távlat képez elénk valóságos horizontot: minden, mi volt, beleértve a lelki, szellemi kötések, immár reprodukálhatatlanná válik; olyan emlékképszöttesek várnak ránk, mely emlékek eredői valaha is talán csak álmok voltak, álmok egy város, egy élet, egy küzdelmesen szép élet glóriáiról.

Álmaink makacsul közelítő s konokul távolodó, távolító eredői.

Mit elveszítettél, még meglelheted. Mit elvesztegetted, annak legföljebb csak morzsáit szedegetheted össze, lopva. Mitől megfosztanak – kitölthetetlen hiányai maradnak annak lelked szakadékaiban. És valós életed konkrét, létező szakadékaiban is – mert ott élsz, ott, rezignáltan konstatálva: „ez az ország / magyarország / kuruclabanc labanckuruc / piros és zöld zöld és piros / piros-fehérvölgdek / és fekete ország / végtagjai vonaglanak / fölhasogatva önmaga által / fölnégyelve megvakítva / keresztvízbe megmártózza / szétdarabolt kibelezett / megcsonkított és leskalpolt / öntisztulásra képtelen / obulusokkal teliaggatott / ország”.⁶

Ezt éreztem, érzem, s ehhez hasonló paradigma-narratívák születtek bennem, sokszor a művek háttérében maradván, miközben Ébert életmű-darabjait követtem, olvastam, annyi évtizeden keresztül. Olykor érdeklődő olvasóként,

² Esterházy János: „A mi jelünk a kereszt, nem pedig a horogkereszt!”, Új Hírek 1941. április, húsvéti szám

³ Jób könyve, i. m., 66.

⁴ Ébert Tibor, *Hazatérés* (versrészlet)

⁵ Ébert Tibor, *Hová?* (versrészlet)

⁶ Ébert, *Ez az ország* (versrészlet)

máskor szerkesztőjeként, kiadójaként; néha csak baráti kritikusaként. Világának egyetemessége lassan tárult föl előttem s bennem; s most, hogy műveiről szóló írásaim fonalait egymás mellé s egymásba szövögetem, rendezvén mint-ha közös dolgainkat, tűnik föl a legfurább szál. Úgy, ahogyan ő, a szerző rögzítette: *„Mindenütt magamat látom, szembesülve magammal”*, ugyanúgy én, az olvasó is, mindenütt magamat látom, szembesülve magammal, miképp mi, olvasók, mindenütt magunkat látjuk, szembesülve magunkkal. Ahogyan állni próbálta s próbáltuk a szembesegülhetetlen viharok sodrását, ahogy kijutni próbáltunk a kényszerpályákra taszító rossz döntések labirintusaiból, sokszor és sokadszor is mindhiába, ahogy hinni kényszerültünk az illúziókban: hogy ez a vonat, *„...a vonat elmozdíthatja a fáktól, bokroktól, paradicsomi helyről, elviszi, elviheti máshová, talán egy másik Paradicsomba, paradicsomibb Paradicsomba, a valódi legeslegleglegparadicsomibb Paradicsomba...”*⁷ Ádámot, az embert, a sorsüldözött, ezernyi határon is sorra átlökött, átkergett embert.

Mondom, többször lehettem „első olvasója” egy-egy munkájának, szerkesztőként, ilyen minőségben írtam valaha egyik kéziratáról, tér és idő különös metszéspontjában, az akkori sorokat, s most folytatván őket, a sorok immár e sorok tehát; ám gondolataim azóta csak olyképp változtak: többet éltem s még többet értettem meg abból a világból, melyben állandó s makacs köreit futja az értetlenség s építi légvárait a percnyi öntudat. Egy régi – s majd több más, régebbi – írást emelek hát ide s fűzök össze most, Ébert Tiborról, vagyis inkább gondolom őket, miként gondoltam akkor őket, mert papírra majd jóval később kerültek, mint ahogyan megszülettek, s immár tovább determinálódnak; addig kicsit a senki földjén húzódván egymáshoz, nem mintha fáznának ott, sokkal inkább a kíváncsiság közelíti őket, az összekapaszkodás vágya, a kiterjedés, hogy egymásba olvadva létrehozzák azt a jelentéstartományt, melyről külön-külön csak teóriákat gyárthatnak csupán; az axiómák persze bizonyíthatóak, előbb vagy utóbb, de legalábbis föltételezik a bizonyosságok, a bizonyosságszerzések lehetséges útjait, ezáltal ösztönöznek a megismerés izgalmára; a kreatív gondolkodás, az alkotás folyamata, a szellemi aktus nem más, mint ezoterikus szexualitás; nulladik típusú gyönyör a tér és az idő azon különös metszéspontjaiban, amelyek egyikét most e mondatok kezdik bennem és köröttem lassan lenőni, behálózni, átmagyarázni.

Igen: át. Odaátra. Ahol pedánsabb rendbe kell osztályozni mindent, ami látható, és mindent, ami a megszokott rend szabályai szerint azonosítható. Ahol – vagyunk.

De most inkább még itt maradnék; bár ez is valóságos, létező, az ottani szókészlettel körülírható hely. De vannak láthatatlan árnyékai, melyek egyikének virrasztó leple alatt ülve lapozgatom (lapozgattam, anno, de lapozgatom, maradván anno) Ébert Tibor esszéregényének kéziratát. Egy történetet, mely mindannyiunk története.

Itt, ahol, merthogy illenek már feloldanom ezt a rébuszt, itt, a Mont Blanc és Lyon között kis híján félúton, a francia Alpok egy másik bástyáján fonódik rám ez a történet, melyhez hasonlót magam évek óta terveztem-tervezek; vagyis

⁷ Ébert: *Utazás*, in: *Tűzfalak*, Napkút Kiadó, 2006, 91.

szeretnék tervezni; hiszen a tervezés folyamata már túllép az álmokon, s bennem még csak úgy jelentkezik mindez, miként ha álomból ébredő csodálkozik rá arra: emlékezik álmára. Nem gurult az el, mint gyermek szeméből reggel; megmaradt, jelen van, folytatja az üzenet továbbítását.

Arról szól ez a furcsa üzenet: az embernek, meglehet, valóban nincsenek gyökerei. Ismerős talán a mondat. Exupery klasszikus Kis Hercegének mondja; a rózsa? Nem emlékszem. Föl kellene lapozni a könyvet, de inkább a felejtés szégyenbélyegét választom most, hiszen ez is csak mélyíti a mondat értelmét, bizonyítja, hogy hajlamosak vagyunk feledni az alpműveltség ábécéjét, elszáradunk, sodródunk, ahogyan, igen, biztosan a rózsa mondja: *„...emberek? úgy vélem: elfogytak. Láttam négyet-ötöt nemrégiben; vándoroltak valamerről valamerre; nagy baj nekik, hogy nincsen gyökerük...”*

Ébert Tibor úgy bizonyítja ezt a tételt, hogy fordít rajta egyet. Családok múltját hitelesítő dokumentumokat helyez egymás mellé, családfák legmélyebb, legerősebb gyökereit ássa ki, hogy megmutassa, milyen távolról erednek; s korhadnak, szenesednek, kövesednek bár, de egyvalamire nem képesek. A túlélésre.

Néhány éve már annak, hogy nyugat-európai utak mentén, ottani élmények sodrában kis híján eltervezni kezdtem, mint utaltam erre, hasonló történetet. Megráztam képzeletben egy kört, mely konkrét volt és valóságos, a mai térképekre helyezhető, s amely körön belül elmesélhetővé válhatna ezer év magyar mitológiája, de amely kör belső magja, centruma a krónikában még csak nem is érintené a mai Ország feketére satírozott területét. Legnagyobb győzelmeink katasztrófáit, legnagyobb vereségeink végtelenített-öntudatlan ünnepléseit, legnagyobb meneküléseink nyomait és irányait ez a távolabbra csúszott kör tartalmazza; az, ami mára Hazának maradt ránk, ám ami egy titkos társaság, az időnként emlékezni összegyűlők vendégszobája csak. Ahol miénk a kopott bútor, a porlepte festmény, a lövedék nyomától hasadt táblájú könyv, a repedt kristálycsillár, a hallban halkán dúdolt dallam, miénk valamenyinyi vízfoltos fal, s miénk a nehezen nyíló ablak, amely azért tárul talán; miénk itt minden, amit létrehozunk; de kié lesz!? Kié lesz – ez is!? S kié lett az, amit létrehoztunk!?

Emlékezetünk krétakörökbe kapaszkodva őrzi, hogy konkrét helyzetekkel oldjam-magyarazzam a metaforát, a kelet- és nyugat-európai haláltáborokba hurcolt sok százezer magyar honfitársunk nevét és cselekedeteit, legtöbbjük bűne annyi volt: magyarnak születtek; *„...egy volt a bűnünk csupán magyaroknak vallottuk magunkat magyarnak vallottam magamat bűnbakok lettünk bűnbak lettem... ki a magyarokkal át a dunán az aki a magyar nemzeti határokon kívül rekedt az számoljon azzal hogy előbb utóbb kitelepítik szülőföldjéről internálják hogy fait accompli elé állítsák a nagyhatalmakat fait accompli...”*⁸; s mennyien éltek le életüket emigrációban, száműzetésben, menekültként, lassúdan foszló öntudattal őrizzék kötéseiket az anyanyelv-hazához? És az anyaországhoz – a kifejezés nemes, mély, nem üres frázissá koptatott jelentésében. Mert abban a szó a családot, a gyermekkort, az eszmélés éveinek kapaszkodóit, a biztonságot, az élet teljességének megértéséhez

⁸ Jób könyve, i. m., 268.

vezető út kulturális, nyelvi kötéseit, az identitás szellemi alapot, hátországot jellemző pontjait jelenti; az élet szerethető s élhető teljességét. Mert a szó maga a mindenség, a mindenség maga, még észrevétlen élsz, de lassan észleled: „A szavak, mással- és magánhangzók, a beszéd teljesen belepett, bokrok, fák nőttek belőlem, körülöttem, és lábaim, a gyökerek egyre mélyebbre fúródtak, szerteágaztak kapaszkodva...” (Etűd). Ami, mikor kiszaggatnak abból, amikor elveszítjük, nem fáj annyira, mint az a kérdés: de kié lesz? Kié lesz – ez is? S kié lett az, mit létrehoztunk?

Hová tűnik, minduntalan, a szó, a bölcsesség, az értelem szelíd ereje az erő szertelen gyűlölete elől? Hová tűnik, oly illanóan, a pillanat, melyet elszalasztunk; s már csak rezignáltan konstatáljuk: a gyűlölt múlt általunk is újfent szeretve, „Ellenállhatatlanul benyomult a tudatba szavaival, mondataival a fanatizmus kiváló goebbelsi módszereivel. Erkölcsi rendje a gyűlölet főpapjaként bizonyította egy embertelen, gyilkos elv magasrendűségét, életrealitását, jövőjét. Elhitette, hogy a nap a hold, a hold a nap, a sötétség a világosság, és fordítva: s ez tény, valóság, megfellebbezhetetlen igazság. Bizonyossága: a tehetséges gazemberek a legveszedelmesebbek, mert a gazemberség, a bünyőzés önmagában, képességek nélkül hatástalan, béna megnyilvánulás. Minden gazember, bűn, bűntény tehetség nélkül semmit sem ér. És szükségtelen az erkölcsi posztamens / morális fundamentum. A cél szentesíti az eszközt. A machiavellista tézis töltötte ki minden szavát, mozdulatát és embertelen következményeit. (...) Micsoda történelmi metamorfózis, történelmi déjã vu, mementó, bizonyosság a kicsi ember, a »stepszli« szellemiségének a klónozása, feltámadása, újrászületése, hasonmása... a tetszhalott feltápázkodása, megnyilvánulása megidézve saját magát. Itt is, ott is. Nálunk és másutt. A parlamenti demokrácia keretében. Goebbelsek élnek, vannak, szónokolnak, hadonásznak... kísértetfigurák. Szeretném azt a kacsintást végképp letépni arcomról, testemről, kiszabadítani tudatomból, szeretnék megtisztult arccal előretekinteni és megtisztult testtel nekiindulni az időmnek, belekapaszkodni a jövőbe így... A »stepszli« kísértetei nélkül. Vagy lehetetlenség?...”⁹

Korántsem az. Keresztény, humanista igazságunk őrzése, védelme közben támaszkodhatunk akár Ébert Tibor életművére, például. Amely egy város glóriájában formálódott, hisz, miként ő maga írja, „Magyarságom és európaiságom Pozsonyban született”, olvassuk ezt, és azonnal érezzük, nem csupán a mondat elsődleges közlendője, megállapítása nyomán, hanem annak mögöttéséből, hiszen a tény látszólagos szükszavúsága nem egyetlen író, hanem egy nemzet lehetséges bölcsőinek egyikét is megnevezi, s így, ezáltal, máris olyan egyetemes sodrás magjában érezhetjük magunkat, amely a szellemi rádőbbenések forgószeleihez hasonlatos csupán, áradnak gondolataink, pontot tenni nem merünk, nem merünk pontot tenni, mert az lezár, elpusztít valamit, tudjuk, tapasztaltuk, minden kített pont egyben határkő, lezárás, érezzük, itt már minden esély deformálódott, hát inkább legyen végtelen a mondat, jöjjön a szóforgószerű, amely forgószerűben Ébert Tibornak volt szerencséje egy lebírhatalatlan életművet létrehozni, még ha ez az életmű oly nehezen akart is könyvekben manifesztálódni, nem az író szándékán múlva persze, hiszen

⁹ Ébert, A kacsintás, Napút, 2008/1., 87–90.

„tornyos könyvhalmai”, helyesebben kézírathalmainak sokáig töredékét, dísztelen paperbackjait vállalta csak fel hosszú-hosszú ideig kiadó, *„Ébert már emberemlékezett óta 'előjegyzésben van' számolnak vele jövőre mindig jövőre fogják biztosan színre vinni Ébert tegnapelőtt meghökkentően holnaputáni volt holnaputáni amit írt tegnap már tegnapelőttinek ítélték ma a holnap és a seidő egyszerre akarja megkaparintani a holnapután pedig majd verheti a fejét a falba miért szalasztotta el”* (Tarján Tamás), s akkor még nem beszéltem a terjesztés bugyirairól, annak zugaiban megjelent könyvei is boltok raktáraiba zúdultak csupán; ám lebírhatatlan ez az életmű, és gyarapító, értékmentő, értékre nevelő, mint amilyenek egykori iskoláink voltak, a jó iskolák persze, és ezt a jót tessék szíves lenni nem rosszul értelmezni; mondom: azonnal érezzük, Ébert Tibor első mondata után, hogy a szellemi gazdagodás nemesítő órái várnak ránk, kezdve lapjai forgatását; az emlékek áradását előbb egy szuszra, majd vissza- s visszalapozva engedjük szívünkig, mert ott is hat ez a könyv; ez a mélységes humanizmus, amelyre csak – minden csalódása és keserősége ellenére – a fölmutatott szeretet képes; múltunk, nemzetünk, tanítóink, és, igen, még kudarcaink szeretete is, mivel minden – miként a szerzői előszó utolsó szava kimondja – örökségünk; és minden elherdált örökség – miként a könyv utolsó két szavából áthallik – összetört tükör...

Órizni kell tehát a könyvet, gyarapítani lapjainak tartalmát. Mert, lépjen ide csöndben Esterházy János intése: *„a magyar századok folyamán a könyv”* mindig büszke és előkelő szerepet kapott *„abban a vállalkozásban, amelyben nemzetünk jogát és igazát Európa gyepűin kiharcolta, ahol igen sokszor nem önmagáért, hanem a keresztény gondolatért és életformáért vértelt és hadakozott a körülötte özönlő vak erővel. (...) A kard és a könyv a magyarság legnagyobb és legnehezebb történelmi pillanataiban mindig egymás mellett él. (...) a magyarság helyes úton jár, ha nem téveszti szem elől, hogy a kis nép elsősorban szellemi értékei útján érvényesülhet és szólhat a világhoz. Ha ennek a teljesítménynek a mértékével mérik a nemzeteket, bátran és emelt fővel nézhetünk az ítélet elé.”¹⁰*

Ám elveszejt az, mindenképpen, ha el nem is vész. Mert ha nem herdáljuk is el – lesz, aki elveszi. Csellel vagy erőszakkal. Elveszi, mert mi már egybegyűjtöttük, s ő miért kezdené előlről!? No de ne legyünk; milyenek is? Cinikusak? Aligha lehet másképp közelíteni – eredendő eredőink felé... Amelyekről Ébert regénye, most épp ez, s az a néhány, a könyvet mintegy előkészítő, beharangozó, a szívtájéka idegeit kellő izgalmi állapotba hozó novella, most épp ezek, de hát amiről az Ébert-életmű egésze mesél.

De ki is maga a mesélő? Beszéljünk róla, újra, itt is, mert szükséges; mert hatalmasak ímhol a közöny Jerikójának falai...

A szerző jelentős alkotója kortárs irodalmunknak – s még akkor is így van ez, ha erről mind a kortárs irodalom hangadóbb része, mind az – általuk erősen befolyásolt – olvasói réteg nehezen, nehezebben vesz, vett tudomást. Így volt élete során, s így van halála után; kilencven évet élt, makacsul adván közre maradandó értékű könyveit, s szinte neve mellé tapadt az a toposz, melyre még utalni fogok, de kezdjük el itt is ezek sorát, mondjuk, Pósa Zoltánnal: *„Van*

¹⁰ 1941-es beszéd részlete, elhangzott a pozsonyi Madách Könyvesház megnyitóján.

egy nagy magyar író, akivel kapcsolatban szinte mindenkinek lelkifurdalása lehet, aki valaha is foglalkozott irodalommal.”¹¹ Így igaz – s ezt a képet tágítja személyes emlékképében Koppány Zsolt is: „Ébert Tibor anzikszai. Márairól és Szalatnai Rezsőről, Hummelről és Liszt Ferencről, Bartókról és Kodályról, az Albrecht családról és Bél Mátyásról üzen a lapokon, melyeken, mint a könyv borítóján, a pozsonyi vár tündököl, hol kékben, hol aranyban. (...) Akkor még nem tudhattuk, hogy pár héttel később az ismert irodalmi hetilapban egy rádiókritika kapcsán a fiatal recenzens nem tudja, hová is kell tennie Ébert Tibort. Mert még nem hallott róla? Ezt nem tudhatjuk meg, csak annyit, hogy nem igazán ismert, s hogy a műsor nem segített abban, hogy megismerjük. A könyvből maga az érintett válaszol: »Azt hiszem, Voltaire-nek igaza van, aki azt vallja, hogy az irodalmi élet nem mindig egyenlő az irodalommal. Van belső irodalmi élete az embernek, és ez a fontos. Ez kényszeríti vallomásra.« Ülök, »a pórusaimat látni«, ahogy küszködnek a torlódó idővel, a forrósággal, a megemésztendővel, a hegedűszóval, amely most csendül föl váratlanul. A tűnődés belső csöndjében arra gondolok, vajon mégis, mitől lenne ismert az ember? Ha nem vesz részt az úgynevezett irodalmi életben, és csak a belső életét éli? És hiába a párizsi, lyoni, grenoble-i színházi bemutatók, hiába az öt franciára lefordított dráma, hangjátékok sora idehaza és a tucatnyi könyv. Ja, ha a kánon úgy ítél, hogy sorstársaiddal a sülyyesztő szélére lépj... Mire fölcsocsúdok, üres a tér.”¹²

De nem általa marad egyre üresebb. Ő – kitöltötte. Fontos műveket bocsátott közre; kezdve abszurd drámáival, amelyekkel mintegy hangsúlyozta: az a fajta színházi-színpadi forradalom, amelyet Beckett és Ionesco nevével szokás leginkább fémjelezni, megvalósítható magyar nyelven, magyar történelmi parabolák alapján. De identitást erősít college-regénye, a *Jób könyve*; aminthogy a Felvidék sülyyedő magyar emlékeinek őrizői irodalomtörténeti esszéi és sorsvázlatoknak olvasható novellái, kisregényei; sőt – nota bene – lírai munkásságának jelentős része szintén e tárgykörbe sorolható.

Gondolván itt nem csupán életrajzi ihletésű, poszt-epikus versbeszédeire, hanem azokra az akusztikus remekekre, melyekkel – nem utolsósorban – irodalomtörténeti folytonosságot teremtett a század első harmadának felvidéki avantgárd kísérletezői és a századvég posztavantgárd törekvéseinek képviselői között. Szólni kell, azonnal, a fentebb említett collage-regény mint meghatározás indokoltságáról. Természetesen Ébert nem a kívülről építkezés, a – sokszor nem igazán szerencsésen választott – másoktól származó gondolatpárok és kifejezések egymásra csúsztatásával, szinkronjaival vagy azok aszinkronjaival él, hanem saját életművének fontosabb (vagy, időnként, annak első megjelenési helyén nem középpontba állított) motívumaihoz tér vissza, hogy azokat – nemritkán stílusbravúrok kíséretében – még inkább elmélyítse, még inkább aláhúzza, még inkább nyilvánvalóbbá tegye.

Eddig tárgyalt munkája, bár már egyebek is szóba kerültek, s fognak még, de, hogy sűrűbbre szőjük szavunkat – *Eredők és közelítések (Vándorkönyv)* – első megközelítésben családregényt ígér, három-négy generációval korábbról,

¹¹ MNO, 2006. okt. 14. (<https://mno.hu/grund/ebert-tibor-pozsony-szerelmese-473422>)

¹² <http://mek.oszk.hu/10200/10250/10250.htm>

az ezernyolcszázötvenegy évvel indítva. Alig néhány oldalt lapozva a kéziratban máris meglepődhetünk azon a részletgazdag háttérábrázoláson, amelyet persze Ébert a fontosabb pillanatokban korábban sem hanyagolt el, de amelyet most mégis tőle kissé szokatlanak, bár korántsem fölöslegesnek érzékelünk. Mintha azonnal jelezné ezáltal: kicsit többről, kicsit másról akar most szólni, nem egyetlen család – korokon és korszakokon átívelő – történetéről.

Jóval inkább magukról a korokról és korszakokról, amelyek behálózták a családokat, befolyásolták az egyes személyiségek fejlődését; igen, alig áll össze bennünk az írói szándék képe, máris elénk sűrűsödik az első drámai szituáció: Krcmarek Milos monodrámarészletként olvasható dühkitörése, amely lélektani bravúrábrázolása mindannak az etnikai ellentétnek, identitásválságnak, az egymással keveredő kisemberi gőgnek és gyávaságnak; mindannak a föl-fölizzó közép-európai habitushátusnak: a méltóság mulandóságának, melynek (is) köszönhetően – Dunának, Oltnak máig sem egy a hangja.... S amely monológ – egyébiránt – Ébert regényének kiváló pillanatban megjelenített belső, rejtett mottójaként is fölfogható.

Ezzel máris szögezzük le: az író – bővítsük határozott jelzőkkel már leírt minősítésünket – nagy, korszakos, jelentős művet hozott létre. Tartalmában egy fontos alap- alkotóelem: maga a közép-európaiság, a kis nemzeti identitásváltozás – fejlődés és torzulás – regényét alkotta meg; formájában pedig tovább mélyítette azt az eszközbravúrt, amellyel (nem félve attól, hogy esetleg zavaróan hathatnak a stílusjegyek váltakozásai) lírai monológokat, prózai textusba ágyazott egyfelvonásnyi jelenetet, vagy – és természetesen – a rá olyannyira jellemző, lüktető prózaversindákat épít a regényttestbe, mindvégig figyelve a részek egymásba és egymáshoz záródó, szoros illesztésére. Amely, így, még inkább kiemeli az egymáshoz erőszakkal illesztett nemzettestek valós összetartozásának folytonossági hiányait; mindazt a kataklizmát, amelynek eredményeképpen egy eredőiben folyton-folyvást tektonikus mozgásra kényszerített, kényszerpályákra állított történelem fogad be és taszít ki bennünket, itt, egyazon pillanatokban.

E ponton ismét ideje, hogy utaljunk a narratívákra: a kisebbségi sors tényszerű lenyomataira. Arra: a nagyhatalmak döntéseit elviselni próbáló, az erőszakos úton identitás-tükrözésre, sorsváltásra kényszerített embertömegek életmódváltozásait miként vette vagy nem vette figyelembe a hatalom, hogyan szolgálta, ha szolgálta, érdekeiket a jogfosztottság közepette a politika? Amikor, csontig hatolóan, minden esély deformálódott... Ennek paraleljét hűen tükrözi egy Esterházy Jánoshoz fűződő pillanat: *„Esterházy a Népszövetségi Ligák 1932-es bécsi kongresszusán megtartott felszólalásában, bár csak a napirendhez való hozzászólásra kapott engedélyt, elmondta, hogy a Népszövetség magatartása egyáltalán nem felel meg az elvárásoknak, hiszen a kisebbségek panaszainak intézését nem elég csupán adminisztratív úton végezni. Kifejtette, hogy a Népszövetség magatartása miatt a megoldatlan kisebbségi kérdés Európa békéjét veszélyezteti. A Népszövetség munkájára irányuló kritikája annyira éles volt, hogy a kongresszus sörös elnöke, Josip Wilfan félbeszakította az ülést...”*¹³ Éles, határozott kiállás – emlékezzünk erre

¹³ Idézi Molnár Imre („Sem gyűlölettel, sem erőszakkal”, 25.)

(is), amikor meghúzzuk végső mérlegünket a „pör” tárgyában. S emlékezzünk erre, amikor a nagyhatalmak általános döntési folyamatait, vagy épp azok hártását, adminisztratív úton történő félresöpprését figyeljük, akár már mindennapjainkban. Önmagában döbbenetes félmondat erről példának okául Jeszenszky Géza 2015-ben kelt észrevétele: *„Ma elkeseredéssel állapíthatjuk meg, hogy pillanatnyilag vesztésre áll a nagy pör, a méltányos kisebbségpolitika ügye, ami egykor a magyarországi nem-magyarok jogairól szólt, de 95 éve a magyar nemzetről leválasztott nemzetrészek jogaiért, már nem is jobb sorsáért, csak pusztán túlélésükért folyik. Sajnos, ez a pör csak a magyar szívekben folyik, nem az illetékes intézményekben és fórumokon, tehát nem az Európai Tanácsban, még kevésbé az Európai Parlamentben vagy a brüsszeli bürokrácia sok ezer munkaszobájában.”*¹⁴

Mint tudjuk, visszaulva Esterházy szavaira: a Népszövetség azóta már megszűnt...¹⁵ De velünk maradt Ébert regénye, mely – mind műfaji, mind tartalmi értékeit figyelembe véve – a kortárs magyar széppróza kiemelkedő értéke. Olvasása, a közben megszerzett élmény: szüntelen honfoglalás. Ahogyan a medrét vajú ér lökődik újra s újra földtorlasznak, sziklának, átverekedve magát rajtuk; alámosva, ha kell, hegyoldalakat is, csak kivívhatta ott jogát és helyét: a medret, amelyben szélesedhet, folyammá nőhet, amelyben otthon van, bár szüntelenül úton s szüntelen körforgásban... *„Annak”, tűnődünk csak el egyetlen pendítéssel utalva ismét Esterházyra, „aki ebből a talajból sarjadt ki, természetes parancs ez, a táj, a folyók, a lélek parancsa, amely tisztán zeng és megértést hirdet a pillanatnyi légköri zavarok ellenére is. Igen, ki merem mondani, hogy a szlovák–magyar megértés történelmi szükségesség itt a Kárpátok bércei alatt. Itt más törvény nem lehet úrrá, csak az ősi föld és a természet törvénye.”*¹⁶

Ezt érezzük amúgy minden Ébert-mű olvasása után; még veszteség-krónikáiban, hiány-leltáraiban, az elrabolt idő énekeiben is; s különösen igaz ez az *Eredők és közelítések (Vándorkönyv)* című esszéregény lapjainak forgatása közben. Egyfajta sokadik honfoglalás krónikája rajzolódik elénk; mesteremberek és kereskedők indulnak útjukra a távoli, messzi múltban, hogy egy számukra is elképzelhetetlen helyen megpihelve célba érjenek, egzisztenciát teremtsenek, családot alapítsanak; talán valóban Ébert Tibor őseinek származását, sorsát ismerhetjük meg, ám ennél jóval összetettebb az eredmény: a pressburgerlét karakterének rajzolata.

Pozsony. *„Német, szlovák, magyar, zsidó: egymásra rakott téglák, téglafal, falak. Rám csavarodik folyosók, évek, századok galaktikája” (Jób könyve).* Magyarok, németek, szlovákok, zsidók otthontalan otthona. Mert ez a város valakiket mindig kijátszott valakik ellen; illetve: dehogy a Város! Csak azok, akik őt, a várost is, ezt az élő, eleven, lüktető, a földrajzi helynél jóval többet jelentő, lélekkel bíró történelmi képződményt játszották ki – valamiért, valami ellen. Történelmi képződmény; szellemi epicentrum; nemzetek és emberek

¹⁴ Jeszenszky Géza: *Perben a nemzeti kisebbségek jogaiért*, elhangzott a BTK Történettudományi Intézetének 2015. június 2-i emlékkonferenciáján.

¹⁵ Hivatalosan 1946. április 20-ig működött, ekkor Esterházy János már Szibériában raboskodik

¹⁶ Molnár Imre, i. m., 200.

sorsának kohója; Pozsony. A város, amelynek családi eredői Ébert regényében Szászországban, Morvaországban, Triesztben tapinthatóak ki az idők szövétének át; de mások talán Európa más tájait neveznék meg. A lényeg a közelítés; mert csavarva egy kicsit a szó értelmén már az író módszerét boncolgathatjuk. Úgy közelít történetéhez a szerző, mintha műholdas fényképfelvétel nagyítódna lassan előtünk; először a távlatos dimenziók, majd szűkebbre fókuszálódik a kép, s kuszálódik, szűkebbre, az egyéni sors.

Amit sokan, sokféleképpen megírtak már. De nem a történet ismétlődik, hanem az élet. Amely, mint földrengés sújtotta szigetek, tektonikus mozgásra kényszerítve halad valami biztos, valami megnyugtató felé, keresve azt, de csak újabb s újabb emberi, történelmi kataklizmákba torkollik minden út. Ám minden vándorlásnak krónikása is születik. Egy útnak olykor több; de minden mondatra szükség van az emlékezés oszlopához. Amelyet ha állítani elmulaszt egy nemzet, akkor vesz el az idő számára, örökre. Ébert Tibor életművét áldozta ennek az oszlopnak, ezért az oszlopért. Mint minden munkája, ez is: eredő és közelítés. Szüntelen honfoglalás... *„Márai Kassáé, Ébert Pozsonyé: mindkét polgári úronk kívül a területen. Kiűzve a Paradicsomból, fűlig a józan mindennapokban, sosem feledve az Éden édesbús emlékeit. Nincs a helyén, de ugyan ki van ma itt a helyén, gyökereikről letépett, kifosztott és énjükből kiforgatott magyar milliók? Nincs a helyén, de köszönjük, hogy van nekünk.”* (Koncsol László).

Itt, a tér és az idő e különös metszéspontján, tűnődtem akkor és ott, s tűnődöm azóta is, sem itt, sem ott, illene magyaráznom valamelyest azt, hogy miért ily fontos ez a terep. Bizony, nem ártana végre. Mert innen nézve – látom azt, amit ott elfednek a hétköznapok. Mert onnan nézve – látom azt, amit itt feledésre ítélnének a szüntelen késő holnapok. Mert itt eldönthetem azt, amit egyébként Ébert regényének hősei sem döntöttek el, csupán – valamely megmagyarázhatatlan oknál fogva – mindig a nehezebbet, de legalábbis mindig a kihívásokat és nem a biztonságot választották; azt hívnak, hogy döntéseik következtében hazát választottak. De, én, itt és most, választhatok-e? Mint a Mont Blanc csúcán a jég, oly síkos itt minden döntés.... Mosolygok, tréfálok, hiszen egy nagyon jó könyv kéziratával végeztem e pillanatban; s végeztem valami mással, amiről részletesebben szólnom végképp nem illenék, de ráutaló körmönfontyságot azért gyakorlok egy félmondat erejéig, mert hiszen azt is ezek a kéziratlapok; igen, azok, hisz *„a magyar létünk azonos a magyar szellem és a szó létével”* (Esterházy), súgták meg nekem. No és a hegyek, az utak, az eredők, amelyek egyike Ébert Tiboréval is közös; azzal az íróval, aki két évtizede itt élt, nem messze ettől a ponttól, itt, Lyonban, talán láttam is azt a hetedik emeleti ablakot arrafelé autózásom közben, amely mögött ott ült, a konyhában, és novellákat írt – magyarul.

Amelyek hazahozták őt; amelyek, őt, hazahozták.

„Így a saját bőrén tapasztalhatta meg – idézem immár Filip Tamást – a kisebbségi lét összes nyomorúságát. Ez iránti érzékenységét ma sem vesztette el, pedig évtizedek óta Budapesten él. A trianoni békediktátum következtében határfolyóvá vált Dunát sokszor úszta át, Ébert Tibor tehát sokszoros határátlépő, sőt határsértő. Mintha nem lett volna képes végleg elhagyni Pozsonyt, amely azóta is úgy ragyog az ő személyes égboltján,

*mint a nap. (...) nehéz eldönteni, hogy az avantgarde ethosza épült-e be a személyiségébe, vagy írói személyiségét növesztette az avantgarde köré. Nyughatatlan ember, aki azonban gyökereit biztos alapokra mélyeszi, olyan avantgardista ő, aki töretlenül bíz a hagyományokban, megszenvedett és megvallott értékekben. Közép-európai értelmiségiként számtalan kihívással kellett szembenéznie, amelyekre sikerült mindig egyéni, de mégis egyetemes választ adnia. Művészetének vonzerejét megérezték azok is, akik gondolkodásmódjukban, világszemléletükben nem állnak vele azonos oldalon. Ébert azonban mindig határozottan ellenállt a csábításnak, és megmaradt a nemzeti-konzervatív oldalon. Ha megkérdeznénk, mennyire talált itt közösséget, nem tudjuk, mit válaszolna. Mindenesetre nehéz őt elképzelni egy csoportképen...*¹⁷

A szüntelen bolyongás az idők s a terek korlátai között az időtlenség s a korlátoknélküliség illúzióját keltik. Ezért, hogy indokolt, de indokolatlannak tűnhet a dimenzióváltás történetünkben; de ideje egy kicsit Ébert arcképét még személyesebbé tennünk. Az iménti idézetnél pontosabbat kevésbé találunk; találóbbr magyarázatát annak, hogy miért s miként maradt magányos alkotója irodalmunknak, noha mind humanista fölfogása, mind engesztelhetetlen szellemi-alkotói küzdelme a diktatúrákkal szemben, mind kiállása, vállalása, állandó s állhatatos fölmutatása sorsfosztottsága tényeinek, a magyar nemzeti eszme értékmentése, a hagyomány őrzése és továbbépítése, átörökítése a mind korszerűbb irodalmi irányzatokba, stílustörekvésekbe – mind-mind olyan erény, mely együttesen kiemelkedő s követésre méltó, de külön-külön is számos felületét érinti a közösségi tereknek, csoportosulásoknak. Ám a Filip által említett „csoportkép” valóban nehezen képzelhető magunk elé, legfeljebb úgy, ha montírozunk egy klipet. Melyen először Ébert beszélne Szalatnai Rezsőről: *...nagyon jelentős személyisége életemnek; sokat köszönhetek neki, úgy is mint tanáromnak, mint barátomnak, mint mesteremnek. Azt a közép-európaiságot, azt az európaiságot, amelyet hordozok magamban, s amelyre oly büszke vagyok, nagymértékben neki köszönhetem. Ha az ember, természetes módon, túl is szárnyalja, vagy – bizonyos kérdésekben – eltérően gondolkodik, életművét alakítgatva, egykori mestereinél is, mégis, el kell mondanom: Szalatnai nélkül talán nem lettem volna az, aki vagy ami lettem. Hiszen a legfontosabb a kontinuitás; az elődök eszmeiségének továbbvitele, továbbadása, vagy legalább életben tartása.*¹⁸ Ugrik a képkocka, hallgassuk, egyetértő kontinuitással, azt, ahogyan már Szalatnai beszél Széchenyiről: *[vallotta, hogy] „Nem kívánhatjuk nemzetiségünkétől sem, hogy érdekeik ellen cselekedjenek. El kell ismernünk sajátosságaikat, nyelvüket s meg kell őket nyernünk a dunai sors közössége számára. Azt az egységes, kilencszáz éves életformát, amelyet itt közösen kialakítottunk, közösen meg kell tartani és megvédeni. Nem másért, csak mindnyájunk boldogulásáért.*¹⁹ De, mintha minden hiába lenne, csupán a hiábavalóságok nem; Szalatnai Rezső azt a pillanatot is felidézi máshol, melyet Ébert életében is sorsdöntőnek nevezünk, azt a bizonyos má-

¹⁷ Filip Tamás, *A sokszoros határátlépő* 85 éves, Magyar Napló

¹⁸ Beszélgetés Ébert Tiborral, kéziratból

¹⁹ <http://www.szozat.org/index.php/emlekezet/tartalommutato/11024-szalatnai-rezso-szechenyi>

jus 15-ét: „Láttam, hallottam, amikor a nemzetgyűléssé emelkedett pozsonyi megyeháza nagytermében bátran tiltakozva nem szavazta meg a szlovák zsidótörvényt, vagyis az embertelenség tág kapunyitását. Láttam, amikor szembeszállt ugyanott miniszterekkel s Hitler szlovákiai prokurátorával, Karmasinna, aki gyűlölte s legszívesebben elpusztította volna pártjával egyetemben.”²⁰ Pedig, s mert, hogy bizonyosak legyünk, Szalatnai nyomatékosítja: „A háború alatt a szlovákiai magyarok – akik a zsidókat önmagukat kockáztatták, kezdettől fogva támogatták, védték és mentették – elsősorban erkölcsi alapon utasították el az árjásítást.” Látjuk tehát, érezzük, értjük mind ama máig sem csituló mélyebb okszolgáltatást a jogfosztottságra s a jogfosztottság beismerésére – látjuk, egy nagyon tágga növesztett kép által Filip metaforikus megfogalmazásában, ha látni akarjuk. S látjuk e megvilágításban Ébert sűrűn felbukkanó önarcképét: „árvaságom fakult / repedt tapetái / a magánnyal kibélelve / az öntudat / emlékezés létezése / létezés nemlétezése / vagyok lenni nélkül / lenni vagyok nélkül”.

Az idézet összetettsége tehát így utal s vezet a látszólagos időugrásra; mert Ébert első futása, menekülése természetesen még arra az időszakra esik, amikor véres valósággá válnak Esterházy János cassandrai jóslatai: „Mi békés együttélést akarunk a szlovákokkal, hisz minket egy szent és örök gondolat tölt el, mely nem ismer gyűlölködést, egyenlőtlen bánásmódot a Duna-medencében élő közös sorsra ítélt nemzetek fiai között...” „A magyarság Szlovákiában nemzeti kisebbséget alkot, és ezért teljességgel lehetetlen, hogy elfogadjon és magáévá tegyen olyan törvényjavaslatot, mely a többségnek jogot ad arra, hogy egy kisebbséget kitelepítsen. Veszélyes útra tért a szlovák kormány akkor, amikor a zsidók kitelepítéséről szóló törvényjavaslatot benyújtotta, mert ezzel elismeri jogosságát annak, hogy a többség a kisebbséget egyszerűen kiebrudalhassa. (...) azért nem szavazok a javaslat mellett, hanem ellene, mert mint magyar és keresztény, és mint katolikus a javaslatot istentelennek és embertelennek tartom.” Okot s ürügyet szolgáltatott így arra, amit talán legpontosabban Peéry Rezső definiál – innen még, persze, a szavak súlyának Ébert általi megjelenítésén: „A kommunista haza háborús bűnösként halálbüntetéssel sújtotta azt az egyetlen volt képviselőjét, aki annak idején megtagadta az igent a fasiszta haza alapvető törvényeitől. Szlovákiai bujdosásaink megszervezőjét, sok-sok emberi sors megmentőjét, a szíve gyökeréig Hitler-ellenes politikust így mérte meg Beneš Eduard restaurált köztársaságának jogítélkezése nem az elitéltre, hanem önnönmagára zúdítva ezzel vádat.” A harc, persze, mondhatni, triviálisan örök, azt a pillanatot is, melyben Esterházy János döntése született, kegyetlen felhangok övezték. „Már (...) az első Szlovák Köztársaság idején volt olyan szlovák politikai akarat, amely a zsidó- és a magyarkérdést is egy füst alatt el kívánta intézni. Az ilyen szándék bizonyos, jövőre vonatkozó alantas német elgondolással is összecsengett. A szlovákiai németek vezére, Franz Karmasin a faji alacsonyabbrendűsége hivatkozva Szlovákiából minden zsidót, cigányt, magyart és más, ún. idegent el akart távolítani, és helyükre, az ún. »élettér« betöltésére százezer német családot telepített volna. Közismert volt Mach belügyminiszteri programjának

²⁰ Molnár Imre, i. m., 179.

summázataként az a mondás is, hogy »A cseheket elkergetjük, a zsidókat deportáljuk, a cigányokat összefogdossuk, a magyarokat kitelepítjük!«²¹ Summázzuk ugyanazon helyzetet egy művelődéstörténész pontos definíciójával: „...azok, akikkel [Esterházy] nemrég még együtt küzdött az autoritárius és nacionalista cseh demokrácia ellen a helyi önrendelkezésért, az idézett parlamenti felszólalás idején már a német nemzetiszocializmus vazallusai s egyszersmind haszonélvezői”²² voltak (Filep Tamás Gusztáv); és emeljük mondatainkat ismét a líra végtelen hegyvonulataira, egy Ébert Tibornak ajánlott vers „áthallásosan” is szuggesztíven pontos részleteivel: „deszkák résén fény nincs szó van / (...) Kivilágos alkonyaton / jajszivárványt lobbant a húr” (Szondi György: *Vonósegyes*).²³

S hogy az idilli múlt mennyire volt idilli, küzdelmek nélküli? Ezerhétszáznyolcvannégy október ötödikén több vármegye feliratot intézett a német nyelv életbeléptetése ellen. Ezekben leszögezték: a nyelv változával a nép erkölcsi is megváltoznak, veszendőbe megy a nemzet. És arra is figyelmeztetni próbálták II. József őfelségét, hogy új nyelv életbeléptetésére nem három év, hanem századok szükségesek. Mit mondana az utókor, ha őseik nyelve, nemzetisége gondatlan engedékenységek miatt enyészne el? A császár október 11-én adta tudtára a megyéknek: rendeleteinél továbbra is megmarad; tiltakozásaik őt igen elkedvetlenítették...

Ezerkilencszáznegyvenegy október 11-én, százötvenhét esztendővel később a pozsonyi Állami Magyar Gimnázium Arany János Önképzőköre megtartotta az évi második ülését. A magyarságtudat ápolását, a nemzeti identitás bizonyosságának őrzését Szalatnai Rezső, Peéry Rezső, Schleicher László, Antalffy Vilmos és mások irányították e híresen igényes gimnáziumban. Az említett ülés napirendjén aktuális gazdasági kérdések tárgyalása szerepelt; de sor került arra is, hogy Ébert Tibor VI. osztályos tanuló – három nappal tizenötödik születésnapja, s néhány hónappal az említett katartikus május 15-e előtt – hegedűn előadja diáktársa szerzeményét.

Botorság lenne azt állítani, hogy a szinte még gyerekeMBER önképzőköri diáknak hegedűjátéka közben eszébe villanhatott a százötvenhét esztendővel korábbi események különös árnyéka; s hogy akkor megérezte volna azt, amit jóval később egy történelmi parabolájában – ott Caesarról – így fogalmaz meg: „A demokrácia gyáván visszahúzódik, erőtlennül rejtőzik.”²⁴ És hogy ő itt és most nem mást tesz, mint hogy folytatja a régi harcot; folytatja a küzdelmet egy nyelv, egy nemzet megmaradásáért. Tiltakozik, B-dúrban épp, kisebbségi sorsba szorítottan, kisebbségi sorsa ellen.

Groteszk így a párhuzam? Talán igen; de mégsem tudom elfogadni ezt az ítéletet. Mert van-e groteszkebb magánál az életnél? Amely akkor ezt produkál-

²¹ Molnár Imre, *Esterházy János és más felvidéki embermentők üldözött zsidóság védelmében kifejtett tevékenységének főbb dokumentumai a II. világháború idején* (<http://erdelyiszovetseg.hu/images/rovatok/historia/MolnrImreEsterhzyJnos.pdf>)

²² Filep Tamás Gusztáv, *Peremmagyarok, háború idején* (A hagyomány felemelt tőre, Ister Kiadó, 2003), 205.

²³ Napút, 2015/6, 102.

²⁴ Ébert, *A Merénylet* (*Tűzfalak*, i. m., 21.)

ta: egy fiatal zenész a magyar nyelv és a magyar nemzet egyik jeltelen (hisz oly sok van!) gyásznapján lép először szélesebb közönség elé – még aligha sejtve, hogy évtizedek múltán íróként fogja szolgálni ezt a nyelvet és ezt a nemzetet. Íróként; bírva ugyan a nyelv hálóját, de már korántsem bírva a nemzet hálóját – hogy mindvégig jó úton járt, bizonyítja ezt az utóbbi elmaradása is...

Pedig hányszor visszatért köreibe; nem fogadván szót felvidéki földijének, Márai Sándornak, aki – 1943–ban! – így írt Naplójában: *„Elmenni innen, mihelyst lehet. Ha élek még, ha lesz eróm és módom, elmenni innen. Magyarul írni, odakünn is, a magyarság neveléseért dolgozni. De elmenni innen. Nem titkolom: megsértettek. Mennyit adtak az írók ennek az országnak, s mennyire megveti, lenézi ez az ország íróit! Hódol nekik, igen, mert tudja, hogy nemzeti hiúságának írókra is van szüksége, mint a parvenünek lakásában a képekre és nipperekre. De egy földművelésügyi miniszteri tanácsos, – aki, melleleg, az én adómból él, pereputtyostul – mindenütt az országban többet számít, mint akármelyik élő vagy halott író, akinek köszönheti ez a nemzet, hogy van és magyar. Nem haragudni. Nem panaszkodni, soha, senki előtt. Csak, mihelyst lehet, csendesesen elmenni innen. Nem: ha francia vagy angol, nem: ha cseh, román vagy szerb lennék, egy nemzet szeretete segítene munkámban. Így inkább egy nemzet szándéka és akarata ellenére kell elvégezniem azt.”*

Ébert Tibor – maradt. Igaz, szülővárosából elűzte őt a történelem, és sodorták az idők egészen Budapestig; ám itt megkapaszkodott. Lám, milyen egyszerűen hangzik ez a mondat; de olvassuk mellé az író néhány sorát klasszikus – és már szlovák nyelven is olvasható – munkájából: *„1945 július 5... elhagytam el kellett hagynom a várost nem önként hagytam el szülővárosomat... volt akit kitelepítettek... volt akit elhurcoltak... elkezdődött egy nemzeti exodus sajátos formája...”* (Jób könyve). Lüktető, sajátosan éberti sorok; a század éles ritmusai, kalapáló szívzuhogás, hangzásfelületté váló szavak, mondatok, mert nincs dallam, nincs lágy, szemérmes elfordulás, elfedés; Bartók, Stravinsky; motorikus aszimmetrikus ritmusközpontok antiromantikus ütés a hangsúly mert fáj a század és fájdalmát csak fájdalom enyhítheti fájdalom enyhíthet az oltja ki hogy kiolthatatlan lüktetés ne keress központozást blazírt fegyelmezett technikát *„bolyongásaim után csak ez a bolyongás maradt hűségesen bolyongani bolyongani a bolyongás lettem az akarata értelmé lélegzése ocsúdás bizonyosság hogy vagyok bolyongásként mentem és vártam mentem és vártam”*. A zene határtalan; miért tűrné hát határok korlátait önmaga fölött a zenész maga!? Különösen így, hogy szülővárosából egy nacionalista diktatúra űzte el; az anyaországban pedig az internacionalizmus diktatúrája várta... *„Ébert Tibor a szavak, a jelzős szerkezetek, képek, metaforák, a gondolatritmusok érzékelő-kifejező erejét a végsőig feszítve próbára teszi – írja róla erőteljes szépséggel Fodor András. – Így sikerült a Jób könyve Pozsonytól Rajkáiig alcímű zárórészében a hontalanná válás, a kitelepítés apokaliptikus valóságát oly borzongatóan elevenné tenni, hogy aki olvassa, többé nem feledheti. Joyce Ulyssesének nevezetes zárómonológja óta kevés ehhez fogható hitelű szöveggel találkoztam.”*²⁵

²⁵ http://inaplo.hu/fodorandras/1994_A_revkalauz_lampai/s039_Ebert_Tibor/s039_Ebert_Tibor.html

Kétszer lépte át a szakítás szándékával országa határait. És mindkétszer visszatért. Igen: e két mondatból szándékosan hiányzik a haza mint metafora. Mert hazát veszít, aki szabadságát nem harcolja ki; de országot hagy csupán maga mögött, kit a megtorlás féelme űz. 1956-ban Salzburgig; megbecsült muzsikusa lenne talán mindmáig ő a zene egyik fellegvárának, a kamaramuzsika fővárosának; de hazatért. Kételyeit olykor nem rejtve véka alá, őszintén vallva meg lírája drámaibb perceiben: *„Tévedtem, amikor ide jöttem / egyszerű, százszor / Tévedtem, amikor visszajöttem / tízezerszer, százezerszer / Tévedtem, hogy itt születni, meghalni lehet / Tévedés ez az ország / ...Tévedés minden esély / Tévedés itt a történelem / múlt sirám jövő / Tévedés itt a bizonyosság / ígéret és tízparancsolat / Tévedések itt az imák, szitkozódások / örömhajtások, bánatmécsesek / Tévedés itt minden fogadkozás”*. De hiába a berzenkedés: a zene lehet nemzetközi, de a nyelv – nem. Harminc éven át az Állami Hangversenyzenekar művésze; másfél esztendei paúzával. Mert a hetvenes évek elején Lyon magához öleli, nem engedi, hazát kínál a művésznak: színpadot drámai műveinek. Igen: a zenész ekkor már a nyelv robotosa is; versek, novellák, hangjátékok, színpadi művek jelzik egyre biztosabb útját az írónak. De színpadot Lyon, Avignon, Párizs nyit számára; amit ő hangos sikerrel viszonz.

És – hazatéréssel. Mert talán kíváncsi arra: lehet-e próféta saját hazájában is!? A válasz nem maradt el. Csupán a siker. Csupán a bizonyítás lehetősége. Csupán a fölismerés; csupán az elismerés. Csupán ez maradt el. Ugyanakkor: tucatnyi munkája jelent már meg magyar és francia nyelven (Chagall-versciklusát a Chagall-múzeum féltett kincsei között őrzi; életművét a *Cambridge-i Világirodalmi Lexikon* is jegyzi), mire rendes tagjává válik a Magyar Írószövetségnek. De a legfájóbb pontja ennek az életútnak, nem csupán neki, de barátai és kiadói számára is, korszakos jelentőségű drámai munkásságának sokáig mostoha sorsa; könyv alakba rendezett drámai műveinek kiadásáért hiába harcolt, hiába kilincselte éveken át több kiadó, számtalan alapítvány kuratóriumánál vagy a Márai óta semmit és semmiben sem változott miniszteri tanácsosoknál, parvenü bankigazgatóknál... *„Magyarországon a Mohács utáni évtizedekben legtöbbször akadt nyomda, hogy Bornemisza Magyar Elektráját vagy a Balassi Menyhárt árullatásáról szóló komédiát azon nyomban kiadja. Jelenlegi kultúránknak az utókor előtt alig menthető hiányossága lesz az is, hogy a jövő érdeklődője és kutatója nem fogja tudni fellelni a magyar írók jelentős drámai műveit. Ez a sors fenyegeti Ébert Tibor drámai űve-jét...”* – hangsúlyozta Hubay Miklós is; de sokáig nem volt, nem jött segítség; élete utolsó évtizedében, átlépve hetvenötödik születésnapját, indultak meg lassú csöppekben – Szondi Györgynek, a Napkút Kiadó áldozatkész vezetőjének jótárból – kiadatlan kéziratok a könyvesboltok polcai felé.

Igaz – addig is kézbe vehettük néhány jelentős művét. Így prózáinak terjedelmében szerény, ám tartalmában mindenképp legfeszesebb, legsokkolóbb, azaz: legjellemzőbb darabjait. A kritikai méltatás nem a kiadói utószó feladata, melyek közt ezek egyikében írhattam pár mondatot; bizony, elodáztam ott magam is egy hosszabb lélegzetvétel lehetőségét; annyit azonban leszögeztem: e kötet, amely az író hetvenedik születésnapjának tiszteletére készült, Éva asszony, a kitartó, áldozatkész feleség és egy amerikai könyvtári

alapítvány mecénási támogatásának árán, fényesen bizonyítja, hogy jelentős írói életmű született itt, szinte az ismeretlenség homályában. Mert, bizony, ez a jelző jellemzőbb, bár tisztelői, kortársai oldani, enyhíteni próbálták, nemegyszer. *„Őszintén remélem, hogy az idén hetvenedik esztendejét betöltő Ébert Tibort nem kell bemutatnunk sem a szakmának, sem az olvasóknak, hisz a pozsonyi születésű író, költőt jól ismerik s becsülik. Gondolom, művei aktualitását nem kell kommentálni, most, amikor nyelvtörvényekkel s különböző praktikákkal akarják a magyar kisebbségeket önazonosságuktól megfosztani”* – húzta alá, Ébert jelentőségét fokozottan is kiemelve, köszöntő szavaiban Nagy Gáspár.

Főntebb már utaltam írásművészetének sajátosságaira; most kiegészítve azt annyit tennék hozzá: mintha a zene legújabb irányait követte volna stílusa kialakítása során. Ahogyan Stockhausen törekedett „egy kompozíció valamennyi elemének egyenrangúságára”, ahogyan a punktuális zenére épült a szeriális, egyesek szerint előadhatatlan zene, úgy zúdulnak, áradnak ránk Ébert Tibor mondatkottái; egy sajátosan és egyedien magyar posztmodern szimfóniáiként. Amelyekben a szimmetria maga az aleatória; az a folyamat, amelynek lefolyását nagyjából előre ismerjük, részletei azonban a véletlentől függenek. Ahogyan nagyjából és egészében mindig is kiszámítható egy magyar művész sorsa ebben a hazában; talán még az a véletlen is, hogy egy majdani magyar író, tizenötödik születésnapja előtt három nappal (még egy elmaradt feltámadás!...), október 11-én ad hegedűkoncertet – azon a napon, amelyen másfél évszázaddal korábban már béklyó vettetett magyarságára.

Béklyó vettetett magyarságunkra. Nem először. És nem utoljára.

Magyarságára – és magyarságunkra. Mit lehet, mit kell tenni hát? Mi legyen a döntés? Maradva menni, mégis? Lenni, eltűnve? Eltűnve lenni? Elmenni? Itt maradni? Új hazát, új identitást választani, úgy, hogy a réggit gyökeresen kiirtsuk magunkból, vagy táplálni valamiféle makacs ragaszkodást a „magasban lévő haza” iránt, de – elmenni? Akár úgy is, hogy itt maradva. Vagy úgy menni nem, hogy lenni sem. Itt. Ott. A sehol-mindenségben, a mindenség senkijeként. De annak lenni, akiért összerakódik ez a mindenség; része és summása lenni a semmisnek; mentsége is, ha lehet. Elmenni? Maradni? Maradni, hol *„vagyok lenni nélkül / lenni vagyok nélkül”*? Tenni valamit értük, csak azért, hogy pörbe fogjanak, szegyenbe hajszoljanak, félelembe szorítsanak? Iktassanak merev társadalmuk derék provincialistái közé, vagy aktát fektessenek föl kultúraközvetítésünk nemzetárulásként minősíthető egyetemesség-szemléletéről? Értéknek tekinteni a szomszédos népek koszlányait? Nono. Európában, világ-egyetemben, a jövő századokban gondolkodni? Nononono! Maradva elmenni? Eltűnve maradni? *„elengedem / valamennyiük kezét / apám anyám barátaim / szerelmem szerelmeim kezét / és visz a folyó / a nagy folyó”*. Távozz tőlem. *„csinna, csinna, dratta, dratta, csinnadratta ratatata, csinnadrattatraktaraktarata... Ratatata... Trakta rakta ratatata...”*

Új bekezdést nyitottunk immár imént a narratívákban, de hát új-e az, mit minduntalan meglel az ujj? Térképen, kottán, zongorán. A Bartók megszaggett köntösébe bújt Ébertet idézem már, ki önnön kérdéseit teszi fel s válaszolja meg egy, a posztmodern hagyománya és a hagyományos drámaszerkezet feszes vonalvezetése jellemzőivel komponált, Bartókról szóló drámaorató-

riumban. Milyen sokáig hittük, hihettük bár nonszensznek azt a ma már egyre inkább feledett és hihetetlennek tűnő tény, hogy Őt, mai szellemi világútlevélünket egykor itthon pörrel fölérő jobboldali sajtótámadások keresztüzzébe fogták kozmopolita fölfogás gyanúja, a kor divatos zenei irányzatának (múdalok és egyebek) lebecsülése, egy minden hangjegyében zavaros és hagyománytípró zenei világ létrehozása miatt. A tiltakozó hangvételek erőssége sikerrel járt: a zeneszerző munkáit több évig nem mutatták be, s ha valahol mégis megkísérelték, akkor ehhez hasonló megnyilvánulások kísérték: *„A Kultúregyesület nagyterme csak mérsékelten telt meg, viszont az erkélyre felvonult egy fiatalemberekből álló csoport, amely magyar nemzeti lobogót lobogtatva tüntetett Bartók ellen. Hazafiatlanságát és egyéb hasonló szélsőjobboldali jelszavakat ordibálva kísérelte megzavarni a hangversenyt.”*²⁶ Olyan embert értek ezek a támadások, aki bánati diákként választhatott volna bécsi ösztöndíjat, tanulmányai folytatásának lehetőségéül, de Dohnányi hívására (is) Budapestre jött. Most, utólag bizonygatni azt, hogy milyen óriási köszönettel tartozunk neki a magyar szellemi kultúra őrzése és gyarapítása, az identitás mélyítése terén, nem lenne túl elegáns. Az értékevidenciák vagy élnek bennünk, vagy egyébként is életképtelen közegbe hullanak... Nos, Ébert ezt a pillanatot tágítja a személyiség mikrokozmosz horizontjává: elmenni, a nemtelen támadások miatt (amelyet a hatalom is, határozatlan hallgatásával, támogat), vagy maradni – mert hát lelkébe mégis itt árad, fogyatkozva is, a tápláló oxigén. A végkifejlet sejtelmes, de nem is lényeges. A zenetörténetből tudjuk, hogy végül csak egyéves körútra indul az Egyesült Államokba, majd mindenki úgy fogalmaz, hogy nem akart emigrálni, csupán a fasizmus és a háború akadályozta meg visszatérését; ugyanakkor olvashatunk e már-már szemérmes megfogalmazásnak ellentmondó megjegyzéseket is. A Bartókhoz legközelebb álló Kodálytól eredeztetnek például egy mondatfoszlány-legendát, amit már az ötvenes évek éppoly blaszfémikus vitája után mondott. Egy Bartók „haladó szellemét” vizsgáló „szakmai” konferencia után mondta, állítólag: „Ki látott már skatulyába zárt üstököst?” Elhangzott, vagy sem ez a mondat, lényegtelen. Pontosan fedi azt az embertelen megpróbáltatást, amikor a szellem a skatulyává szűkült és őt még kisebb skatulyába kényszerítő haza-anyával viaskodik: elhagyjam? Vele maradjak, megalázottságában is? Hallgassunk együtt, vagy fulladjak meg máshol, egyedül, elszakítva a szellem gyökereitől?

Ébert maga is megjárta e pokoli döntés dűlőútját. Elment, visszajött, s olykor kettő, másszor három – mert a szellemi is idesorolódik... – haza számkivetettjeként érezve magát írja kegyetlen szembesítéseit. A *Bartókban* sem állít valamit határozottan, nevezetesen a zeneszerző tudatosan választott emigrációjának tényét, ám hihetetlen lelki azonosulással mutatja be azt a folyamatot, amely egyszerűen nem vezethet más irányba. Akár sorsszerűnek is nevezhetjük, hogy darabját néhány éve már műsorára tűzte az egeri színház, ám akkor közbeszólt a jogtulajdonos, és a bemutató után megakadályozta a folytatást. Amivel ezt elérte, a jogdíjak horribilis összegű követelése volt, illetve az a kifogás, hogy Bartókból nem lehet részleteket játszani, még zenei kíséretként sem.

²⁶ Szende László emlékiratai (<http://www.bartokzi.hu/iskolankrol/91-iskolankrol/iskolankrol/102-bartok-bela-szombathelyi-kapcsolatai>)

De akkor is lábra kapott egy bizonyíthatatlan vélekedés: a darab levételének valódi indoka az volt, hogy nagyon élesen, kristálytisztán, pontosan világított rá arra a lélekszaggyatásra, amely a mi kis magyar történelmünk permanens velejárója; arra a pillanatra, amely szinte minden alkotó nemzedék életében bekövetkezik, már-már a rezsimek politikai előjelétől függetlenül. Amikor a kritikák följelentéssel egyenértékűek; s amikor egy előadásra szervezett rendezavarók érkeznek, jobb esetben transzparenssekkkel, a rosszabbakban vödörnyi ürülékkel, akkor ott a kultúra lélegzete zihálttá, nehézzé, fojtóvá válik; vagy épp teret kap a szabadosság által létrehozott kultúra-szabadosság. A lényeg: valami akkor nagyon elromlik. „*Felkutatad már az eszmélés / gyökereit és az értelmét? A tett kukák és törött protézisek / reneszánszában minden szépség újrafordul: / vers-tegnap-tegnapelőtt-törmelék.*”²⁷ Ébert ezt a pillanatot feszíti, szinte végtelenné, nem mulasztván el persze az előzményeket; a mellékalakok kiválóan teszik plasztikussá Bartók alkatát, valamint környezetének jellegzetes személyeit. A barátokat és a feljelentőket; a támogatókat és a lelke életére törőket. Ez utóbbiak különösen drámai pillanatokot teremtenek annyival csak: az akkori napi sajtóból idéznek, de mintha a napi sajtóból tennék ezt... A dráma szerkezetének jellemzője folytán a törzs, az egyetlen pillér, az emberfeszület: a narrátor. A szó persze rossz, de valahogy sűríteni kell; ő inkább a kor, a humanizmus, a szabadság, s olykor maga Bartók szelleme, belső hangja, lelki lényege. Hiszen „...*valamiféle közegbe markolva / lebegni kell, lázasan csitulva / a remény szakadt gyolcsaként...*”. Textusaiba beleáramlik az Ébert formagazdagságára jellemző hangköltészet, a dekonstruált szó alkalmazásának erős alkotói evidenciája – erre utalva emeltem ki fentebb azt a formai kettősséget, amely itt és most tökéletes harmóniában simul össze. A darab izzó szenvedélye szétfeszíti a helyszínt, a színpadot, de vajha ezt tenné azzal a szellemi – és sajnos már fizikaivá vált – közeggel is, amelyre ma és (legnagyobb szomorúságunkra) mindörökké ráfér a szembesítés.

Amit, ezt, ennek pillanatait teszi maradandóvá – talán még maradandóbbá – Ébert; a szembesítést és a szembenézést: a kényelmetlenné vált Esterházy-dilemmával.

Esterházy János halálának évfordulója előtt fejet hajtva ma minden felvidéki magyar közösségben – szentmiséhez vagy istentisztelethez kapcsolódóan – rövid imát mondanak, Esterházy szellemiségének jegyében, a népek közti békéért és igazságosságért. Esterházy János a felvidéki magyarság legkiemelkedőbb vezéralakjaként tevékenykedett a két világháború közti, küzdelmekkel és megpróbáltatásokkal teli időszakban. A keresztény hit buzgó megvallója, az üldözöttek önfeláldozó és bátor védelmezője volt, minden veszély közepette. „*Esterházy a kisemberek sérelmeit vitte be a prágai parlamentbe. Itt, gyakran valóban élesen bírálta a fennálló viszonyokat, de ez nem az állam gyöngítésének, felbomlasztásának szándékát, hanem egy demokratikusan megválasztott politikus-képviselő alapvető jogát s az őt megválasztók érdekei védelmének kötelességét jelentette. Küzdött a magyarság jogaiért, de a problémát az országon belül minden kisebbségre vonatkozó egységes elvek alapján, alkot-*

²⁷ Ébert, *Ujjgyakorlatok*, vers (http://magyarnaplo.hu/wp-content/uploads/2015/05/mn_2006_08.pdf)

mányos keretek között kívánta megoldani.”²⁸ Felemelte szavát mindennemű diktatúra és jogtiprás ellen. Kereszténysége és magyarsága miatt neki is az üldöztetés és a szenvedés jutott osztályrészül. Hosszú évekig tartó raboskodás után 1957. március 8-án halt meg a morvaországi Mirov börtönében...

Kövek keménységét s kövek, sziklák maradandóságát idéző színművet írt Esterházy életéről Ébert. Kényelmetlen művet – mert kényelmetlen darab az Ébert Tiboré: az *Esterházy*. Legalább annyira az, mint amennyire kényelmetlen volt Esterházy János jelenléte is a történelem színpadán. Egy különös magyar arisztokrata, aki kisebbségi politikusként szállt szembe mindenfajta diktatúrával: Hitlerével, Benešével, Sztálinéval; a többségi erő embertelen fitogtatásával. Amely, ha filozófiai síkokhoz közelítünk a kérdés fölvetésével, egyértelműen többségi félelem és gyengeség: hiszen népek leigázására, kitelepítésére, kiirtására, de akár csak egypártrendszerre, monolitikus hatalomgyakorlásra, tank-diplomáciára – csak mulandó hatalmak vállalkoznak. Akik, mi az, hogy, nagyon is tisztában vannak e mulandósággal; fiaikat és unokáikat – a dörzsöltebbje! – talán épp ezért neveli a „megtagadva megőrizni” politikájának elsajátítására...

Mondom: kényelmetlen darab Ébert Tibor egyfelvonásosa. Éppúgy, ahogyan az az író teljes életműve; hiszen valami nagyon fontosról sohasem feledkezett meg. Éspedig arról, hogy a nyelv hagyományai és szabályai, a szavak anonimá fokozott hangalakja mindig másodlagos értékű a tartalom, a gondolat kifejezésével szemben. Mert ha csupán a szavak testével játszadozunk, akkor csak az utcasarki lányok vagy orfeumi táncosnők nyújtotta felszínes, öncélú gyönyörökbe merülhetünk; nem juthatunk át, Orfeuszként, e szóalvilági labirintuson. Ébert stílusa, írói oeuvre-je mindig is a posztmodern tág kereteibe volt sorolható; ugyanakkor mindig kilógott abból az állásfoglalások kőkemény, szigorú, nyílt kimondásával. Áll ez akár az „automatikus avantgarde-ig” elmenő versszöveg-alkotására is. Releváns bizonyíték erre a *Diktatúra* című szöveg, amelyben csak ez a szó pulzál, dobban, lüktet; kiterjeszkedik vagy önmagába fordul, szótagjaira hull vagy transzparenssé feszül; miközben a monotonnak tűnő szövegből egyre jobban belénk kúszik a félelem, egyre inkább reánk hurkolódik a kiszolgáltatottság pályájára. Hatása így rendkívül erőteljes – de áll ez élményasszociációkból épülő novelláira avagy kollázstechnikával készült, önéletrajzi ihletésű regényfolyamára. Amelyről néhányan azt mondták: nem szerves egészzé összeálló jelenetek, epizódok csupán. Ami persze nem igaz: hiszen nem feltétlenül a cselekmény az, ami összeköthet teret és időt; de ha igaz is lenne: hát nem éppen az a különös regényesség jellemzi a trianoni magyarság történetiségét, hogy élete foszlányokká fakad, epizódokká hull, lét-katedrális folytonos törmelékhalmoz csupán, amelyben Kómives Kelemenként küzd a falakért – megannyi testvérvért és könnyet keverve azok habarczába!?

Esterházy Jánosét például. Aki magyar arisztokrataként egymaga tiltakozott a szlovák parlamentben a zsidótörvények ellen; amikor kellett, ugyanazt tette, amit Budapesten a svéd Wallenberg, vagy amit Krakóban a mára hollywoodi hőssé avanszált német Schindler – de a magyar Esterházy Jánosról mindmáig vonakodva, kényszeredetten beszél a szlovák (és sokáig, túl sokáig téve azt,

²⁸ Molnár Imre, „sem gyűlölettel, sem erőszakkal”. Esterházy János élete és mártírhála, Kecskés László Társaság, Komárom, 2008.

a magyar) utókor. Tettei kevésnek – vagy éppen elegendőnek – bizonyultak ahhoz, hogy ne kerülje el a moszkvai Ljubjanka hírhedt celláit; az ólombányát; de élt még ott is, egészen 1957 tavaszáig. Vajon híret vette-e annak, hogy a legyőzött fasizmus romjain egy mégoly alattomos és kegyetlen diktatúra épül!? Amelyben nincs szükség arisztokratákra, nincs szükség polgárookra, és nincs szükség önrendelkező nemzeti kisebbségekre sem, hiszen az internacionalizmus bűvkörében a kis országok önrendelkezése is látszólagos csupán.

Kényelmetlen darabot írt Ébert Tibor. Talán ezért bukdácsolt annyit a mű megismertetése. Ugyan műsorra tűzte a komáromi színház (pardon: komárnói!...); 1993-ban három díjat nyert vele a társulat Kisvárdán, a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján; az ünneplés mámorában fővárosi bemutatót ígért a szerzőnek egy jeles színházi direktor, mindmáig beváratlanul; de a Kisvárdán készült tévéfelvételt is csak 1996 áprilisában mutatta be a televízió, a huszadikáról huszonegyedikére virradó éjszakán. Az időpont kiválasztása egyszerre kényelmes, bizarr és telitalálat.

Kényelmes, mert hiszen minél kevesebbre szűkítjük le a lehetséges nézők számát, annál biztosabban védhető ki a darab okozta kényelmetlenségek visszahárulása. Bizarr, hiszen ez a legenyhébb jelző arra, hogy a hitlerizmus ellen tettekkel is küzdő Esterházy épp Hitler születésnapján kísértsen a képernyőn. És telitalálat, ha pusztán a darabból indulunk ki: hiszen mikor jelenjenek meg a szellemek, ha nem a kísértetek órájában...?

Mert ez a darab cselekményének középpontja is. Egy színdarab próbájára készülődő színészt látunk az első pillanatokban: halljuk a *Hamlet* sorait, amolyan játék a „játék a játékban” módján, hiszen a néző tudja, hogy nem Shakespeare-re váltott jegyet... Tehát máris fokozza kíváncsiságát a jellegzetes pirandellói szituáció, a „játék a játékban” (avagy shakespeare-i: hiszen a *Hamlet* is színház a színházban, tudjuk ezt). Ugyanakkor mintha egy mindenre kiterjedő skizofrénia jeleit tapasztalnánk: a próbáló színész fokozza a játékot, hiszen két szerepet mond az első percekben, önálló karakterekkel, s háromszorossá válik így a szellemi pörgés. Majd Hamlet szavaira vált – s belép a színre Esterházy János szelleme. A játék továbbra is „e szellemben” folyik előttünk. Megjelennek a tragédia negatív karakterei, Ophéliaként szól a kedvesét kutató, érte küzdő özvegy, Esterházy János özvegye; a történet maga tehát tulajdonképpen – rémesen egyszerű: „Tele van a darab betéttel, fegyelmezetlenebb, mint nyomában a nagy tragédiák” (Cs. Szabó László a *Hamletről*). És ugyanő: „Hamlet mi vagyunk, Hamlet én vagyok.”

Sokak számára e fölismerés pillanatában válhat kényelmetlenné Ébert játéka. Amikor rádöbbenünk: nem egy színdarab próbája zajlik a színen, hát persze, hogy nem. Hanem maga a történelem. Az a néhány évtized záporozik ránk, amelyben elhallgattuk és elhallgattattuk az arisztokrata hősokeket. Amelyben hozzászoktunk egy másfajta diktatúrához. Amelyben a polgári életesmény holokausztjához asszisztáltunk, meg sem értve a „kizökkent idő” tragédiáját. Lefegyverzően elegáns az az erő, amellyel a szerző elvárja a nézőtől saját, megélt történelme pontos ismeretét, kendőzetlen bevallását. Nem magyarázza, csupán érzékelteti azt a folyamatot, ahogy a valahai polgári ellenállás – Esterházy barátai – hozzá- és beleidomulnak az új rend nómenklatúrájába, elárulva régi eszményeiket, elárulva volt barátaikat. De azt sem részletezi, hogy miért

oly tragikus jelkép például Ágcsernyő neve. Nekünk kell tudnunk azt, hogy ott (pardon: Čiernában...) határozottatott el a Varsói Szerződés haderőinek bevetése a Prágai Tavasz ellen. Pszichológiai folyamatokat érzékeltetnek a színészek, mesterien megírt lehetőségeket kapva erre, miközben „...egy ál dicsőség / Káprázatáért a kész sírba mennek, / Úgy, mint az ágyba; vának egy rögért, / Melyen a küzdők száma el se fér”.

Ítéletét minden diktatúrák fölött mondja ki Ébert Tibor. De kimondja azt a kétszínűek, gyávák és megalkuvók fölött is. Ítélete a lehető legsúlyosabb: mert lassan rádöbbenünk arra, hogy a darab egyetlen hús-vér, élő szereplője a halott Esterházy szelleme. Mindenki más festett kulisszák feslett-feslő panoptikumfigurája csupán. Helyettük s róluk, helyettünk s rólunk mondja ki Ébert Esterházyja: *„Fény nélkül születünk, a fénybe kapaszkodtunk, a fény melegítette volna hátunkat, de árnyékokat markoltunk a Kárpátok alatt, s a csönd indulataiban éltünk fény nélkül. Ostoba átszálló utasok világa ez, kóros eszmék vándorlása, de mi vagyunk, s maradunk őrhelyünkön a történelemben cövekelve magunkat. Meggyalázottak ártatlansága a méltóságunk... Mi a történelmünkől megtanulhattuk azt, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak. Végtelenül súlyos időket élünk, és fokozott a felelősségünk Istenünkkel, nemzetünkkel, családjainkkal, utódainkkal és magunkkal szemben. De vállaljuk ezt a felelősséget.”* Vállaljuk? Mindig, minden körülmények között, mindannyian? Heltai Jenő klasszikus színpadi meséjén fordít itt a szerző: az *Egy fillér*-én. Abban, mint tudjuk, a haldokló író életét hosszabbítaná meg az ördög, azzal, hogy találjon valakit, egyetlen olyan, hozzá közel álló személyt, aki kiemelne ezért – érte! – egyetlen fillért egy forró olajjal teli üstből. Ébert meséjében mindenki belenyúl – önmagáért – ebbe az üstbe, kivéve Esterházy Jánost. És mindenki életben is marad, bár egyikük élete sem annyira valóságos, mint a halott Esterházyé.

Túlélhetjük-e önmagunk halálát önmagunk erkölcsi feláldozásával? A kérdés roppant egyszerű. És roppant kényelmetlen. És – roppant különössé teszi megválaszolhatatlansága. Maga Ébert is elrejtve, alakjai mögé szöve mutatja föl a rejtett manifesztumot, mestere, Szalatnai szállóigévé vált tanítását: *„Irodalom és tudomány együtt adja a nemzeti műveltséget.”* És mi más, mint ez, lenne egyéni és nemzeti létünkben a legfontosabb prioritás, ismételjük el ennek megértéséhez – és írjuk le holnapra százszor irkánkba – Esterházy szavait, hogy hiszen *„minden nemzet egyenjogúságát mind ez ideig a keresztény felfogás tudta biztosítani, mert ez garantálja, hogy egy nemzet se törekedjék a másik tönkretételére [...], hanem mindenkit illessen meg az, ami tehetségénél, tudásánál, képesítésénél, műveltségénél és becsületességénél fogva jár neki. Akkor nem lesz kiválasztott tízezer, mint ma, amikor a legnagyobb pazarlás és fényűzés árnyékában százazrek nyomorognak munka és kereset nélkül.”*

Mert, már Klapkát hallgatván, *„...nincs szükségünk több mártírra... olykor el kellene szakadnunk hagyományos nemzeti reflexeinktől... görögütözes jelszavak, öblös szájú szólamok, pártok, kard, meztelen hősiesség... nem feltétlenül az egyetemes és nemzeti ethosz határozza meg a politikai gondolkodást... nehéz ezt kimondani?... önmagam megtagadása?... egy kis nép számára mi lehet a fontosabb a fennmaradásnál?...”*. Már Klapkát hallgatjuk,

mint említettem, pontosabban azt a monológ-töredéket, melyet Ébert Tibor mond el főhősén keresztül a róla írt drámában. Különös, lebilincselő élményt kínálnak portrédrámái (Bokacius, Klapka, Esterházy); mindig szívszorító azokat újraolvasni... Lehetne ma, halála után is, ünnepelt osztrák vagy francia művész-polgár; muzsikusként és íróként is letette ott – máig maradandóan – névjegyét. De, mint föl-földobott kő, mindig visszatért Budapestre; bár szíve mélyén ez sem fejezhette ki a választás teljességének diadalát, hiszen lelkében, érzéseiben, kötődéseiben örökké pozsonyi alkotó maradt. Felvidéki író, aki itt, Magyarországon (a háború utáni kényszer-repatriálás miatt) hozta létre mindmáig a legerőteljesebb manifesztálással a felvidéki drámát. Hisz régiókra osztjuk, bárha irodalomtörténeti szinten, az irodalmi síkokat; s a felvidéki dráma fogalmát mindeddig Ébert teljesítette ki, foglalta bele egy olyan színműpanteonba, amelyben ott van még Bél Mátyás és ott a fiatal Bartók; és ott van – sorsuk által felmutatva – az az örök tanulság, amelyet szintén Klapkával mondat ki: *„Mi a cél? A folytatás, az újrakezdés. S eszköze: a létezés, a túlélés, a fennmaradás; agyunk, szívünk, gondolataink, hitünk, beszédünk, a kéz, a marok, a láb, a múlt és jövő. Ebben tévednek ellenfeleink. A mai megadásunk nem az ő győzelmük. Az ő győzelmük a mi megsemmisülésünk volna...”*

Vélhetően ez, és csak ez az Esterházy-rejtély titka; emberi és politikai rehabilitálásának, életműve s életszentsége feltétlen elfogadásának. Mert a személyéről szóló pör, bizony, jól érti, hogy gesztusa nem a zsidótörvényt, hanem elsősorban a kisebbségi létre kényszerített ember a többséggel egyenlő jogának, autonómiájának, szubszidiaritásának veszélyeztetését, annak törvényessé tett sárba tiprását utasította el, így s akkor s ott is szót emelvén a többségi és kisebbségi nemzetek egymás mellett élésének, megbékélésének elkerülhetetlensége mellett, s tiltakozván annak a felsőbb hatalmak általi sorozatos ellehetetlenítése ellen. *„Addig azonban, amíg a kormány tényekkel nem bizonyítja be, hogy velünk szemben való magatartása megváltozott és nem akar bennünket megsemmisíteni: addig – mondom – nem lehetünk bizalommal a kormánnyal szemben és egy oly költségvetést, amely bennünket teljesen mellőz, s megfosztja népünket és kultúrintézményeinket az alkotmánytörvényben biztosított jogainktól, nem fogadhatunk el”²⁹* – hangoztatta Esterházy 1937-ben, s tette mindig ezt ugyanígy, politikai pályafutása minden pillanatában, kérlelhetetlen elszántsággal; vívta szilárdan harcát a magyar kisebbség autonómiájának jogaiért a német fasizmussal és a szovjet kommunizmussal egyaránt össze-összekacsintó többségi hatalommal szemben; s ez a példa, ennek megismerése oly bosszantó, oly kényelmetlen, oly szemlesütésre ingerlő – hogy harcba hívja és szégyentelenségre készíti a mindenkori hatalmat. Hiábavaló harcra, arctalan arcaira visszahulló szégyentelenségre ítélve azt.

Mert, hogyan is mondta Esterházy, emlékezzünk csak: *„minden nemzet egyenjogúságát mind ez ideig a keresztény felfogás tudta biztosítani, mert ez garantálja, hogy egy nemzet se törekedjék a másik tönkretételére [...]”, ha-*

²⁹ A csehszlovákiai magyarság kulturális helyzete. Esterházy János nemzetgyűlési képviselő beszéde a költségvetési bizottságának 1937. november 19-iki ülésén. Különlenyomat a Prágai Magyar Hírlapból.

nem mindenkit illessen meg az, ami tehetségénél, tudásánál, képesítésénél, műveltségénél és becsületességénél fogva jár neki. Akkor nem lesz kiválasztott tízezer, mint ma, amikor a legnagyobb pazarlás és fényűzés árnyékában százezrek nyomorognak munka és kereset nélkül.”

De ítéel a feledést választó hatalom fölött a szó, ítéel – Ébert Tibor. Kít életműve számos pontján látogattunk meg, eddig, s most is adjuk vissza végezetül a szót a művei által megnyíló létparadigma-tudónak: „*Rajtunk sok idegen szál, lián, lóg rajtunk* – szól hozzánk az Esterházy-parafraízis talán legsúlyosabb karaktere által –, *kötöz idegen bojt, ciráda, ékesség, lánc, bilincs, korona, csillag. ... egymásnak uszít, simogat, letartóztat, szabadít, vicsorog, narancsokat gurít, leáll velük, játszik, ... és ünnepelünk, ünnepelünk, ünnepelünk terméseredmény-csatákat, életszínvonal-emelő csatákat, s mint egykor a házi istenek Rómában, táblák emelkednek a sztrádákon, utakon, ösvényeken hűségnyilatkozatokkal, örökre veled vagyunk, mindörökre... ünnepelni, ünnepelni, ünnepelni! Az ünnepek közötti csöndben takarítunk. Örök nagytakarítás eszméletében kezünk, seprőnk, locsolókocsik hordják, mossák, seprik, lapátolják az eldobott héjakat, papirosokat, csákót... zászlót, zászlókat... dömperek viszik el öreg ünnepek testét, végtagjait... Üres páholyok, zsöllýék, széksorok csendjében is megkérdezem, megkérdezem... Hamlet megkérdezi... az oszlopoktól, kupoláktól, falaktól, lámpáktól, csillároktól, ajtóktól... megkérdezi, meg kell kérdeznie, talán sokszor, rengetegszer, megkérdezem, megkérdezi, megkérdezem, megkérdezi... [Suttog... mondja a szavakat... Mozdulatlanágában is beszél némán.]”*

(post scriptum, huszonegy év után³⁰)

Hölgyeim és Uraim! Őszinte szavakkal kezdem: csalódást fogok ma okozni önöknek s azoknak, akik néhány ajánló szó elmondásáért hívtak ide. Nem; nem tudom jó szívvel ajánlani Ébert Tibor munkáját, a „*Hogy megtarthassuk, megtartassunk*” című drámatriptumát. Mert nem ennek a kornak való könyv ez, mi több, nem is tudnék oly kort mutatni, amelyben s amelynek szívesen ajánlanám drámáit. Illetve: talán a – nem is annyira kései – utókor lesz erre vevő; amelyben ezt a mi meccsünket végképp lefűjják, s új korszak nyílik a holt nyelvek vizsgálatában. A latin vagy még inkább a szanszkrit után komputerek vizsgálják majd a magyar irodalmi hagyományokat...

De más okom is van arra, hogy óva intsem önöket Ébert drámáinak tanulmányozásától: az egészségre ártalmas önvizsgálatra ösztökélő katarzis nem várt lehetőségeit kínálja ez a drámafűzér; márpedig kinek van manapság ilyen mire túl nagy szüksége!? Mit mondjak: korszerűtlen figurákat választott...

Felvidéki történelmi művek, mondja ő, enyhe megtévesztéssel: hiszen választott szereplői a magyarság szellemi és fizikai megmaradásának, túlélésének központi figurái voltak, s maradtak azok ma is – ezért, hogy jóformán ismeretlenek... Mert mondjuk ki őszintén: kinek cseng ismerősen a Bocatius

³⁰ Elhangzott 1996-ban, Ébert Tibor könyvbemutatóján

név? Német születésű tanító, kassai főbíró, támogatja Bethlen Gábor függő-játszmas függetlenségi törekvéseit; ezért rendszeren be is tömlöcölik. S Bél Mátyás? Halálra ítélik a Rákóczi-szabadságharc (népfölkelés? forradalom? sajnálatos tarpai események?) idején, majd császári kegyelmet kap – s ezt azzal hálálja meg, hogy Pozsonyt a magyarországi szellemi élet központjává teszi. Tankönyvet ír a magyar nyelvről 1724-ben; minő naivitás!... No és Esterházy János? Halálra ítélik, mert roppant kényelmetlen szerepet vállalt: magyar gróf léte re lelkiosmerete szerint szavazott egy 'marginális' kérdésben!... A kötet sorrendjét fölborítva a végére hagytam Klapkát, aki mintegy summázza az író mondandóját: *„A mai megadásunk nem az ő győzelmük. [...] A várost fel lehet adni, hogy megtarthassuk s megtartassunk.”*

Mondom: korszerűtlen szereplők ők, Bél Mátyás ráadásul még ebből a kötetből is kisompolygott; valljuk meg: snassz lett volna az ő, vagy pláne Bartók ágálása. Elég három prekonstruktív példa is a történelmi kényszerpályák póz-, és póznamentes föloldására. A lényeg tehát: mint mondtam, nem jó szívvel ajánlom Ébert okos mondatait egy olyan kor olvasóinak, amelyben elmaradt múltbéli hőstetteik miatt a gyávák ma a gyávábbakat okolják; amelyben minden pusztító történelmi folyamat marginális kérdéssé válhat, kivéve a gyevi rabbi esetét; s amelyben már ez az előbbi félmondat is erkölcsileg üldözendő, megvetendő, büntetendő – márpedig egyszer azért mégis el kellene gondolkodni (mondjuk) Gambel rabbi szavain: *„A tudatlan nem írtózhatik a vétéktől, a műveletlen nem lehet igazán vallásos, a szégyenlős nem jó tanítvány, az ingerlékeny nem jó tanító, aki sokat üzérkedik, nem lehet tudós.”*³¹

Elnézést, ha nagyon elkalandoztam volna az általam továbbra sem ajánlott művektől. Nem; nem tudom jó szívvel ajánlani őket, mert a mai korhoz képest túlságosan sok történelmi tudást és tapasztalatot, toleranciát, bölcsességet, objektivitást, de legfőképp sors- és szellemtörténeti identitást követelnek olvasóiktól. Csupa hiánycikk ez egy olyan országban, amelyben a többség úgy képzelte az igazságot hozó rendszerváltást: a Lenin körút a jövőben (a történelmi hűségnek megfelelően) Uljanov körút lesz; a békegalambokat pedig ezentúl a Dzsugasvili téren etetjük majd szólamainkkal... Eltúloznám a dolgot? Nos: káromlásom ellenére talán mégis olvassák el Ébert drámáit. Látni fogják: az ő hőseinek vesztét is ugyanezek az emberek okozták... Köszönöm figyelmüket.

*

Minden esély deformálódott volna? Ugyan. *„Szólnak a harangok, rendíthetetlenül. Egymást váltják a harangozók.”*³² Miképp történetünkben, úgy földünkön is.

³¹ Talmud (Aboth traktátus második fejezet hatodik pont)

³² Jób könyve, i. m., 303.

Csontos Márta

A fák stratégiája

Csak a fákat irigylem, – azt a józan, mesebeli sárkány-erőt, ahogy tartják a leszakadt eget, mert csak az győz, aki kemény marad.

Hiába remegnek az ágak, hiába égeti a leveleket nyári délutánok pokolbéli fénye, hiába húz egy szörnyeteg vércsíkot a lombokba rejtett törekeny erezetre.

Ott állnak kéz a kézben, őrzik korona és gyökér összhangját egészen észrevétlen, nem kérnek több helyet, nem izgatja őket a területszerzés, – égre feszülve sírnak a szélben, suttognak mézillatú virágvasárnapok csendjében, ahol a lelkek hevernek a fűben, ahol az almafák alatt szellő, bogárzümmögés, a szíromhullatás és a magrepedés együttesében ott a megmaradás fölénye.

Csak a fákat irigylem, azt, ahogy elcsendesül bennük a nemek harca, ahogy megrészegíti alakjukat az együttműködés illúziója, ahol a letépett virág visszatér a föld alatti sötétség ölébe, oda, ahol a nászban a megromlott jázmin és a magokból csordogáló olajok illatában egyesül erő és szenvedély, s ahol ez a kettős zaklatottság végül elcsendesül, megszűnik a szexus veszélye; s a megkettőzött nyugalomban győz a krízist, az örületet és a nemteljesülést uraló odaadás.

A hunyor a napba néz

Valami visszatart, valami megakadályozza, hogy kialudjam magam, megkapjam a lehetőséget a tisztánlátásra, s élvezhessem, hogy összehúzódik bennem a sötétség.

Most mégis megengedem, hogy nyitott fiókomba belebújhassanak a csillagok, s szinte boldog vagyok, mert látom az ajtófélfán kivirágozni a sarjadásra váró, ideiglenesen kényszerpihenőre ítélt varázslatot.

Áttöröm az éjszakát, ott találok magam a végtelen mező csöndjében, már nem zavar, hogy a virágok becsukták kelyhüket, s egyedül csak a hunyor néz növekvő büszkeséggel a Fénybe. Én is elfelejtem minden bánatom, mert tudom, – az Idő halott.

Az átváltozás metafizológiája

A tárt ablakok mögött új ablak nyílik, s mintha megsimogatná arcod a belső igazság tündérkeze. Ott állsz, hol az utópiák üvegfala megpattan, s belezuhansz a születés és visszatérés globális forgószelébe.

Ahogy szellemed kilép a búra alól, földarcodról leszárad az ördögélmény, elsimulnak a ráncok, fölállsz, s magadhoz szorítod viharból virággá szelídült örökséged. Most már fényarcú vagy, kiveszett belőled Jób minden szenvedése. Te vagy a szabadcsapat vezetője a néma fák seregében, te vagy a tenger ura, te vagy az eltévedt bárányok pásztora.

Jöttél *hegyeken át szökellve*, egyre közelebb merészkedtél az éj sűrűjébe. Jöttél, hogy színváltozásodban megtörténjék a gyökerek visszateremtése.

Simek Valéria

Változás

Újra és újra visszatérek oda,
 ahol az erdők rozsdás szemöldöke
 fennakad. Érzékeny változás szórja
 szét garasait az elmúlás nyomai
 között. Lassan az erőmet is felissza az
 idő, léptem, nyomom foszlik az
 elkoptatott élet szövetén.
 A jeleket szétkuszálom,
 szilánkosra tört az álmom, és a
 papíron sem üt át hiányom.

Engedd, hogy

Ebből a kukucskáló fényből a
 ma arca bújik elő.
 Add meg az esélyt, hogy
 életed legszebb napja legyen!
 Engedd, hogy melléd szegődjön
 az úton, cipődben lépegessen.
 Önzés nélküli kísérőd legyen.
 Megajándékozzon cinkék,
 pintyek, kakukkok hangjával.

Biztatón

Végigdólsz az ágyon
 lassított mozdulatokkal.
 Megszűröd a sejtető hangok
 áradását. A mozgás
 megfosztottságában a
 nyugalmat keresed.
 Gyengén is az örökös reményt,
 a holnapi várakozást
 könnyezed párnádra.
 Szelíd derűvel bújik melléd
 a Nap, a szó, biztatón.

Soós József
Inkább a cet

I., *Olyan a sírás...*

Olyan a sírás,
akár a füst, amelyben
megrohad a láng.

2., *Körben —*

fal feketéllik.
Marad a vers: a lélek
vészkijárata.

4., *Jónás*

Inkább a bűzös
rettenet, halzsírszagú
lét. Inkább a Cet!

Gombár Endre
Kilakoltatás

ott leselkedik a rém a huzattól
meglebbenő függöny mögött
az elmosatlan tányérok alatt
a rendezetlen számlák között
a padlórésekben
a jeges fuvallatokban
a túlságosan éles napsütésben
minden visszafogott lélegzetben
a gyűrött ruhákban
és vasalatlan terítőkben
és csak őt nem lehet
kilakoltatni semmiképp

Távoli látogatók

éjszakánként már földben porladó
barátaim keresnek fel
szótlanul állnak elém
nem tudom mit jelent némaságuk
meglehet hívnak maguk után
és minden éjszaka másik jön
és reggel mikor a fény kioltja
árnyék testüket
tűnődhetnek tovább
és készülhetnek az újabb éjszakára

Burkus Alexandra

Boremlékezet:
napsütött fürtjeimben
duzzadó szemek.

Itt vagyok – jelzi.
Fürtjei göndörödnek
barnán, feltűnőn.

Két fűszernövény
uralkodó ízükkel
szövetségfűrtben.

Kreischer Kornélia

*Szőlőlugasom
lila fűrtjeit rigók
hada csipkedi.
Szerteguruló szemek
sárba taposva halnak.*

Jakabffy Éva Zoé

Fürtszó

A naptól, a földtől
Vagy tán magamtól érek
Sárga nyárutón?

Amint fent, úgy lent

Egy kosár fürtből
Jut minden halandónak
Kerubi derű.

Szép

A termékeny fő
Nehéz, mint sokfűtű fa:
Támaszra szorul.

Ujgur rokonok

A legnagyobb fűrt
Húzza öreg kezemet:
Végét levágom.

Vörös áfonya

Megsüvegelte
Tömött fűrtjeid a tél:
Nehéz dicsőség.

Senza tempo

Fűrtakkordokból
Kacsaringós futamok:
Dallam születik

Zsatkoviccs Edit

ultramarinkék
murvafürtök térdelnek
félholdkor eléd

Nerhaft Antalné

Lila akácfürt
legboldogabb nyaramat
visszaidézi.

Viruló fürtök
festik fel a kék égre
a nyár színeit.

Vitorla suhan,
arany fürtök intenek. –
Fáj a búcsúzás...

Kopár hálózat
bíbor bogyó-fürtökön:
őszi grafika.

Füzérek, fürtök,
vásárlóikra várnak,
színes kínálat.

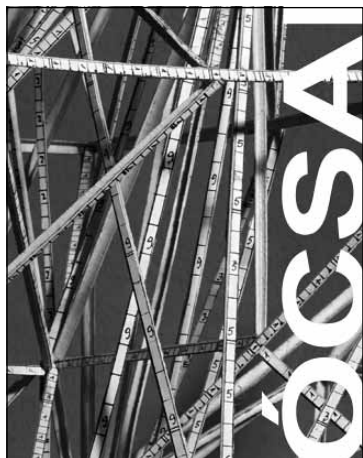
Új virágözön
alatt fürtökben lóg a
tavalyi termés.

Buja pálmafa,
arany fürtjével csábít,
álomutazás.

Ócsai Károlyról

Ami a könyvből kimaradt¹

Ócsai, Napkút Kiadó,
Budapest, 2016

Az Ócsai Károlyról szóló könyvben² a sokféle lehetőség közül a kronologikus áttekintést választottam – legalábbis ami a művészetének alakulását illeti. Az elejére és a végére így is bele kellett iktatni olyan fejezeteket, amiket ebbe a fajta tárgyalásba nem lehetett beilleszteni, tehát az életmű bemutatását egyfajta bevezető (művészetfilozófiai kísérletek, korabeli művészeti viszonyok), illetve lezáró jellegű (témaválasztás, oktatói tevékenység, művészetét ért hatások), tematikus szövegegységek ölelik körül.

A tematikus, áttekintő tárgyalással szemben a kronologikus bemutatás már önmagában is egy lassabb ritmusú, minden részletre kitérő, ezáltal az olvasói beleérzés felkeltésére is alkalmasabb mód, ugyanakkor az egész életművön átívelő jelenségek szétदारabolódnak, állandó

előre- és visszautalások, és ugyanannak a jelenségnek a különböző kontextusokban való ismételt bemutatása szükséges. A könyvbemutató idején az *Art Forum*³ (információs bulletin 1995 óta, Butak András szerkesztésében, aki a könyv grafikusja volt) megjelent írásomban Ócsai Károly pályájának legjellemzőbb vonására, az ún. „kristályszerkezet”-kutatásaira koncentráltam (bár ez némileg a könyvben is jól követhető), illetve még inkább arra, hogy mindez hogyan születik a korai munkásságából.

A mostani írásomban is egyetlen szempont alapján szeretném áttekinteni az életművet, méghozzá az absztrakció és a figurativitás viszonyáról Ócsai Károly művészetében. Ennek a kérdésnek a vizsgálata annál is inkább jogosult, mert érezhetően befolyásolta és befolyásolja a művész kortársi és utólagos megítélését.

Ócsai Károly működéséről kétségtelenül most először, a könyv megjelenésével kap teljes képet a közönség. „Kristályszerkezet”-kísérletei alig voltak ismertek, életében mindössze két kiállításon mutatta be: 1999-ben a Vigadó Galériában (*Visszámetszés* címmel, amelyhez katalógus is készült), valamint 2001-ben az Újpest Galériában, (*Köztér-közhely* címen); a 2000-es években folytatott legújabb kísérletei pedig gyakorlatilag mindenki elől elzárva folytak.

¹ Az itt kifejtett gondolataimat eredetileg a könyvbemutatón (2016. december 15.) szerettem volna előadni, amely azonban – előnyére – kötetlenebb beszélgetés lett a résztvevők által felolvasott szövegek helyett.

² Ócsai Károly *életműve*, in: Ócsai, Napkút Kiadó, Budapest, 2016, 7–61.

³ *Struktúrák Ócsai Károly művészetében*, *Art Forum*, 2015–2016, 376–393.

Ezekről legfeljebb a szűkebb szakma szerezhetett tudomást a pályaművei révén. (Halála óta három kiállítást sikerült rendezni a műveiből,⁴ született róla Wikipédia-szócikk, van facebook-oldala, és a honlapja is a készítés fázisában áll.)

Az Ócsai Károly művészetéről kialakult felfogást minden bizonnyal nem a kiállítások elhalványuló emlékei, hanem a mindig szem előtt lévő munkák határozták meg, tehát a Budapesten található két köztéri szobra (nagyteréni '48-as emlékmű, tabáni '56-os emlékmű), valamint azok a művei, amelyeket beválogatott az 1999-ben készült katalógusába. Ez a közel 100 oldalas kiadvány elég volt ahhoz, hogy az olvasó egy jó átfogó képet kapjon az életpálya különböző szakaszairól, műfaji sokszínűségéről, a válogatott írások révén pedig egyfajta mozaikot a művészetének mindenkori kortárs megítéléséről; ahhoz viszont kevés, hogy a részletekben elmélyedjen – különösen a „kristályszerkezet”-kutatásokban –, illetve hogy ennek alapjait, lényegét segítsen megérteni. A néző szeme előtt a geometrikus és a figurális elemek azonos súllyal jelentek meg, mint ahogyan a két köztéri alkotáson is; és ez a kettősség, látszólagos tisztázatlanság zavarólag hathatott, a geometria tűnhetett egyszerű „ornamentikának”, a modernség látszatát kelteni akaró külsőségnek.⁵

Az új kötet tehát remélhetőleg helyére fogja tudni tenni a téves benyomásokat, véleményeket, ugyanakkor talán nem éreztelen külön is áttekinteni a kérdést, kiemelni a fontos jelenségeket, elhelyezni a hangsúlyokat.

Talán nem is kellene külön megemlíteni, de nyilvánvaló, hogy az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején egy hazai pályakezdő művésznek a figurálitáson kívül nem is lehetett más alternatívája. Természetesen Ócsai Károly is innen indult, de a hatvanas évek folyamán mind merészebben haladt előre az absztrahálásban, és 1968-ra a direkt figurálitás el is tűnt a műveiből (ugyanakkor az általánosabb értelemben vett figurálitás egész életművére jellemző maradt).

A figurálitás és az absztrakció a fiatal progresszív művészek között ekkoriban szinte a konzervativizmus és a modernség szinonimáinak számíthattak, márpedig Ócsai Károlynak is ehhez a társasághoz volt ekkoriban erős és kizárólagos kötődése. Elég, ha a gimnáziumi osztálytárs-barátra, Jovánovics Györgyre, vagy a munkahelyi (Képzőművészeti Alap Kivitelező Stúdiója) kollégára-barátra, Pauer Gyulára, illetve a tervezett vagy megvalósult csoportos kiállításokra⁶ utalunk itt. Ugyanilyen értelemben beszél maga a művész is, egy 1990 augusztusára datált, harmadik személyben megírt önéletrajzban: „Rész vesz az avantgard művészeti-politikai mozgalmaiban, a Kassák Kör tagja”.

⁴ A cikk megírása idején Ócsai Károly munkái két nagyszabású kiállításon is láthatóak: *Keretek között – A hatvanas évek művészete Magyarországon*, Magyar Nemzeti Galéria; „Egy/Kor” kiállítás-együttes: *Félművekben. Szemadám György félig elfeledett művészekre emlékezik*. Bocz Gyula, Cserovszki Iván, Csutoros Sándor, Dombay Győző, Liziák Elek, Ócsai Károly, Szeift Béla, Múcsarnok

⁵ A felületes és anakronisztikus „kubista” jelzőre, amit a művész életében többször is megkapott, nem érdemes külön kitérni.

⁶ Egy, a Lektorátus által nem engedélyezett, a Szabadkai Kultúrpalotában 1968. július 21-én nyíló csoportkiállításon Ócsai Károly Csáji Attilával, Ország Lilivel és Papp Oszkárral állított volna ki, 1969. december 15–23. között pedig az újpesti Derkovits Klubban vett részt egy csoportos kiállításon, amelyet a Lektorátus egy hét után bezárított.

A radikális neoavantgárd irányzatokkal azonban Ócsai Károly nem tudott mit kezdeni, így a művészeti élet hazai fordulata után fokozatosan eltávolodott korábbi társaságától. Monumentális szobrásznak készült, és ebbe a törekvésébe semmiképp sem férhetett bele a művészet lényegének, szerepének radikális megkérdőjelezése, újragondolása. Ő enélkül is elég modernnek, újítónak gondolhatta magát – teljes joggal, stílusát ma az organikus absztrakt elnevezéssel illelhetnénk. A strukturalizmus hatására a műveit, figuráit struktúráként kezdte felfogni, kialakítani és láttatni. Alkotásaiban egyre gyakrabban tűntek fel absztrakt alkotóelemek, és dekoratív megbízásainál (pl. a Baktay-domborművet körülvevő falburkolat) tulajdonképpen a teljes absztrakcióig is eljutott.

Rövid ideig, a politikai irányvonal viszonylagos enyhülése idején, kb. 1968–1972 között úgy érezhette, hogy a megtalált modern irányvonallal boldogulhat az alapvetően konzervatív szemléletű rendszer keretein belül is.⁷ Ekkor hívták meg a Libegő végállomásaihoz tervezett szobrok pályázatára. Ehhez csak az ötvenes években lehetett volna realista szobrot készíteni, mert különben egy ilyen emlékmű mindenképpen elvonatkoztatást kíván. Ócsai Károlynál ez az áttétel a pillangó alakjában nyert kifejezést, míg a nyertes pályaműnél egy papírröpülőben. Utóbbi realiztikusan lett kivitelezve, míg a pillangót Ócsai Károly absztraháltan ugyan, de az asszociációs mezőtől kevésbé eltávolítva képzelte el, amit feltehetőleg még a nagyközönség is képes lett volna dekódolni.

Ekkoriban kapott megbízást egy iskolán belül elhelyezett (tehát nem köztéri – egyébként pedig nem is fővárosi) Baktay-domborműre, amelyhez az indiai építészetet és gondolkodásmódot kifejezni kívánó falburkolatot is tervezett. Noha a bírálóbizottság értékelte a művésznak a falburkolat szimbolikájához kapcsolódó előadását, azért az mindenki számára nyilvánvalóvá válhatott ekkor, hogy amihez ennyi magyarázat szükséges, az nem volna igazán alkalmas egy köztéri alkotásnak. Bizonyára nem véletlen, hogy az ugyanebben az évben (1972) megvalósított, József

MAMA

⁷ Átlagosan két évente rendezett önálló kiállítások (1967, 1968, 1971, 1973), a kiállítások pozitív visszhangja, a Művészetben megjelent cikk (1972), a Művészeti Kislexikonban közölt szócikk (1973), az Élet és Irodalom és a Népszabadság által folyamatosan közölt rajzok és szobrok reprodukciói (1967–1974), („kis”) Derkovits-ösztöndíj (1972), az első állami vásárlás (1973), az első közgyűjteménybe került mű (1972), meghívás a Libegő pályázatára (1971), meghívás egy nemzetközi kőfaragó alkotótáborba (1973). Megjegyzendő, hogy a művész 1964–72 közt főállásban a Múzeumi Ismeretterjesztő Központban dolgozott, éppen az enyhülés éveiben tehát még anyagilag sem függött a megbízásoktól, illetve a pályázatok kimenetelétől.

Attila tiszteletére „felállított” A Dunánál című „emlékmű” (tulajdonképpen csak a balatonszárszói József Attila Múzeum részére és kiállítására készített műalkotás) nyelvezetét a művész közérthető, realiztikus elemekkel látta jónak megvalósítani. A Libegő ugyanis még alkalmas arra, hogy egyetlen frappáns szimbólummal – még ha absztraháltan is – ki lehessen fejezni a lényegét, de hogyan lehetne absztrakt formákkal egy egész gondolatsort közérthető módon illusztrálni?⁸ Ugyanebben a korban készült az 1972-es Dózsa-évfordulóra szánt *Gyűlik a sereg* című gipszmetszete is.⁹

Tehát már az enyhülés liberálisabb időszaka alatt szembe kellett néznie Ócsai Károlynak bizonyos törvényszerűségekkel, amelyeket egy monumentalista szobrász nem hagyhat figyelmen kívül, és saját belátásából kellett óvatos utakat nyitnia a realiztikus ábrázolásmód felé. További két, József Attila-kiállításra készült „emlékművét” (*Elégia*, 1974 – a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítására; *Mama*, 1975 – a Gát utcai József Attila Múzeum számára) is figurális elemek alkalmazásával valósította meg.

Ugyanígy egyértelmű lehetett azonban az is, hogy az absztrakciónak egy portré-emlékmű esetében sem nagyon lehet sok szerepe.¹⁰ Ugyanakkor kezdetben, első ilyen megbízása során, a Baktay-dombormű esetében (1972) a művészen még az az illúzió élhetett, hogy a feladatot a saját értelmezésében kezelve, a szimbolikus és autonóm művészi színvonalon átgondolt körítő motívumoknak ugyanolyan – ha nem nagyobb – szerepet biztosíthat az emlékmű egészében. Azonban éppen ez a megbízása rendkívül hosszán elhúzódott, számos terfváltoztatást kértek tőle, úgyhogy mire 1975-ben kivitelezésre kerülhetett a sor, lelkesedését talán már el is vesztette. Hasonló falburkolat vette körül az 1975-ös Berzsényi-domborművét is, azonban arra már nincs adatunk, hogy ezt is szimbolikus tartalommal töltötte-e meg.

E két domborműhöz emlékéremet is kellett terveznie a művésznek (1975), amely a reliefek portréinak egyszerű transzponálását jelentette az érem felületére. Ugyanígy realiztikus (nagyvonalú kubisztikus egyszerűsítésben) portré került a hivatalos megrendelésre készített Tauffer Vilmos-emlékérem (1974) előlapjára is. Ezek után az előzmények után¹¹ Ócsai Károly 1976 januárjában, amikor egy baleset miatt mozgáslehetőségeiben korlátozva volt, saját kedvtelésére kezdett el képzőművészekről és költőkről portréérmekeket készíteni, és 1982-ig szinte kizárólag ilyen érmekeket alkotott.

⁸ Sajnos nincs információnk arról, hogy a művész milyen pályaművekkel vett részt 1972-ben a tatai KISZ Vezetőképző Iskola plasztikájára és a VIT-emlékműre (Budapest, IX. kerület, a Bakáts utca tengelyében a Duna-parton) kiírt pályázaton. Az intézményeket egy absztrahált alakzattal könnyebb megragadni, kérdéses azonban, hogy nem pont ezekre a plasztikákra várt el a rendszer realistább megjelenítést?

⁹ Nagyjából ekkorra tehető a szintén figurálisnak mondható, *Padlástérben* címet viselő tusrajza is, amely József Attila-i ihletésre is születhetett volna (*Mama*).

¹⁰ Az ábrázolt felismerhetőségének követelménye miatt legfőjebb enyhén kubisztikus vagy expresszív formatorzítások jöhetnek itt szóba.

¹¹ A művész 1971–74 között is készített érem vagy plakett formájú és méretű, absztraháló formanyelvű domborműveket, ezeket azonban utólag nem az éremművészete részeként kezelte.

A voltaképpen realista érmekhez hasonlóan semmilyen „kényserítő” hatás nem magyarázza azt a tényt sem, hogy az 1976-ban kiállított *Kettős magány* című szobra – valamint két további, stilisztikai alapon idesorolt műve – figurális. Nagyjából hasonló időszakra keltezhető három autonóm figurális grafikája is, és ettől az időszaktól kezdve találunk vázlatrajzai közt is egyre több akt-tanulmányrajzot, valamint anatómiai vázlatokat.

Azt látjuk tehát, hogy az 1972-ig kizárólag absztraháló formanyelvet használó Ócsai Károlyból 1976-ra figurális/„realista” szobrász vált. Az okokat csak találgathatjuk, de különösebb kényserítő erőt nem találunk rá. Kétségtelen persze, hogy 1972 és 1985 között¹² a művész „szabadúszó” volt, és az állami megrendeléseken kívül más anyagi

forrásokra nem nagyon számíthatott, tehát célszerűnek látszhatott volna az áttérés a közérthetőbb formanyelvre, azonban ez nem tűnik jellemzőnek Ócsai Károly habitusára. Inkább arra gondolhatunk, hogy ez a változás szinte a maga számára is észrevétlenül, fokról fokra, apró lépésekben következhetett be. Mindenesetre az 1978-ban felavatott vásárosnaményi Rákóczi-portré kapcsán egy riporter így tolmácsolta szavait: *„A Rákóczi-portré pályáján, művészeti stílusában is fordulópont volt: – Eddig többnyire absztrakt szobrokat készítettem – mondja – avantgard-irányzathoz tartozónak érzem magam, de annak a szemlélődő-meditáló áramlatából. Első realista stílusú alkotásom volt a Rákóczi.”* Ezt a kijelentését látszik igazolni az is, hogy vázlatrajzain több absztrakt formanyelvű szobor tervét is látjuk, és nagy valószínűséggel a hetvenes évek második felére datálhatjuk három teljesen absztrakt kisplasztikáját is. A különös csupáncsak az, hogy a jelzett időszakban mindössze hat (három figurális és három absztrakt) megvalósult kisplasztikáját ismerjük.

Az biztos, hogy aki a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas években ismerte meg a művészt, az jobbra figurális alkotásokat láthatott tőle. 1977 és 1982 között három portré-élművön dolgozott, mely megbízások egymást érték (*Rákóczi*, 1977–1978; *Móra Ferenc*, 1978–1980; *József Attila*,

KETTŐS MAGÁNY

¹² Az 19nyolcvanas évek közepén több restaurálási feladatot is elvállalt: *Pesthidegkúti kegyoszlop* Péter Ágnessel (1985. márc.–szept.); *Veszprém, terazzo* Paál Istvánnal (1985. aug. – 1987. jún.); *USA nagykövetség* Péter Ágnessel és Gáti Gáborral (1985. jún. – 1986. jún.); *makettek felújítása* egy kiállításra (1986. szept.), 1986–1996 között pedig a *Nádasy Kálmán Művészeti Iskolában* tanított.

1980–1982). A következő évben (1983) két hasonló méretű portrészobrot készített (*Babits*,¹³ *Nagy Lajos úró*), majd 1984–85-ben egy *Vujicsics Tihamér* portré-emlékmű megbízáson dolgozott.¹⁴ 1985-ben egy teljesen realista stílusú szobortervet nyújtott be a pécsi Mátyás király-emlékműpályázatra, valamint valószínűleg a bonyhádi Vörösmarty Mihály-emlékszoba-pályázatra is.¹⁵ 1987-ben elvállalt egy megbízást egy, a vállán korsót tartó meztelen nőalakra (*Forrás*), és realista szobortervvel nyerte meg 1989-ben a *Tétényi csata* emlékműpályázatát is.

Figurálisak a nyolcvanas években készített plasztikai közül a *Héja-nász* (1980), a *Bal lator* (1984) és a *Kozmikus torzó* (1989); 3 darab 19nyolcvanas dombormű (*Héja-nász*, *Elégia*, *Óda*), amelyek a műkereskedelemben is mozogtak, egy megrendelésre készített *Vujicsics-dombormű* (1985); ilyen az 1982-es *Eltévedt lovas* éremsorozat, a *Csontváry-* (1984) és *Gorkij-* (1986) érmek, a *Levont vitorlák* (1987), valamint a *Dante-sorozat* (1988).¹⁶ A nyolcvanas évek grafikáját egyöntetűen a figurális jellemzi.

Ezzel a másfél évtizeddel Ócsai Károly sokak számára valószínűleg „beskatulyázta” magát mint realista, vagy legalábbis figurális művész. Ugyanakkor a nyolcvanas éveket egy szerteágazó kísérletezési folyamat is jellemzi. Egyrészt a művész még a nyolcvanas évek elején is készített olyan absztrakt vagy absztrahált formanyelvű szobrokat, amelyek voltaképpen még a hetvenes évek eleji stílusának szerves folytatásaként tekinthetők (*Virág Duchampnak*, 1980, *Eol hárfá*, 1982, vala-

BABITS MIHÁLY

NAGY LAJOS

¹³ A Babits-portrét egy síremléktervéhez is felhasználta, egy másikhoz pedig a hetvenes években készült Matisse-érmét alkalmazta.

¹⁴ Ekkor, de pontosabban meg nem határozható időpontban készült két nagy Lenin- és Marx-portrészoborra, valamint egy kis terrakotta *Ady*, ami talán egy nagyobb portrészobor előtanulmánya lehetett.

¹⁵ Nem tudjuk, ez a pályamunka mit ábrázolt, de feltehetőleg ennek egy előtanulmánya az a kompozíció, amely stílusában megegyezik a Mátyás-emlékmű tervével, és feltehetőleg Vörösmarty *Szép Ilonkájának* megjelenítése: egy patakban fürdőző meztelen lányt megleső vadászt ábrázol.

¹⁶ Talán még a hetvenes években készült egy szarvasokat ábrázoló realista domborműve, pontosabban meghatározhatatlan időben pedig egy feltehetően Berzsenyit ábrázoló relief. A felsorolt érmeken kívül idetartoznak még a *Vuk Karadzsiscs-*, *Albert Schweizer-*, *Csokonai-* érmek, valamint egy házaspár portróját ábrázoló érdekes formájú plakett is.

mint a datálatlan *Lecsavart láng*, és további két, címről sem ismert kompozíció).¹⁷ Egy megvalósult síremlék alapján 1985 körülre datálható egy sor absztrakt formanyelvű síremlékterv, amelyek enyhén ívelődő, valamint hullámos felületek egymás mellé helyezésére építenek. Ugyancsak 1985 körülre tehető, és Ócsai Károly kerámiaművészeti érdeklődéséhez, valamint kerámiaművészeti alkotótelepeken való részvételéhez kapcsolható három darab művészi váza, az edény falába bevágott, majd kiugratott vagy betolt (absztrahált) díszítéssel. Ezt elsősorban nem az edények magas (ipar)művészi színvonala miatt említjük meg, hanem mivel ezzel a technikával egy autonóm domborműsorozatot is létrehozott (*A folyó élete*). Szintén az 1985-ös évhez tartozik *Hullámlovas* című, az

CSONTVÁRY

életműben teljesen egyedi (absztrakt) szobra, amely lényegében a korábbi, *Manöken* című szobrának szabadon átköltött változata.¹⁸ Egyedinek és teljesen az alkalomra készült megoldásnak mondható az *Omaggio la Arcimboldo* című 1989-ben készült (szürrealista módon figurális) szobra is.

Ezek a kísérletek valamilyen módon Ócsai Károly korábbi törekvéseihez kapcsolódnak, vagy pedig a kerámiatechnika belső törvényszerűségein alapulnak. 1981 és 1984 között azonban olyan művek is születtek, amelyek azt mutatják, hogy a művész ekkorra bizonyos mértékig elfogadta és a saját művészetében alkalmazhatónak tartotta azokat a neoavantgárd

törekvéseket, amelyeknek a megjelenése a hatvanas évek vége felé éppen eltávolodást eredményezett akkori művészi közösségétől. Formailag ez leginkább az ún. újgeometrikus törekvésekkel rokonítható kísérleteiben jelenik meg. Ócsai Károly az eddigi organikus absztrakt formák helyett két „nyersen” geometrikus alakzatot, a tetraédert és az oktaédert kezdte el használni szobrai felépítésében.¹⁹ Éremművészetében ezzel párhuzamosan ugyancsak tiszta geometrikus síkformákat kezdett el alkalmazni (*A gazda bekeríti a házát*, 1983, *Szavak teste (Rág-virág-féreg)*, 1984, *Ölni-élni*, 1984), amit nehezen lehetne a festészeti „hard edge”-tendenciáktól függetleníteni²⁰. Szemléletli változásoknak

¹⁷ Illetve idesorolható még néhány későbbi mű is: *Álom* (nyolcvanas évek közepe – második fele), *Vízszintes végzet* (1987)

¹⁸ A kerámia alkotótelepeken a művész a *Manöken* című szobrát az eredetihez hűen ragaszkodva is újjáalkotta nagyobb méretben, ahogy a szintén a hetvenes évek elején készült *Magány* című kisplasztikáját is. A nyolcvanas évek közepén egyébként is több korábbi művét elővette: a *Hiányérzet* című kisplasztikáját 1986-ban köztéri szoborként felállították, az *Ithakai asszonyok* című domborművét és a *Pythia* című kisplasztikáját pedig 1984-ben, ill. 1987-ben bronzba öntette (eredeti, kis méretben).

¹⁹ Mivel ez az egyik legjobban feldolgozott téma a könyvben, a művek felsorolásától itt eltekintek.

²⁰ Hozzá kell tenni, hogy a művész mindegyik kompozícióját „megszelídítette” organikusabb kiegészítésekkel.

is tanúi lehetünk ebben a néhány évben. A *Szturnália* című szobra megalkotásánál bizonyos land art, environmental art filozófiát figyelhetünk meg. Az *Eol hárfá* az életműben teljesen idegen kompozicionális megoldását a konceptuális művészet hatásának lehet tulajdonítani, és mindenképpen rokonságot érzünk ezzel az irányzattal a *Rág-virág-féreg*, illetve *Ölni-élni* című éremsorozatainak alapötletében is.

Az alkotások közben felmerült gondolatok nyilván beépültek Ócsai Károly művészi gondolkodásába, a tetraéder-oktaéder rendszerről pedig tudjuk, hogy bűvópataként²¹ 1989 körül ismét felbukkant, ez a rövid időszak azonban összességében zárványként tűnik fel a művész nyolcvanas évekbeli tevékenységében. Maga a nyolcvanas évek pedig valószínűleg egy nagyon heterogén időszaknak látszott a külső szemlélő számára, amelynek mintha nem lett volna határozott vezérfonala. Magam, ahogy a könyvben is kifejtettem, az 1975–1989 közti időszakot a művész pályáján egy hosszan elhúzódó hullámvölgynek tartom.

A nyolcvanas években fokozatosan átalakultak a konzervativizmus és a modernség kritériumai, és a figuralitás már nem feltétlenül volt szinonimája az előbbinek. Amikor véget ért Ócsai Károly bizonytalanul kutató időszaka, és szintézist tudott teremteni absztrakt és figuratív törekvései között (1989-től kezdve), a megtalált új formanyelv szobrait Nagy Ildikó a „posztmodern” jelzővel illette, azaz a szobrász hirtelen ismét a korszerű művészek táborába került. Ezt a pozíciót azonban minden bizonnyal könnyebb egy-egy kiállítás erejéig visszaszerezni, mint tartósan meg is őrizni, a rendszerváltás előtti másfél évtized alatt kialakult benyomásokat nem lehet egyik napról a másikra kitörölni, ez még Ócsai Károly mai megítélésébe is (egyre gyengülő erővel) belejátszik.

1989 után Ócsai Károly művészetébe ugyan már nem tért vissza a bizonytalanság, a köztéri művészet általános problematikájával azonban ezentúl is szembe kellett néznie. Hogy *etikai szempontból* mennyire világosan látta a helyzetet, azt a 2001-es *Köztér – Közhely* című kiállítása katalógusába írt *Agora és basilica* című tanulmányában fogalmazta meg a legjobban: „A szobrász (...) a műtermében saját kedvére forró ötletlávával kísérletező, köztérre merészkedve elgyávul. (...) Mert KÖZembernek lenni, KÖZtérre szobrot tervezni, esetleg egy KÖZhely igazságát mérlegelni... ehhez bizony legalább akkora bátorság kell, mint volt medveölésű reformkori költőnknek, Berzsenyinek, amikor az »arany középszer« horatiusi eszméjét tollára merte venni.” Arról is csak elvi szempontból beszél – a kiállítás kapcsán felvett interjúban –, hogy mi az ő stratégiája a probléma megoldására. „Közérthető is akarok lenni, meg korszerű is akarok lenni” – mondja, és a kettő közti nagyon szűk területen szeretné elhelyezni a szobrászatát, mert „a dolgok mindig kétfelé polarizálódnak, és mindig közöttük van valami nagyon komoly igazság”. Tisztában volt azonban azzal is, hogy ezzel valójában „pengeélen táncol”, mert „nem fogja mindenki megérteni egyfelől, másfelől pedig lesz, aki azt mondja, hogy nem vagyok eléggé avantgard”.

²¹ Hogy mennyire rejtve volt 1984–89 közt ez a lehetőség, azt az is mutatja, hogy 1987-ben a művész egy teljesen más geometrikus rendszerrel, különböző átmérőjű gömbökkel kezdett nagyon intenzív kutatásba.

Azok a problémák, amelyekkel legelső megbízásai során is szembesült (portré, szimbolikus emlékmű, „illusztratív” igényű emlékmű), továbbra is fennálltak. A portré- vagy egész alakos emlékszobor esetében aligha van jó tanács a sikeres alkotásra (Károlyi István, 1997, Klauzál Gábor, 2011). Az egyetlen szimbólummal kifejezhető tartalmak esetén Ócsai Károlynak – a Libegőhöz készített tervéhez hasonlóan – számos szoborterve született (lyukas zászló, láng [1956], *Tudás fája* [Corvinus Egyetem], *Ezüst csobbanás* [uszoda], *Kecskebéka* [kecskeméti közparkbeli szobor], kapu [Budafoki Városkapu]), melyekre a „kristályszerkezet”-megoldásai kiválóan alkalmasak voltak.

Az igazi kihívást továbbra is azok az emlékművek jelentették, amelyeket nem lehet egyetlen motívumra felépíteni. A közérthetőség igénye ezeknél merül fel a legsarkítottabb formában, amelyre a művész ebben az esetben sem tudott jobb megoldást a figurativitásnál. A figuratív motívumok háttére általában egy „kristályszerkezet”-alakzat, ami egyúttal a korszerűség igényét is biztosítja, a művész fentebbi szándéknyilvánításának megfelelően. A közérthetőséget kereső néző a háttér formájával bizonyára nem fog különösebben törődni, a korszerűséget kereső és a „kristályszerkezetet” ekként értékelő befogadót a figuratív elemek viszont zavarhatják, hiszen a kétfajta elem két különböző koordináta-rendszer szerint értelmezhető, és látszólag össze nem illeszthető. Ezt a problémát előre látta a művész is, de általános megoldást nem talált rá. Azonban minden esetben „pengeélen táncolva”, az összekapcsolás indoklására egyedi elfogadható magyarázatokat talált.

Az 1995-ös szegedi '56-os pályázatnál (*Lyukas zászló*) a művész a hordozófelület és a dombormű viszonyára filmes szakkifejezéseket használt: a domborműveket úgy kell elképzelni, mint a szélben lobogó zászló képére úsztatott felbolydult tömeget ábrázoló képsorokat. A 2000-es debreceni '56-os emlékmű megtervezésére úgy kérték fel Ócsai Károlyt, hogy – a millenniumi év miatt – a magyar történelem egyéb epizódjai is jelenjenek meg rajta. A művész úgy komponálta meg a magyar történelem egy-egy nevezetes eseményét, mintha azok egy történelemkönyv lapjain jelennének meg (*Népfelkelések Könyve*). A 2006-os, továbbfejlesztett *Lyukas zászló* tervén a két megvalósulatlan korábbi tervet egyesítve a zászlón a magyar történelem lett volna látható. Végül a gondolatmenetből csak egy redukált, személyes „történelem” ábrázolása valósult meg a süttői '56-os emlékművön (*Naplótöredék*). Ez tulajdonképpen egy széttört kőrelief romos maradványaként jelenik meg (a korábbi gondolatmenetet követve azonban egy napló lapjain is), miközben a kőtöredékek látszólag véletlen elrendezése lyukas zászlóra is emlékeztet.

A tabáni '56-os emlékmű (1996) esetében a művésznak nagyon előnytelen alapállásból kellett egy elméletileg is letisztázott emlékművet létrehoznia, ugyanis a megrendelők a Los Angeles-i konvencionális '56-os emlékművet nevezték meg mintaképnek. Ócsai Károly itt a toronyszerű emlékművet a „forradalom templomaként” értelmezve, a domborművet az oltárképnek megfelelő pozícióban definiálta. Az emlékmű filozófiáját történetileg is elemezte 1998-as, az V. Országos Szobrászrajz Biennálé szimpóziumán tartott *„A barlangtól a katedrálisig – és vissza”* című előadásában: „...manapság a természetbe helyezett szobor anakronisztikus, hacsak nem valamilyen kultikus feladatot lát el, mint pl. a portré vagy az emlékmű, de akkor is szüksége van valamiféle építészeti

elhatárolódásra, templum kijelölésére, vagy maga is építészetté válik, mint pl. egy kút vagy térplasztika.”²²

Többen még a mai napig úgy emlékeznek Ócsai Károlyra, mint figurális szobrászra, mások pedig disszonánsnak tartják figurális elemek szerepeltetését a nagyvonalúan geometrikus emlékművein. Talán ha áttekintik a művész küzdelmét a problémával, ők is más álláspontra jutnak.

Az írás végén még egy dologra szeretnék kitérni, aminek a tárgyalása nem tűnt indokoltnak a könyvben. Nem sikerült jobban feltárnom azt a jelenséget, hogy mi lehet az oka annak a véletlenszerű hasonlóságnak, ami miatt a szobrait „posztmodernnek” lehet titulálni, egyes alkotásait össze lehet vetni dekonstruktivista szobrásznak meghatározott alkotók (David Shing) munkáival, vagy a folding²³ alapelvéből kiinduló tervekkel (Peter Eisenman). Ebben a kérdésben – úgy sejtem – születnek majd még meglepő tanulmányok.

Elmondtam Ócsai Károlyról azt is, hogy rendkívül olvasott, filozofikus hajlamú művész volt. Miért ne gondolhatnánk akkor azt, hogy tájékozott volt a legmodernebb művészetfilozófiai irányzatokban is, és akkor ezeket a hasonlóságokat csöppet sem a véletlen számlájára kell írni? Szükségesnek tartom tehát, hogy néhány gondolat erejéig a művészeti ismereteiről beszéljek – természetesen amennyire ezt a rövid személyes ismeretségünk alapján meg tudom ítélni.

Miután szóba került párbeszédünkben az a lehetőség, hogy írjak Ócsai Károly művészetéről, sor került az ismereteink kicserélésére is. A művész kölcsönadta nekem a Rodin gondolatait tolmácsoló művet és Hildebrand elméleti írását.²⁴ A két mű is azt erősíti meg bennem, hogy Ócsai Károly szobrászati felfogása teljesen tradicionális volt, ahogy pl. ragaszkodott ahhoz, hogy „a szobor álljon a talpán” – ami meglepő kijelentés egy olyan művésztől, aki ugyanakkor alternatív térrendszerrel kísérletezik. Az általános művek közül Ernst H. Gombrich műveit ajánlotta figyelmembe; mint megjegyezte, ő a kedvenc művészettörténésze. A magyarul megjelent könyvek közül a művész könyvtárában négy is megvolt,²⁵ amelyek közül csak az *Illúzió a természetben és a művészetben* címűt nem olvastam – s így fogadtam el tanulmányozásra.

²² Akad azonban olyan emlékműve is, ahol a kétfajta ábrázolásmód viszonya nincs megmagyarázva. A *Tétényi csata* 1989 óta húzódo, végül csak 1996-ban felállított emlékműve – mint első a sorban –, talán még a „gyermekbetegség” tüneteit mutatja. Nincs megindokolva a művész 2003-as *Dante-szonáta* című szobrán sem, hogy mit keresnek portrék, figurák egy nyitott fedelű zongorán, ez azonban nem a nagy nyilvánosság számára készült köztéri emlékmű.

²³ A folding, azaz hajtogatás során a térben eredetileg távol lévő pontok kerülnek egymás mellé, a tetraéder feldarabolásával Ócsai Károly műveiben hasonlóképpen kerülnek egymás mellé eredetileg egymástól távoli helyek.

²⁴ Paul Gsell, *Rodin beszélgetései a művészetéről*, Budapest, Franklin-Társulat, 1914; Adolf Hildebrand, *A forma problémája a képzőművészetben*, Modern Könyvtár 15. (Szerkeszti: Gömöri Jenő), Politzer Zsigmond és fia könyvkereskedése, Budapest, 1910, ford.: Wilde János

²⁵ *Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája*, Gondolat, 1972; *A művészet története*, Gondolat, 1974; *Illúzió a természetben és a művészetben* (R. L. Gregory-val együtt), Gondolat, 1982; *Művészet és fejlődés*, Corvina, 1987; hiányzott a könyvtárból a *Reneszánsz*

Ernst H(ans) Gombrich az ikonológiai művészettörténeti irányzat egyik legnevesebb képviselője volt. Az ikonológia legismertebb képviselőjéről, Erwin Panofskyról szóló írásában Radnóti Sándor többek között az alábbi véleményeket is megemlíti: „Maga Lévi-Strauss (...) teljesen és tökéletesen strukturalistának nevezte Panofsky műveit”, illetve „A strukturalizmus szellemi klímájában a neves olasz művészettörténész, Giulio Carlo Argan a művészettörténet Saussure-jének nevezte Panofskyt”.²⁶ Ugyan a szerző ezekkel a megállapításokkal nem ért egyet (167–168.), és meggyőző érvei alapján mi is elfogadhatjuk, hogy Panofsky nem volt strukturalista, ugyanakkor szellemtörténetileg az ikonológiai iskola kétségtől hasonló pozíciót foglal el a művészettörténetben, mint a strukturalizmus az irodalomtudományban. Úgy gondolom, nem véletlen, hogy Ócsai Károly, akinek a művészetében és a gondolkodásában a hetvenes évek elejétől kimutatható a strukturalizmus hatása, az ikonológia rokon képviselőjének munkásságát érezte magához közelinek.

A művész ugyanakkor tőlem azt kérte, hogy olyan olvasnivalót adjak a számára, amely a művészettörténet legújabb irányairól szól. A kérdésben magam sem igazán vagyok tájékozott, azonban az Enigma című művészetelméleti folyóirat néhány tematikus számát alkalmasnak találtam rá, hogy a kérdéseire Ócsai Károly jó áttekintést kapjon.²⁷ A művész utóbb olyasmi megjegyzéssel adta vissza a köteteket, hogy „úgy látszik, az én gondolkodásom már megcsontosodott, nem fog megváltozni”.

Indokoltnak vélem tehát azt gondolni, hogy Ócsai Károly nem ismerte a posztmodernhez kapcsolódó művészetelméleti megközelítéseket, és ezek távol álltak tőle, de legalábbis nem keltettek benne azonnali pozitív visszhangot. Azt talán túlzás lenne kijelenteni, hogy mindez azt is jelenti egyben, hogy általában is tájékozatlan lett volna a posztmodernről illetve elméleti kérdésekben, azonban inkább arra látszik utalni, hogy összességében járatlan lehetett a területen, azaz a művészetében jelentkező említett hasonlóságok valóban inkább zseniális ráérzéseknek tűnnek fel szemünkben.

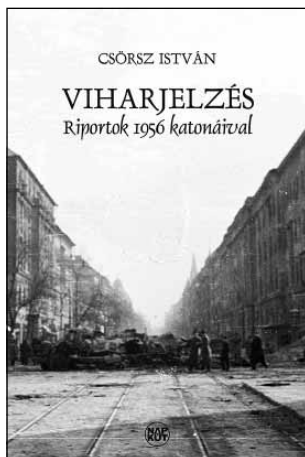
Tokai Gábor

tanulmányok (Művészet és elmélet), Corvina, 1985; ezen kívül csak egy emlékkötetben található meg egy írása: *Tanulmányok Zádor Anna 90. születésnapjára*, MTA MKI, 1994; valamint egy életrajzi interjúkötet: *Miről szólnak a képek? Beszélgetések művészetről és tudományról* (Didier Eribonnal), Balassi / Tartóshullám, 1999

²⁶ *A vad befogadás (Erwin Panofsky kritikai méltatása – művészetfilozófiai nézőpontból)*, in: Radnóti Sándor, „Tisztelt közönség, kulcsot te találj...”, Gondolat, Budapest, 1990, 5. fejezet, 132–194. (133.)

²⁷ *Változó művészetfogalom*, 22/1999; *A „Michelangelo”-paradigma (Stílustörténet, ikonológia, hermeneutika; Michelangelo-tanulmányokon bemutatva)*, 33/2002; *Vizuális kultúra*, 41/2004; valamint: Zrínyifalvi Gábor: *Mi a szobor és a plasztika? A plasztikus kép formái*, (Enigma könyvek), Meridián, 2007

„Porba hullt zászló – 1956”

Csőrsz István, *Viharjelzés*,
Napkút Kiadó, 2014

Az 1956-os eseményeket olyan mértékben hallgatják, illetve torzították el az aktuálpolitikai érdekek, hogy napjainkig sem sikerült még a megfelelő elnevezést¹ sem megtalálni az októberi folyamatoknak.

Így ez a munka a mai napig hiánypótlónak nevezhető, nemcsak a téma mostoha sorsa, hanem a feldolgozás sajátossága, illetve időpontja (1989) miatt is, hiszen a Kádár-kor gondolati korlátai már nem, a későbbi idők törekvései, hangulata még nem befolyásolták a dokumentálást. Az események megítélése később sokat változott, manapság a kedvező vonásokat hangsúlyozzák. 1989 volt az az év, amikor 1956 bírálata átsorolódott, tehát az aktuálpolitika már és még nem határozta meg annyira a véleményeket, így a munka a legmegfelelőbb időpontban készült.

A korábban is dokumentumriporterként ismert szerző a rendszerváltozás kezdetén egy történelmi témát dolgozott fel a Magyarországon meglehetősen ritka „oral history” stílusában.

A mű kuriózumjellegét elsősorban ez jelenti: riportokban örökíti meg az akkori történéseket, az akkori, élő ember szemszögéből, ez biztosítja hitelességét. Alanyai az 1956 októberében Budapest védelmére kivezényelt piliscsabai laktanya egykori katonái.

A forrásalanyok közvetlenül szólalnak meg a munkában, mely a kisember felől közelíti meg az eseményeket, de ebből általános, perspektivikus következtetéseket von le elsősorban a legfontosabb elbeszélő, Solymosi János tábornok (1956-ban alezredes), aki képzettségben, világszemléletében, erkölcsében² is a többi riportalany fölé magasodik.

Rendkívül jó szerkesztői fogás, hogy kialakított a szerző egy „fővonalat” az alezredes narrációjával, kommentárjaival, mely a „főszereplő” képzettsége és széles körű világképe következtében tudományos szintű keretbe foglalja az elbeszéléseket. A személyes riportokat és meglátásokat tehát egy lényegi makro-szálra fűzi fel, így nyer közös mondanivalót a sok forrásból származó tartalom. Ezáltal a szerző teljesen a háttérben marad, csak okos és arányos szerkesztése révén szerzünk róla tudomást. A kommentárok elmaradása sajátos feszültséget, drámai hatást kölcsönöz a munkának.

A könyv tagolása rendkívül arányos: a bevezetés és a befejezés egyaránt kb. 1/4-1/4 része az egész terjedelemnek, így a tárgyalásra annak jó fele része jut.

¹ Forradalom, ellenforradalom, szabadságharc, népfelkelés egyaránt szerepelnek. F5

² Csörsz István, *Viharjelzés*, Napkút Kiadó, 2014, 29. A szövegbeli zárójeles hivatkozások e könyv oldalszámait adják meg.

Alapos előkészítés előzi meg a tényleges események leírását, a szerző lelkiismeretesen vázolja azt a környezetet, alapot, ahova „megérkeztek” az októberi események. A megírás korszellemét (1989) idézi az események elnevezése: a „forradalom”³ kifejezést használja következetesen.

Plasztikusan láthatjuk a rendvédelmi és fegyveres szervek minden szempontból siralmas állapotát az 1950-es években. A mű egyik legnagyobb eredménye, hogy erre a problémára rávilágít, mint az események tragikus kimenetének egyik legfőbb okára.

A magyar fegyveres erők elhanyagolásának valószínűleg külpolitikai okai voltak: az alávétett országokban nem törekedett a szovjet vezetés erős helyi hadsereg kialakítására, erre igazából nem is volt elvileg szükség, hiszen itt állomásoztak a megszálló erők (70.). Ez a rendszer azonban – átmenetileg – csődöt mondott október 23-a után. Az események tulajdonképpeni elindítója az lehetett, hogy – külpolitikai okok miatt (szuezi válság) – a szovjet hadsereg nem, vagy csak gyenge intenzitással avatkozott be az eseményekbe, és ez a hatás gyűrűzött tovább, elbizonytalanítva és felőrölve a magyar vezetést és erőszakszervezeteket.

A Horthy-rendszer embereit⁴ kezdetben kénytelenségből felhasználó kommunista hatalom 1950-től előbbieket fokozatosan lecserélte, helyüket vagy képzetlen, vagy a Szovjetunióban gyengén kiképzett tisztek foglalták el.⁵ A korábbi katonákat horthysta-fasisztának titulálva, nemcsak anyagilag, erkölcsileg is megkárosítva, ellehetetlenítették (33.). A legfelső vezetés gyakorlatilag amatőrökből állt (16.), morális szempontból pedig még ennél is rosszabb volt a helyzet. Bata Józsefet például Solymosi úgy jellemzi, mint aki párttagságán kívül semmihez nem ért, katonai vagy politikai feladatokra teljesen alkalmatlan (69.).

A meglévő állományban folyamatos volt a feszültség, illetve a bizonytalanság, az „összeesküvést” a központi hatalom folyamatos áthelyezésekkel igyekezett megakadályozni, demoralizálva és harcképtelenné téve a csapatokat. A tisztek több száz km-re mentek haza családjukhoz, így hadrafoghatóságuk jelentősen csökkent (27.). Előbbieknek a hibás káderpolitikával, illetve a képzetlen, emberileg sem megfelelő felettesekkel⁶ történő párosulása gyakorlatilag lelki roncsokat, kiégett, meghasonlott embereket „termelt”.⁷ Emberi értéküket, tartásukat mutatja, hogy a „D”-nek nevezett elhárító tisztek elsőként hagyták el a még regulárisnak tekinthető kötelékeket 1956 októberében (102.). Rendkívül rosszul hatott a katonákra az általános nélkülözés és a teljes bizalmatlanság.

³ A kérdés máig nem jutott nyugvópontra. A felkelők magukat következetesen „forradalmárnak”, a Kádár-kor az eseményeket „ellenforradalomnak” titulálta. Valójában a szabadságharc, népfelkelés kifejezés a legmegfelelőbb, ezt vallja a történészek többsége is. F5

⁴ Elsősorban a jutasi kiképzőt megjáró katonákról van szó, akik a második világháborús magyar hadsereg elitjét képezték. I. m., 12.

⁵ Ez volt a Frunze Akadémia, melynek szakmai értékét Solymosi erősen kétségbe vonja. I. m., 22.

⁶ Külön kasztot képeztek a politikai tisztek, akiktől mindenki rettegett, pl. B. István politikai tisztje, I. m., 39, 42.

⁷ B. István századost is számára érthetetlen okok miatt távolították el a légierőtől. I. m., 37.

Még a tiszteknek is mindennapos megélhetési gondjaik voltak, melyeket többen illegális jövedelemszerzéssel igyekeztek enyhíteni.⁸ A katonák élélménye nem volt megoldva, erre terjedt el a laktanyákban később a sertéstartás intézménye (29.). A közkatonákat rendszeresen motozták, zsebüket megnézték lőszer, illetve más dolgok után kutatva, ünnepnapokon pedig „összetartást” rendeltek el a legfelső vezetők, azaz senki nem mehetett haza. Hatalmas volt az elhárító, politikai és egyéb adminisztratív állomány (24–25.).

Semmi tekintélye nem volt az elvileg elitnek számító szovjet tanácsadóknak, illetve a politikai tiszteknek képzetlenségük, viselkedésük, illetve a szovjet hadsereg általános megítélése miatt, teljhatalmúaknak jellemzi őket a könyv több forrása is, mindenki felett álltak (110.). A tanácsadók óriási keretet emésztettek fel, ez is irritálta a magyarokat (25–27.). A későbbi események megmutatták ennek a szervezeti-döntéshozatali rendszernek a működésképtelenségét, teljes csődjét.

A vegyes társaságból verbuválódott hadsereg a fenti tényezők miatt sem volt képes testületként fellépni. Gyakorlatilag a külsőségek, szemlék kiszolgálására volt képes (31.).

A véres felfordulás egyik legkomolyabb indoka a rendszer teljes idegen-sége volt a magyar társadalom hagyományaihoz, szokásaihoz, igényeihez képest. Ez a rezsim tehát gyökértelen volt Magyarországon, a nagyhatalmi, külső, fegyveres erőszak tartotta fenn, és abban a pillanatban, amikor ez elbizonytalanodott, kártyavárként omlott össze félelmetes döntéshozóival, erőszakszervezeteivel együtt, teljes káoszt hagyva maga után, emberi életek százezreit temetve maga alá.

Az október 23-i események teljesen váratlanul érték a katonaságot, a közkatonától a legfelsőbb vezetésig, ebben valamennyi forrás egyetért (Solymosi, 43.). Ugyanígy általánosan elmondható, hogy a követelésekkel, elsősorban persze a katonaságot érintőkkel – ilyen volt a katonák ellátásának javítása vagy az oroszos egyenruha lecserélése (Solymosi, 43.) –, a fegyveres erők tagjai egyetértettek. A kommunista hatalom mellé elsősorban azok a tisztek álltak, akik úgy érezték, hogy annak köszönhetik karrierjüket, előrelépésüket, és így egzisztenciájukat féltették. Ők többnyire távol is tartották magukat az eseményektől (91.). Az életpálya féltése a bizonytalanság fokozódásával egyre erősebb és meghatározóbb érzéssé vált (102.). Ugyanakkor megjelent a szabadságot szabadosságnak értelmezők csoportja is, akik nem akarták a parancsokat sem végrehajtani (91.).

Nagyon értékes tanulsága ugyanakkor a könyvnek az erőszakszervezetek szinte órák alatt történő széthullása, és az ennek nyomán fellépő polgárháborús káosz (47.), mely mindkét oldalról szadisztikus jelenségekkel és rengeteg ártatlan áldozattal párosult. Előfordult, hogy a családját meglátogató tisztet az utcán ismeretlenek agyonverték (74.). A Pártház ostromát napjainkban sokan revideálni igyekeznek, az esemény véres voltát csökkenteni a korábbi megítéléshez képest. Jelen mű inkább a korábbi véleményét húzza alá, megcsonkított

⁸ A raktáros az Ecserin adja el a raktári sícipőket, hogy otthon ehessenek (40.). A frissen felavatott Béledeki politikai tiszt pedig kukoricát lopott, hogy ne éhezzenek otthon (109., illetve 27.).

tetemekről, rengeteg halottról számol be (136.). A polgári áldozatok száma a mai napig nem tisztázott, mert gyakran kozmetikázták az adatokat. A halottak nagy részét már a korabeli megfigyelő is az „áldozat” kategóriájába sorolta, beleértve a szovjet katonákat is (63.).

A széthullás felülről indult ki, gyakorlatilag Bata József honvédelmi miniszter és a miniszterelnök utasításai következtében. Előbbi a fegyveres alakulatokat lőszér nélkül akarta Budapestre rendelni. Solymosi alezre-desnek azt a parancsot adja, hogy „cselekedjék belátása szerint”, tehát a felelősséget nem vállalja. Utóbbi pedig közismerten a tüntetést először engedélyezte, aztán betiltotta, majd ismét engedélyezte néhány óra leforgása alatt. A vezérkar az események során gyakorlatilag nem működött (131.). Ugyanez igaz a másik oldalra is, tehát a felkelőkre: a központi direktíva alig valósult meg. A katonai vezetők közül csak Maléter állt át, a felkelők pedig nem alkottak egységes szervezetet (131.). Sokat rontott a helyzeten Gerő arrogáns, kioktató, lekezelő beszéde is, mely elítélte az eseményekben részt vevőket (58.).

A rendszer összeomlása egy építményéhez volt hasonló, melynek a legfontosabb köveit kihúzták és a többi része utána omlott. A rendőrség lefegyverzése, illetve az ÁVH eltűnése után a katonaság maradt az egyetlen utcára vihető fegyveres szerv, melyet azonban nem képezték ki polgárháborús helyzetekre.

A másik probléma, hogy a hatalom azonnal sorsára hagyta kiszolgálóit, alattvalóit, és így villámgyorsan gyűrűzött lefelé az anarchia nemcsak a katonaságban – ahol 23-án estére már csak egységekről lehetett beszélni (hiszen az alakulatokat ötletszerűen, gyorsan mozgatták ide-oda [52.], továbbá megkezdődtek a dezertálások, amiben a parancsnokok jártak az élen [46.], illetve több alakulatnak nem volt lőszere [49.]) –, hanem a teljes rendszerben. A rádiósokat pl. gyakorlatilag sorsukra hagyták, a rádióadásokat máshonnan kezdték el sugározni (68.). A legtöbb helyen a felkelők a rendőrséget azonnal felszámolták, ez nagyban fokozta a kaotikus állapotokat és az önbíráskodás lehetőségét (127.). A megmaradt hivatalos alakulatoknak szinte a teljes eseménysorozat alatt nem volt határozott utasítása a követendő magatartásról, például a piliscsabaiaknak sem (130.).

Ezért fordulhatott elő, hogy a Sztálin-szobor ledöntésénél kéz a kézben álltak a Hadiakadémia hallgatói (137.).

A konfliktus eszkalálódását a katonai alakulatoktól (45.) és a gyárakból (50.) szerzett fegyverek rendkívüli módon felgyorsították. Akinél pedig fegyver volt, az többnyire használta is, ez volt a másik nagy baj (94.).

23-án estére teljes, könyörtelen polgárháború bontakozott ki Budapesten, ahol legalább három, de inkább több harcoló fél is volt, és gyakran azt sem lehetett tudni, hogy ki mire lő (54., 60.).

A káosz gyakorlatilag végigkísérte a szabadságharc napjait,⁹ ugyanis az erőszakszervezetek maradéka továbbra sem rendelkezett nemhogy határozott

⁹ Pl. a később még megemlített Mecseéri hadosztályparancsnok ugyan átállt a felkelők oldalára, de csapatai nem. l. m., 135.

paranccsal, de még csak politikai iránymutatással sem. Még az olyan értelmes, tapasztalt embereknek is, mint Solymosi alezredes, óriási erőfeszítésébe került pl. Nagy Imre nyilatkozatai között eligazodni: forradalom vagy ellenforradalom, ami történik (86.).

A műben megjelenik az a történészek által megerősített vélemény is, mely szerint a véres utcai harcokat ügynökök provokálták, hogy a leszámolásra ürügyet találjanak. A könyvben konkrétan a Köztársaság téri pártszékház ostroma kapcsán hangzik el ez a vélekedés (144.). A kommunista hatalom rettegett a helyzet konszolidálódásától, a gazdaság és a mindennapi élet újraindulásától. Ebben a helyzetben elszabadult az önbíráskodás, melynek megfékezésére a fegyveres alakulatok több esetben nem voltak alkalmasak vagy hajlandók. Pl. a Zrínyi Akadémia tisztjei egyszerűen megtagadták a harcot bárki ellen (84.). A XI. kerületi pártbizottság székházánál pedig fel kellett váltani a katonákat, mert nem akarták azt megvédeni.

A fő mozgatórugó az indulat volt, ez is magyarázza az áldozatok magas számát, illetve az utcai harcokra, polgárháborúkra általánosan jellemző kegyetlen, szadisztikus, irracionális,¹⁰ kegyeletsértő magatartást.¹¹ Szervezetlen, önkényes rombolás folyt az anyagi értékekben is: pl. a Rádió központi üzemi területét szinte teljesen szétrombolták. A nagymértékű pusztítás oka a szakszerűtlen elfoglalás volt, pl. kézigránátokat dobtak el feleslegesen az említett részlegen (82.). A főváros meghatározó pontjai már az első napokban romhalmazzá váltak, hatalmas károk keletkeztek.¹² Az események legkönyörtelenebb, mindenkire tüzelő szereplője a könyv forrásai szerint is az ÁVO volt (47., 48., 54.), mindez egybecseng a mai történelmi véleménnyel, és megerősíti azt a ma már általánosnak mondható nézetet, hogy az ÁVH-sok az akkori Földművelésügyi Minisztérium tetejéről lőtték a Parlament előtti tömeget október 25-én (115.). A kapualjakban is ÁVH-sok álltak lesben, és ötletszerűen elfogták az utcán arra járókat (116.).

A bizonytalan, zűrzavaros helyzetben megjelentek a karrieristák,¹³ illetve életét, életfeltételeit mentve nagyon sok ember, főleg a rendvédelmi szervezeteknél „mozgásban” volt, gyakran látszólag megmagyarázhatatlan okokból meggyőződést és oldalt váltva. Például a kegyetlen kommunistaként ismert Beke őrnagy átállt a felkelők oldalára, ismerősei döbbenetben találkoztak vele a Kilián laktanyában. Ez is tovább fokozta a zűrzavart.

További példaként, a munkában említett Popovics hadnagy, amikor látta, hogy a felkelők állnak győzelemre, szovjetellenes hőstetteivel dicsekedett, de napokkal később már beszervezték a leendő kommunista fegyveres kötelékbe, s valószínűleg kémkedett is társai után (128.). Mecséri hadosztályparancsnok

¹⁰ A nőket sem kímélték az események. A feldühödött lakosság a „zöld ávosokat”, tehát a sorállományt is lincselte, gyilkolta, holott ők kényszerből lettek a testület tagjai. I. m. 82.

¹¹ A Sztálin-szobor meggyalázása kevésbé, a szovjet katonák tetemeinek megbecstelenítése viszont elítélendő, emberhez nem méltó magatartás volt. I. m., 79.

¹² A könyv az Astoria környékét, illetve az Árpád híd budai hídfőjét említi meg példaként, de sajnos nagyon sok ilyen helyszín volt. I. m., 81.

¹³ Solymosi alezredes az egyik, ma hősként tisztelt magas rangú katonai vezetőről külön megemlékezik, de általánosságban is ezt a helyzetet írja le. I. m., 77.

pedig azért állt át a felkelők oldalára, mert Esztergomban korábban belelővetett a fegyvert követelő tömegbe, a laktanyát védve. Átállásáért a későbbi rendszer halálra ítélte (134.).

A másik jellemző elem ezekben a helyzetekben a bűnöző, illetve deklaszszált társadalmi réteg, melynek megjelenéséről, illetve tevékenységéről a mai visszaemlékezések többnyire hallgatnak. A köztörvényes bűnözők mellett körülhatárolhatóan a legkevésbé kvalifikált munkakörökből, pl. a közlekedési vállalattól származtak ezek a hatalmaskodó, a helyzettel visszaélő emberek. Rendszeresek voltak továbbá a közlekedési eszközöket ért támadások (95.). Területileg is meghatározhatóak voltak ezek az önkényeskedési góccok (98.). Ezek fellépése mély nyomokat hagyott nemcsak a fegyveres testületek alakulataiban, hanem a civilekben is (97.).

Megjelentek a rablások, bolti fosztogatások is, melyeket szintén nem mindig tudtak a fegyveres alakulatok felszámolni. Az ezek elleni fellépés természetesen személyfüggő is volt (122.). Sőt, nemegyszer maguk az egyenruhások kezdték el a javakat eltulajdonítani (125.). Ugyanakkor azonban a katonai alakulatok egy része mindvégig próbálta fenntartani a rendet – például a piliscsabaiak bizonyos alakulatai (129.) –, és ebben a munkában idővel csatlakoztak hozzájuk a felkelők csapatai is.

Hősiesnek az egészségügyiek munkáját lehet nevezni az események alatt, mely minden ismert forrás egybehangzó véleménye szerint emberfeletti és önfeláldozó volt, és számos alkalommal az orvosok, ápolók életébe került.¹⁴

Gyakorlatilag az első napoktól megjelentek a nyugatra menekülők, akiknek száma a bizonytalansággal párhuzamosan növekedett. Többnyire éjszaka, illetve mellékutakon mentek nyugat felé (102.). Jól meghatározható, karakterisztikus csoportokat alkottak, melyek aránya az események alakulásával párhuzamosan nőtt meg vagy csökkent le a kivándorlók között. Az első napokban a köztörvényesek, később már a kalandvágó fiatalok, korábbi politikai foglyok, illetve az eseményekben részt vevők képezték a kivándorlók többségét (175.).

A könyv forrásai alapján is elmondható, hogy a lakosság tekintélyes része, beleértve politikusokat és a felkelés katonai vezetőit¹⁵ is, illúziókban élt az utolsó napokig a tényeket illetően. A politikai döntéstől (katonai leverés) függetlenül is teljesen erőtlen és esélytelen volt a felkelés. A tankok „megállítása” is elsősorban azért sikerülhetett, mert a sérült tankok egymást akadályozták (119.). A Corvin köziek pedig ellenállásra készültek, mely tudjuk, hogy meg is valósult (145.). Ugyanakkor a katonai realitások nemcsak az erőviszonyok szempontjából, hanem stratégiai, sőt külpolitikai okokból is gyakorlatilag az első perctől kezdve eldöntöttek voltak, csupán a módszer volt kérdéses. Solymosi szerint a német–lengyel síksági főfront szárnyaként Magyarország nélkülözhetetlen volt a szovjeteknek (120.). Ezt történelmi vélemények is megerősítik (Jobbágyi Gábor: *Előkészületek az '56-os felkelés kiobbantására* – Magyar Hírlap, 2014. október 25.).

¹⁴ A mentők rendszeres megtámadása elsősorban az ÁVH részéről jelentkezett. I. m., 137.

¹⁵ Maléter Pál B. István hadnagytól szerez tudomást november első napjaiban, hogy körül van véve Budapest, és több laktanyában is bent vannak a szovjetek. I. m., 141.

A könyv forrása szerint már október 26-án hatalmas páncélos egységek vonultak a főváros felé, a legmodernebb harckocsikkal, melyeket pl. már felgyújtani sem lehetett (121.). November első napjaira tulajdonképpen már minden konkrétan eldőlt. Budapest körül bezárult a szovjet harckocsis ostromzár, igazoltattak, gyakorlatilag átvették a hatalmat (143.).

Sajnos az ország békés átadása a megszállóknak a szervezetlenség vagy tudatos elhatározás következtében szintén elmaradt, pedig a „bevonulás” anyagi és emberi áldozatait egyaránt jelentősen csökkenteni lehetett volna. Solymosi alezredes nagyon reálsan látta a lehetőségeket, hogy a kiút a fegyveres harc teljes elkerülése és a katonai alakulatok szervezett, megbeszélrt átállása lett volna a szovjet oldalra (146.). Nagyon sokan még a szovjet beavatkozás után is harcoltak, különböző dezinformációk, illetve álhírek hatása alatt. Még a szovjet bevonuláskor is abban a tudatban harcoltak pl. a Rákóczi téri csarnoknál lévő felkelők, hogy az ENSZ-csapatok már átlépték a határt (159.).¹⁶ A Margit-kórház feletti Kiscelli kastélyban is hasonlóan fegyveres ellenállók voltak november 4-e után, mindez csak újabb áldozatokat eredményezett (172.). Solymár környékén pedig kispuskával alkotnak csatárláncot november 4-e után a szovjet tankok ellen (182.).

A mű komoly tanulsága, hogy azok az emberek tudták az életüket, anyagi javukat menteni, egyáltalán, valamilyen kompetens döntést hozni, akik szilárd erkölcsi meggyőződéssel rendelkeztek.¹⁷ Ez attól függetlenül igaz, hogy később ezért milyen megtorlásban részesültek.

A munka legtanulságosabb és napjaink helyzetét, erkölcsi problémáit is érintő része a rendszer restaurálásáról szóló.

A szovjet hadsereg a magyar szabadságharcot november 4-ét követően brutálisan leverte, ellenséges erőnek tekintve nemcsak a felkelőket, hanem a katonaságunkat és a civil lakosságot is. A piliscsabai katonai laktanyát szabályosan megostromolták, felszólítás nélkül és folyamatosan nehézfegyverekkel tüzelve minden létező célpontra (150.). A budai hegyeket JAK repülőgépek bombázták, hogy a lehetséges menekülőket is likvidálják (180–181.).

A magyar ellenállás felszámolása minden szinten szisztematikus és könyörtelen volt, különösen megdöbbentő a katonaság mint egyetlen működő jelentős fegyveres erő lefegyverzése, hiszen alapvetően nem is állt a felkelők oldalára. A parlamentből működő Kossuth rádió kábeleit elvágják, ezt később a felkelőkre próbálták háritani (158.). A már említett piliscsabaiaknál is a tiszteket, a parancsnokokat támadták, illetve lőtték ki először, így téve döntésképtelenné az egységeket (152.). Mindez nagyban megnövelte a fegyveres harcok áldozatainak számát. Így volt ez a már sokat idézett Piliscsabán is, ahol annyira volt a sebesült, hogy a mentők hátulját nem lehetett becsukni (153.).

A támadók kiváló helyismerettel rendelkeztek, és némely forrásból úgy tűnik, hogy a magyar katonai vezetés egy része is tudott a készülő szovjet támadásról, és tudatosan nem védekezett, így próbálva minimalizálni a veszteségeket.¹⁸ A magyar katonai egységek körleteinek elfoglalása után megkez-

¹⁶ Mindebben nagy szerepe volt a nyugati propagandának is. F5

¹⁷ A könyvben konkrétan a keresztény-hazafias eszmeiség jelenik meg, az élet és a nemzeti vagyon mentése. I. m., 146.

¹⁸ Mindez valamilyen háttéralkut sejtet. I. m., 154.

dődött azok kirablása, az 1945-ös sémáknak megfelelően. Még a löszert is lefoglalták, illetve elvitték (194.). A rablás mellé vandálság is társult, ahogyan azt már 1945-ben tapasztalhatta a lakosság, most elsősorban persze a katonai létesítmények (154.) – pl. a vörösvári laktanya (183–184.) – esetében, illetve másutt pedig kirabolták a sportraktárt (189.).

Mindez mutatja, hogy a szovjetek teljes mértékben ellenséges területként kezelték hazánkat, beleértve a párthű testületeket, sőt magát a pártot és tagjait is. A kihallgatásokon alig volt magyar, a tolmácsokat leszámítva (187.). Megjelentek a megalázó gegek, melyek a legyőzöttséget, alávetettséget próbálták demonstrálni. Ilyen volt pl. a Parlamentnél, amikor a magyar béke delegációba küldött tisztet majdnem háromnegyed óráig váratták a szovjet tankok előtt.

A gyorsan kiépülő „hazai” karhatalom a társadalom legaljából verbuválódott, s mint majd később látjuk, tevékenységére a barbárság mellett a szakszerűtlenség és a kegyetlenség, a bosszúvágy volt jellemző, ez tovább fokozta a polgári áldozatok számát. Gyakran alkoholos állapotban voltak szolgálat közben is, Kesztyölcön pedig fejbe lőttek egy arra járó kismamát (195.).

Az ÁVH gyakorlatilag változatlanul folytatta munkáját a forrás tanúsága szerint.¹⁹

A megtorlás második szakasza az eseményekben részt vevő egyének összegyűjtése és elítélése volt. Ezekről nyugodtan ki lehet jelteni a munka alapján is, hogy koncepciós eljárások voltak. Tulajdonképpen minden módon a gyanúsítottak ellen dolgoztak: hamis tanúk (204.), kínzással kikényszerített vallomások (212.), provokátorok (206.), a gyanúsítottak kínzása, megalázása (204–205.), „halálbírók” alkalmazása (206.), az ülnökök személyi összetétele (210.) megszokott módszerek voltak.

A csődöt mondott, gyenge képességű pártebereket a termelésbe, közigazgatásba irányították, jelentősen megnehezítve a gazdasági kibontakozást. Természetesen vezető tisztségekről van szó. A döntés hátterében az a felismerés is állhatott, hogy a rendvédelmi testületeket 1956 után igyekeztek minden módon ütőképessé tenni (176.). Akik még helyezkedni is tudtak, tehát ügyesek és főleg gátlástalanok²⁰ voltak, a fegyveres erőknél fényes karriert futottak be, és mesés körülmények között éltek a rendszerváltozást követően is. Legtöbbjük a megtorlásban, a kegyetlenkedésekben bizonyította a rendszerrel szembeni elkötelezettségét, és ez elég volt, hiszen nagy arányban dezertáltak az októberi események során (177.). Egy kivétel volt: amennyiben a kibontakozó nyomozások során kiderült, hogy ők is komolyabban kompromittálták magukat az októberi események során (197.).

Néhány pillanatra megjelennek a műben a „hithű” kommunisták is, akik az események kapcsán csalódtak a kommunista hatalomban, és szintén tüskét hordoztak magukban halálukig.²¹ Aki számon merte kérni²² a semmiből újra

¹⁹ A szervezetet elvileg Kádárék feloszlatták november 4-e után, de teljes személyi állományával tovább működött, úgyhogy a forrás állítása nem ellentmondás. I. m., 197.

²⁰ Béldeki főhadnagya ugyanaz az ember nemzetőrként, majd munkásőrként is fegyvert fogott. I. m., 194.

²¹ A rendszer velük sem foglalkozott a könyv forrása szerint. I. m., 178.

²² „És önök hol voltak, amikor lőttek?” I. m., 200. – Leszerelés és megveretés, kilakoltatás lett a következmény.

felbukkanó karhatalmat, durván elhallgattatták. A másik oldal tehát szintén kiábrándult, csalódott.²³ Ez a kiábrándulás azonban csak a betetőzése volt az 1950-es években megindult folyamatnak (202.).

Azokra, akik valamilyen szinten is részt vettek az 1956-os eseményekben (pl. közvetítettek a felek között, fenntartották a közrendet stb.), a kíméletlen felőrlés várt: sosem mosták le magukról az „ellenforradalmár” titulust. Sorsuk gyakran a szerencsén, illetve pillanatok alatt meghozott döntéseken múlt a gyakran változó feltételek mellett. A „rendcsinálás” során beindultak a menekülési reflexek, a károk minimalizálásának igénye, elsősorban a családra való tekintettel. Mindez vonatkozott a korábbi hadsereg dezertált tisztjeire is (179.).

Az újabb mozgás, helyezkedés ismét zűrzavaros, groteszk állapotokat teremtett, melynek során a társadalom szövetei, tartóerői rendkívüli megterhelésnek lettek kitéve (kinek a véleménye alapján döntsünk, kié a felelősség?), roncsolódtak: barátságok, családi kapcsolatok mentek tönkre.²⁴

Nagyon tanulságos és szomorú a riportalanyok sorsának alakulása. A gyors, megfelelő (nem feltétlenül erkölcsös) reagálás életet menthetett. Solymosi pl. maga küldte haza a felkelőket, illetve fegyverezte le a legénységet (183.). Aki pánikba esett, az előtt megnyílt a szakadék. Sokan öngyilkosok lettek félelmükben (184.). Aki minimális mértékben is részt vett az eseményekben vagy távolságot próbált tartani a Kádár-kormánytól, elbúcsúzatott legalábbis korábbi egzisztenciájától (185., 193.). Emberségre semmiképpen nem számíthattak. Solymosi alezredes felesége 3 hónapon át nem tudhatta meg, mi történt a férjével (187.). Még a Solymosit kereső hadnagyot is leállítják, ellehetetlenítik (189.).

A piliscsabai magyar laktanyát lényegében átvették a szovjetek, tehát az egységet felszámolták, csupán egy irodát hagytak meg a magyar adminisztráció intézéséhez (196.), a tisztii állományt szétszórták – B. István hadnagy pl. évtizedek alatt alig találkozott az országban eggyel is közülük, őt magát is néhány évente áthelyezték (197.) a folyamatos zaklatásokkal, retorziókkal minden szempontból tönkretették őket, anyagilag, erkölcsileg, egészségileg is. Mindkét forrásszemély ideg-összeroppanást kapott a tortúra során (199., 204.). Stigmájukat egészen a rendszerváltozásig viselniük kellett, pl. nem kaphattak rendes munkát (202.), erről, ha más nem, a párttitkár gondoskodott (215.).

A jellemtelenség és elvtelenség mellett még egy fontos túlélési attitűd terjed el: a részvétlenség, a közöny, a szolidaritás teljes hiánya. Kialakult a roncs-társadalom, ahol a még meglévő csoportok is már csak jellegükben léteznek, összekötő kapocs már alig van. Pl. a Piliscsabán együtt élő nemzetiségeket és társadalmi csoportokat így jellemzi a könyv: „Zavart, rémült emberek, semmi összetartás nem volt bennük” (188.). A katonák nem merik keresni a parancsnokukat (188-189.). Akik a megtorlás során célba vett személyekkel bármilyen módon szolidárisak mertek lenni, azonnal lecsapott rájuk a hatalom.²⁵ A rette-

²³ „Belefáradtam” – i. m., 201.

²⁴ Pl. házastársi konfliktusok. I. m., 180.

²⁵ Lásd Solymosi pere: a mellette kiálló beosztottak (211. o), de még a sok évvel később információkat adó bírósági ítélet (214.).

gő nyáj egy idő után már bűnbakokat keresve (pl. „ellenforradalmár”) lökte oda bizonyos tagjait áldozatnak, hiszen akkor ő tovább létezhet.²⁶

A magyar társadalom jóvátehetetlenül összetört, áttekinthetetlen konfliktusmezővé vált,²⁷ folyamatos lejtőre került.

1956 külpolitikai lényegét az jelentette, hogy az egész világ számára nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarok nem kérnek a kommunizusból, fegyveresen is hajlandók voltak ellenszegülni.²⁸ Ez történelmi szempontból óriási érdem, és a nemzetközi világban is hosszú időre a figyelem középpontjába állította hazánkat.

Ugyanakkor a társadalomban azok a rétegek kerültek előnyös, sőt, privilegizált helyzetbe, melyek az események során csak a maguk bőrért mentették, majd feltétel nélkül az új, társadalomellenes elnyomó hatalom szolgálatába álltak. Akik tettek valamit a magyar társadalomért mint közösségért, félre lettek állítva. Még azok is lényegesen jobban jártak, akik tevékenységük következményei elől külföldre mentek, tehát elhagyták a közösséget,²⁹ újabb törésvonalat alakítva az itthon maradottak és a nyugatra távozók között. Mindezek romboló konzekvenciái máig hatnak.

A könyv nem vizsgálta az események határon túli vonulatát, így nem terjed ki a teljes magyarságra, de ennek nyilvánvaló okai vannak: a megszólaltatott személyek mind hazaiak voltak.

A mű tanúsága szerint a Kádár-rendszer tulajdonképpen ugyanazt a politikát vitte tovább, mint Rákosiék: „Megfosztották a népet (...) a jogától, a biztonságától, a rettegésbe vitték, a félelembe... és aki nem követte az utasításait, megsemmisítették.”³⁰

Lényegesen növelte volna a munka értékét, ha dátumokat is csatol az események mellé. Ez természetesen nem mindig megoldható ennyi év után és szubjektív emlékek esetén, de bizonyos dátumokat minden bizonnyal megjegyeztek a visszaemlékezők.

Megjelenik a mai magyar társadalom máig megoldatlan morális problémája: a besúgók és gyilkosok a mai napig sokkal jobban élnek, mint az áldozatok.

Összegzésként elmondható, hogy a könyv 1956-ot egy aktuálpolitikától mentes, kisember-szemléletű aspektusban mutatja be. Hőseit nem magasztos eszmék, hanem a túlélés, illetve az emberség mozgatják. Sorsukon, kálváriájukon keresztül hiteles képet kapunk a magyarság megtöretéséről, meghasonlásáról, felőrlődéséről, ami az októberi események igazi, máig ható történelmi tanúsága. 1956-ban mindkét oldalt magára hagyták vezetői, mindenkinek „belátása szerint” kellett cselekednie. Ennek során kétféle em-

²⁶ A börtönben lévő Solymosi négy gyermekétől a falubeli ember sajnálja az ingyenebédet.

²⁷ A négygyermekes anya az utcán szembeköpi férje volt kollégáját.

²⁸ „Csupán azt lehetett elérni, hogy kérem, minket nem felszabadítottak, hanem eltapostak.” I. m., 167.

²⁹ A külföldre kerül tiszt fényes karriert futott be. I. m., 215.

³⁰ A könyvben Rákosiékról mondja ezt a forrás, de nyugodtan ráilleszthető a megtorlások szellemére is. I. m., 202.

bertípus különült el: a belső értékeinek, illetve a gyorsan változó helyzetnek, elvárásoknak megfelelni kívánó. Előbbiek elbuktak, utóbbiak boldogultak, és mindez teljes meghasonlásba taszította az eseményeket átvészelő társadalmat.

Az 1956-os események és az azt követő megtorlás egyúttal megmutatták az emberi élet, sors értéktelenségét, az aktuális hatalom érzéketlenségét. Lényegében egy olyan rendszer épült újra és létezett évtizedeken keresztül, mely nyilvánvalóan elbukott, építőeleme a külső, nagyhatalmi erőszak volt. Az egyéni karrier csak a közösségi normák elárulása révén volt lehetséges, illetve egy idő után ez kezdett normává válni. A magyar társadalmat sújtó erkölcsi konfliktusok nem feloldódtak, hanem újabbakkal tetéződtek, és belátható idő múltán már érzékelhető nemzeti szintű hanyatláshoz, felbomláshoz vezettek.

Fogarasi Sándor

Keserves, de érdeemes olvasmány csak „szakbarbároknak”

Hász Erzsébet, *Megértés, értelmezés, alkalmazás*. József Attila: *Tanítások*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

Első pillantásra kétségbe vonható, hogy a *Tanítások* versciklus, ez az ifjúkori alkotás megérdemel-e egy egész könyvet? Hiszen 1923-ban tizenhét éves, ekkor érettségiző diák írja. A könyv szerzője sem sorolja a költő legjobb, vagy akár a jó versei közé sem. Ennek ellenére jogosan hívhatja magára az eddiginél hangsúlyosabb figyelmet. Maga József Attila, amikor a verssorozat első nyolc darabját elküldi kedves tanárának, Galamb Ödönnek, megkülönböztetett feszültséggel kéri és várja a választ. Kísérőlevelében olvashatjuk: *„...így vélem eljutni az én életem értelméhez, hogy azután megtaláljam az élet (és a létezés) értelmét.”* Emlékezteti „Ödön bátyját” arra az álmára, *„amit már Makón elmondtam, hogy én az Istent új és igaz valójában fogom megmutatni”*.¹ Mintegy jóslatként éli meg ezt az álmát. Élete utolsó évében pedig születése napját ünnepeve, jövőbe vetített jóslatként szintén a tanítás vágyát emeli ki versvégi nyomatékkal: *„Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní- / tani.”*

Hász Erzsébet eddigi pályáján végigtekintve azt tapasztalhatjuk, hogy rendkívül változatos stúdiumainak mindegyike szervesen kapcsolódik ehhez a

¹ 58. József Attila – Galamb Ödönnek Bp. 923. dec. 8. JAL 2006, 43–46. (Rövidítve: GÖL)

témaválasztáshoz². A szerző eddigi sokágú tevékenysége áttekintésénél feltűnő lehet az, hogy valamennyifajta érdeklődése esetében nagy gondot fordít arra, hogy ne amatőrként foglalkozzon témáival, hanem professzionális módon tegye ezt.

Ennél a József Attila-köteténél is messzemenően megnyilvánul ez a törekvése.³ Ennek jegyében történik már a címadás, a gadameri hermeneutika hármas egységének megjelölése a három szóval (*Megértés, értelmezés, alkalmazás*). A *Tanítások* elemzésénél pedig H. R. Jauss recepcióesztétikáját, s ezen belül is a kiemelt Ch. Baudelaire-vers (*Spleen II.*) analízisének lépéseit választja mintául. Ennek megfelelően alakul ki a könyv szerkezete. Háromféle irányból közelíti meg a művet: az esztétikai érzékelés, a retrospektív értelmezés, illetve a recepciótörténeti olvasás irányából.

A dolgozat recenziálásánál praktikumként kínálkozik a fenti sorrend megváltoztatása. Így a könyvben utolsó fejezettel, a harmadik olvasat tárgyalásával kezdjük a kritikát, azon belül is kiemelünk egy alapvető szempontot. Azért járunk el így, mivel – új olvasó számára – az első kérdés az lehet: voltaképpen milyen szövegek, milyen sorrendben tekinthetők az analízis bázisának? Vagy-

² Szakdolgozatát József Attila korai és kései verseinek összehasonlításáról írta (1982). Első, bölcsészdoktori disszertációjának alapkérdése: *A bűnprobléma genezise a világirodalomban* (1993) ellenpontozza a *Tanítások* jóság-problematikáját. S a bűn, akárcsak a jóság centrumba állítása egyaránt magyarázatot adhat arra, hogy a magyar-történelem szakos diplomája megszerzése után miért iratkozott be és végezte el a katolikus teológiát (1986–1991). Időközben versmondóként önálló esteket tartott. Elsősorban (de nem kizárólag) József Attila verseit vitte pódiumra, majd – bekerekítve ezt a szakterületet – megszerezte az ORI hivatásos előadóművészi minősítését (1982). Szépirodalmi művei magukért beszélnek az eddig felemlített tematikák találkozásaiként (*Aranymise*, regény, 1993; *Kiűzetés*, regény, 2002; *Tanács*, színmű, 2002). Egyetemi előadásainak anyagai természetesen társulnak tudományos jellegű dolgozataihoz (1994 óta ELTE, PPKE). A felsoroltak mellett leghosszabban és legfolyamatosabban művelt szakterülete a biblioterápia. Középszintű tanári diplomájának elnyerése után, 1983-tól máig dolgozik a Péterfy kórház Krízisintervenció és Pszichiátriai Osztályán mint biblio-, zene- és képzőművészet-terapeuta. Az említett egyetemeken háromszor vezetett egymás után hároméves biblioterápia, művészetterápia tanfolyamokat oktatói modell- kísérletekként. 2004-ben sikerült akkreditáltatnia a PPKE BTK-n a biblioterápia szakirányú képzést kétéves változatban, 2010-ben végeztek az első akkreditált kurzus hallgatói, s ugyanebben az évben megtörtént az ismételt akkreditáció is. Ezután beiratkozott a maga alapította biblioterápia szakirányú továbbképzési szakra. Itteni szakdolgozatát *A biblioterápia professzionalizációjának áttekintése* címen írta meg, ezzel fejezte be saját kurzusát (2011). Két angol nyelvű, négynapos művészetterápiás világkongresszus szervezője és elnöke volt (2003 és 2011, Budapesti Kongresszusi Központ) a Magyar Országos Művészetterápiás Egyesület mint háttérszervezet vezetőjeként. A III. Művészetterápiás világkongresszus szervezésének előmunkálatait 2012-ben kezdte meg. Korábban Bécsben, kórházban/klinikán dolgozott pszichiáterként, párhuzamosan hazai állásával. Közben megszerezte a német nyelvű pszichiáteri diplomáját is (2016). Jelenlegi állandó állása Salzburgban van. Hétvégeken jár haza, s ilyenkor a Péterfy Sándor u.-i Kórházban megtartja a szokásos biblio- és művészetterápiai óráit is.

³ Jelenlegi József Attila-disszertációjával nyerte el a PhD-fokozatot a PPKE-en (2015).

is a szemle kezdeténél figyelmünk a textológia felé fordul. Rendkívül indokoltá teszi ezt az a tény, hogy a *Tanítások* ciklusa számozása szerint hiányos. A folyamatos 1–9. rész után a 13. számú vers következik, nem ismerjük a 10., 11., 12. darabokat. Ehhez a hiányhoz járul az, hogy minden ismert adat, jel szerint a mű befejezetlen, s maga a sorrend is határozatlan, nem végleges. A költő nemcsak azon gondolkodott, hogy a meglévő szövegek közül melyik legyen az utolsó, a lezáró, hanem annak nyomait látjuk, hogy még egy, 16. számú rész megírását is tervezte. Így a József Attila-versek textológiájának történetét is föl kell eleveníteni, amikor választ keresünk a föltett kérdésekre. Az erre vonatkozó, eddigi, egymáshoz kapcsolódó kutatások is kivételesek. A költő halála után a hagyományosnál jóval gyorsabban megjelenik az első kritikai kiadás, már 1952-ben (Waldapfel–Szabolcsi). Ezt követően pedig ismét kivételes, rendkívül szerencsés helyzet jön létre. A hazai textológiának joggal legelismertebb művelője: Stoll Béla az, aki egymás után kétszer is újabb, javított, bővített kritikai kiadást tesz közzé (1984, Budapest, Akadémiai Kiadó; 2005, Budapest, Balassi Kiadó). Magas mércét állít ez az őt követő kutató elé. Hász Erzsébet igyekszik megfelelni ennek a mércének. Újra megvizsgálja az OSZK-ban, PIM-ban őrzött eredeti kéz- és gép-iratokat. Makóra is leutazik, ahol a makói József Attila Múzeumban, az Espersit-házban és a makói Városi Levéltárban is fénykép-sorozatok, jegyzeteket készít. Utóbbi helyen többek között a gimnáziumi tantestületi jegyzőkönyvekbe is betekintést nyer.⁴ Tudjuk, hogy József Attila először már Kiszomborban, csószködése idején iskolai irkákba kezdte el tisztázni megjelent és új verseit. Ekkor, a már napvilágot látott *Szépség koldusa* (1922) után új, következő kötetét is tervezgeti. Ezek között az egyik bővebb és kiemelkedően szép küllemű gyűjteménynek *A legutolsó harc* címet adja.⁵ Itt, a kézírásos versek között gyorsírással vázlatok is szerepelnek. Hász Erzsébet dr. Kalotay Kálmán gyorsírás-szakértőt kéri fel a jelek megfejtésére, s annak megállapítására, ki lehet az írásképek szerzője. Dr. Kalotay Kálmán szerint „az autográf kéziratok és a gyorsírással feljegyzések valószínűsíthetően egy kéztől származhatnak”. Ennek alapján következett Hász Erzsébet arra, hogy lehetett olyan *Medvetánc* kötetterv is, amelybe József Attila fölvette volna a *Tanítások* több darabját: így az *Üvegöntőket* és az *Orgonaszót*. (Az utóbbi esetében azt veszi figyelembe, hogy a vers három szakasza a *Tanítások* három darabját tartalmazza.)⁶ Az már az információgyarapítás túlzásának is tekinthető, hogy itt, apró betűvel, tüzetes pontosságú adalékokat idéz meg a költő gyorsírás iránti érdeklődéséről és gyakorlati tudásáról. Nehéz lenne a kísértésnek ellenállnia, miután Tóth Ferencet idézheti, aki aprólékosan ad számot minderről.⁷ Úgy vélem, nem fölöslegesek ezek az ismeretek, hiszen a *Medvetánc* válogatásánál szigorúan jár el a költő, s hogy egy előzetes

⁴ Hász Erzsébet könyve 183–184. lapjain számol be erről. Vö. 272. sz. lábjegyzet.

⁵ József Attila, *A legutolsó harc*, kiad. tan. Tóth Ferenc, Helikon, Budapest, 1989, Vö. JAÖV, III., 2005, 50, 74, 79, 81, 84, 87, 92, 94, 123, 223, 257, 277. Hász Erzsébet, i. m., 173, 178, 181–183, 210.

⁶ Hász Erzsébet, i. m., 180–181, 265. sz. lábjegyzet.

⁷ Tóth Ferenc, *Az otthonom pedig hát ott, Makón van. József Attila makói évei*, Bába, Szeged, 2006, 96.

kötetervében legalább ilyen mértékben szerepeltetné a *Tanításokat*, a ciklus korabeli megbecsülését mutatja.⁸ S az a tény, hogy komolyan foglalkoztatja a gyorsírás – 1927. január 23-án kelt levelében is gyorsírással közli francia verseinek fordítását –, személyiségéhez, tudásvágyához ad kisebb, de jellemző adalékot.

Hász Erzsébetnek szembesülnie kell azzal, hogy a 2005-től eltelt idő alatt nem történt semmi – az 1952 és 1984 közötti idő meglepetéséhez hasonló – a József Attila-textológiát közvetlenül érintő esemény. Ugyanis ebben az előzetes időszakban, 1974-ben bukkant fel Espersit Mária (Caca) a PIM-ba került ládájából a *Tanítások* addig ismeretlen, 9. darabja. Most is előfordulhatott volna – mint ahogyan bármikor megeshetne –, hogy valamiféle rejtett helyről, hagyatékból, antikváriumból napvilágra kerül a hiányzó darabok újabb példánya, akár csak részlete; avagy fény vetül a véglegesnek tekinthető számozás rejtélyére. Nem lenne kevésbé érdekes az sem, ha valamiféle új adalék nyomán választ kaphattunk volna arra a föltételezésre, hogy a *Tanítások* világához oly közel álló versek akár részben, avagy egészükben a ciklushoz tartozhatnak-e. Netalán ezek töltik be az üresen maradt helyeket. L. *Orgonaszó; Kiáltunk Istenhez; Karácsony; A számokról; Imádság megfáradtaknak; Gyémánt*.⁹ Nem történt semmi efféle felfedezés. Ennek ellenére Hász Erzsébet Stoll Béla harmadik kritikai kiadásához több, más hozzátennivalót is talál. Gazdagítja a textológiai információkat. Az sem bizonyul hiábavalónak, hogy az OSZK, PIM levéltárában található kéziratokat alaposan újra végignézi. Ennek nyomán, többek között fölhívja a figyelmet arra, hogy a kéziratokon talált számozás, majd azoknak többszöri megváltoztatása tükrözi, kikövetkeztethetővé teszi a költő töprengéseinek útját, a fordulatok, változtatási variációk okait, szempontjait. Például alapos fontolgtatásról árulkodik a 13. sz. rész („*Mikor raktok parazsákat / Már-máron látó szemetekbe,...*”). „A 13. rész kéziratán ötféle számozás látható” – olvashatjuk. Az öt számjegy, az ötféle ciklusba sorolás: 16, 15, 15, 14, 13. Ezekből az első négy át van húzva.¹⁰ Ebből a megfigyelésből Hász Erzsébet többféle következtetést von le. Pontosabban, nagy empátiával és nem megalapozatlan bátorsággal, többféle gondolatmenettel folytatja, egészíti ki a lehetséges alkotáslélektani háttér valószínűségeit. Az áthúzások közt szerepel a 16-os szám, tehát fölmerült a költőben az a gondolat, hogy ez legyen az utolsó, befejező rész. De ezt indulatosságra vallóan sokszorososan húzta át. Másutt, a „nyugodt, egyforma, ferde áthúzások” arról tanúskodnak, hogy ezeket a döntéseket „rövid időn belül, egymás után hozta meg”. A javítások mindegyike jelzi, hogy igen fontos számára a sorrend, s a komponálás folyamatában

⁸ Hozzá kell tenni: a megjelent *Medvetánc* válogatásba a *Tanítások* egy darabja sem kapott helyet. Vö. Hász Erzsébet, i. m., 179.

⁹ A felsorolt versek kronológiai sorszáma és helye a JAÖV, 2005-ben: 153g. *Orgonaszó*, 258–259; 155. *Kiáltunk Istenhez, Isten! Kiáltunk hozzád...* 262; *Kiáltvány Istenhez*, 263; 158a. *Karácsony II.*, 268; 158b. *Karácsony III.*, 270; 169. *A számokról*, 292; 173. *Imádság megfáradtaknak*, 293; 171a. *Gyémánt II.*, 294; 171b. *Gyémánt III.*, 295. A gondolati, poétikai hasonlóság nem ok nélkül tűnik föl már Galamb Ödönnek, majd később másoknak. A *Kiáltunk Istenhez* c. vershez vö. még a 171. oldal szövegét s a 241. lábjegyzetet.

¹⁰ Hász Erzsébet, i. m., 168.

a kiemelt 13. és a 15. között ingadozott, melyik legyen a befejezés, s végül a 15.-et választotta („Ha már nagyon kell imádkozni, / Imádkozzunk”).¹¹ Tüzetes a fejtegetés, rendkívül jó lett volna, ha maguk a fakszimilék jelenhettek volna meg, s az itt lévő részletezés kísérő szöveggént szerepelt volna. Elgondolkodtató, hogy éppen a 13. résznél torpan meg legtöbbször József Attila. Nem csoda, ha elégedetlenül mérlegeli, közelebből nézve, ez a ciklus legrövidebb és legkevésbé sikerült része. (Itt szerepel a „hátagombolós négerék” kényszeredett asszociációja is.)

A harmadik, történetileg rekonstruáló olvasatnak járulékos elemeiként kapnak helyet az eddig kiemelt, textológiai kérdések. Maga a harmadik olvasat, a *Tanítások* befogadását követi. Kronológiai sorrendben veszi számba, vagyis természetesen a kortársi recepcióval kezdődik. Előzetesen megjegyezni való: megtudjuk, maga a költő, életében önálló versekként is publikálta az egyes részeket. Legtöbbször az *Üvegöntők* címűt (1923 és 1928 között nyolcszor). Hasonlóképpen a *Nem én kiáltok* kötetében is külön címekkel szerepelnek a beválogatottak, nem összetartozó ciklusként.¹² Az első posztumusz kiadások a *Nem én kiáltok* válogatását követték (Németh Andor, 1938; Bálint György, 1940; Galamb Ödön, 1941; Kardos László, 1950).¹³

Galamb Ödön könyvében¹⁴ fogalmazza meg saját reagálását. Figyelemre méltó, hogy a verseknek azt a sorát tekinti a legjelentősebbnek, amelyet Hász Erzsébet „gnómának”¹⁵ nevez és középpontba állít: „Ti jók vagytok mindannyinyian”. Kortársi befogadás gyanánt Kassák véleménye rendkívül nyomatékos. József Attila műveit ciklusként küldi ki Bécsbe, amelyre egyértelmű elutasítás a válasz, egyben pontos megjelölése is annak, milyen vonásai miatt gondolja a Ma mestere megkésettnek, korszerűtlennek. Nem is tartja verseknek a ciklus darabjait. Nem kell „sem prédikálni, se manifesztálni, nem kell imádkozni, sem tömegszónoklatokat tartani”, így hangzik a vélemény, amelyet Erg Ágoston közvetít.¹⁶ Ezzel kijelöli, aláhúzza a mű(vek) életműbéli helyét is. Azt, hogy a poézis fejlődésrendjében határvonalon áll a *Tanítások* vers-együttes. A nyugatos verselési minták után az avantgárd felé fordulás küszöbe ez. Kiemelten az expresszionizmus sokrétegű megnyilvánulása. Legkézenfekvőbb eszmei és formai, dikcióbéli és alakzati rokonaiként már Szabolcsinál, Stoll Bélánál is a Zarathusztra, a Biblia, Walt Whitman tűnik fel. Hász Erzsébet ezeken túl eddig nem szerepeltetett mintákra hívja fel a figyelmet. Például Pázmány Péter *Kalauzára*, ahol az *Előljáró levél*, a kicsúfolás- és jóság- toposz, majd a gyermeki tisztelet, s – a *Halotti Beszédet* is felidéző – por és hamu gondolata egyaránt jelen van. Az utóbbiak nemcsak hasonlóságként, hanem vitatkozó utalásként is szerepelnek: „Por és Istenpor vagyunk.”; „Gyermekeink sem azért vannak, / Hogy tiszteljenek bennünket”.¹⁷

¹¹ Hász Erzsébet, i. m., 168–169, 234-es lábjegyzet.

¹² Hász Erzsébet, i. m., 176–178.

¹³ Vö. JAÖV, III., 76–77.

¹⁴ Galamb Ödön, *Makói évek*, Bp., 1941. (Rövidítve: Galamb Ödön, 1941)

¹⁵ Gnóma (gör.) velős mondás, aranymondás, rövid bölcselő epigramma, emlékvers.

¹⁶ Hász Erzsébet, i. m., 184–185.

¹⁷ I. m., 188–189., vmint a 279.-től 284.-ig terjedő lábjegyzetek.

A jó, a jóság ideáinak hatáskörei különösen gazdagon áradó példatárban jelentkeznek. Köztük az asszociációs tapadások rokonságai szintén joggal merülnek föl. Így a jó, a jóság és szegénység, tisztaság, fáradozás, szenvedés képzetek kapcsolódásaival együtt tűnnek elő. Ady Jóság síró vágyától Juhász Gyulán át Babits A jóság daláig; Móricz Itt csak a jóság segít cím-mondatától a tolsztojánus erkölcsiségig és ennek korabeli elterjedéséig bőséges az affinitásokra való emlékeztetés. Az első világháború szörnyűségei ellenhatásainak változatai közt az expresszionizmus jóság-kultusza százféle. Az idetartozó irodalmi vonatkozások pusztá felsorolása is dúsgazdag. Bányai Kornél, Palasovszky Ödön, Hevesy Iván, Raith Tivadar, Erdélyi József, Szabó Lőrinc műveiben éppoly vezető szerepet játszik a „mindhalálíg jóság”, mint a német expresszionizmusban a *Der Mensch ist gut* gondolata, *O Mensch-sóhajtása* (Stefan George, Franz Werfel, Leonhard Frank stb.). József Attila *Jövendő férjfiainak, az erő és szelídség* képviselőinek megfelelő a *Fegyvertelen világhódítók*, mind a boldogan köszöntött „Ó, ember! Ember! Ember!” felkiáltások alanyai. Az orosz regényirodalom nagyjainál, Tolsztojnál, Dosztojevszkijnél éppúgy felbukkan a Messiás-eszme és elhivatottság, mint a keresztény vallásban.¹⁸

Ezen a ponton, a jóság-elgondolás és expresszionizmus találkozásánál kulcsolódik össze az elsőként kiemelt harmadik olvasat a kötet első nagy fejezetével, s ugyanakkor, együtt, mindkét más nézőpontú vizsgálódással. Ugyancsak ebből és a könyv három nagy részének találkozásából bontakozik ki, válik követhetővé az összegezés, az, hogy a Hász-értekezés egésze mit ad hozzá eddigi József Attila-képünkhöz.

A harmadik olvasat után a továbbiakban sorra veszem a kötet két másik nagy fejezetét a kiemelt szempontból. Tekintetbe véve a részletek gazdagságát, madártávlati nézetek kialakítására törekszem, megfelelő kilátó centrumok megjelölésével.

Az első, esztétikai, érzékletes olvasat esetében nyilvánvaló az a megközelítési lehetőség, amelyet H. R. Jauss „nyitott jelentéselvárások hatása”¹⁹ leírásának nevez. Ilyen nyitott jelentéselvárás a kiválasztott jó, jóság-eszme szó szerinti vagy nem szó szerinti megjelenése a vers-szövegekben. 1. „Az én hittem a földnek melegsége”, amelyet a beszélő szétoszt hallgatói között. 2. „Ti jók vagytok mindannyian” – megismételt állítás, kiegészítve: „Hisz mindnyájan örültök a jónak”. 3. körülírással – „...éljeteke úgy és úgy tegyeteke, / Hogy ne legyen szükségteke irtalomra / S ne legyen miért irtalmazni nekteke.” 4. „...amely kezükkel simogatják gyermekük fejét, / Ugyanavval kifacsarják az érckövekből / A vasat és minden fémekeke.” 5. „vérukkel meg veritékükkel / összekeverike az anyagot, /.../ Elviszike vele a világosságot.” 9. „Isten országát hirdetem nékteke.” 14. „Por és Istenpor vagyunk.” 15. „Hiszünk az erő jóságában.” Ezek az említett verseken kívül más darabokban (6, 7, 8, 13) hiányolás, számonkérés, feddés, útmutatás formájában áll középpontban a jóság. Hász Erzsébet több esetben az adott „jó”, „jóság” olyan világirodal-

¹⁸ I. m., jóság-toposz: 188–195., expresszionizmus és jóság-toposz: 195–199., vö. idetartozó lábjegyzetek.

¹⁹ H. R. Jauss, *Horizontszerkezet és dialogicitás*, ford.: Kulcsár-Szabó Zoltán, 319.

mi és kultúrtörténeti hatásait, forrásait jelöli meg, amelyek eddig, s főként ebben a konkrét viszonylatban nem szerepeltek a József Attila-irodalomban. Csak reprezentatív példákat említhetek fel. A 2.-nál Rousseau-n, általában a felvilágosodáson és az expresszionizmuson kívül emlékeztet a platóni, arisztotelészi legfőbb jóra, ezzel összefűződően az eudaimonizmusra, a teológiai summum bonum-ra; felhívja a figyelmet a jóság-etika utópisztikus előfordulásaira Platóntól az expresszionizmusig, a Kant-parafrázisra mint „*das radikale Gute*”-re.²⁰ A 3. versnél az általános újtestamentumi hivatkozásokon belül teljes, tüzetes konkrétsággal idézi fel a Máté evangéliumi reminiscenciák eredeti helyeit.²¹ Az *Üvegöntők*-nél (5.) a „*világosság*”-ra mint a Biblia egyik alapszavára, fogalmára, s ennek átvitt értelmeire hivatkozik a Genezis könyvétől a Jelenések könyvéig, János evangéliumáig.²² A 6., 7., 8., 9., 13., 14., 15. verseknél egyaránt Hász Erzsébet pontos megnevezései jóvoltából precízen nyomon követhetjük a megfelelő bibliai allúziók hivatkozási helyeit. A már szerepelt Jelenések könyvén, János és Máté evangéliumain kívül az Apostolok Cselekedeteivel, Jób Könyvével találkozunk hivatkozásokként.²³ Az evangéliumi misztériumok felmutatása mellett olyan gyakorlati tények elemzése, jelentésbéli összefüggései is felbukkannak, mint amilyen például az üvegablakok, kristályablakok készítése figyelemre méltó technológiai mozzanatainak összefüggése rejtett, hallgatólagos költői megfelelőikkel.²⁴ Az analízisek során a versben megvalósuló költői megoldásoknál a nyelvi, stilisztikai, poétikai, verstani megjelölések egyaránt hajszálpontos helyet és nevet kapnak.

A második olvasásnál, a retrospektív értelmezés során főszerepet kap az 1. sz. 1. sz. megjelenéseinek és burkolt jelenléteinek rendkívül sokfajta versbéli módozata. Fontos kiemelés az, hogy az én itteni exponált szerepénél a szerző megfogalmazza és aláhúzza a megkülönböztetettséget: „*nem egoizmus, exhibicionizmus, megalománia*”, hanem az „*erkölcsi öntudatvállalási program*”, „*szükségképpen (a személyes garancia vagy személyes felelősség okán) egy-személyes feladat egyetlen lehetséges vállalási módja*”.²⁵ Hozzátehetjük: maga az „*én*” személyes névmás háromszor fordul csak elő az egész ciklus folyamán (az „*én hitem*”, „*én akarásom*”, „*én, aki a füvek beszédjét*” – értem –, 1. és 14. vers). A továbbiakban nem is annyira a ragozásoknál, mint inkább a névmás sajátos metamorfózisaiiban mutatkozik meg a tanító személyisége. A többes számú alanyok vannak fölényben. „*A beszélő én törekvése mindvégig a 'mi' felé mutat*”. Az „*ők*” különböző csoportjai a „*tanító beszédjét*” címző, megszólító törekvéseinek átkaroló, totális jellege következtében jelennek meg. Hász Erzsébet összegezően, áttekintésként is fölmutatja az ének ezeket az átalakulásait. Egyrészt a tanító által kijelölt úton, feltételként annak elérésével létrejövő „*mi*” formáját. Másféleként „*a tanítói cél el nem érésének belátásával*”

²⁰ Hász Erzsébet, i. m., 34, 40.

²¹ I. m., 42, 43, 44.

²² I. m., 51, 64, 65.

²³ I. m., 59, 60, 61, 64, 65, 73, 76, 78, 79, 85.

²⁴ I. m., 52., 50. sz. lábjegyzet.

²⁵ I. m., 103–104.

becsületből vállalt 'mi'-t. Ezek egyikében sem tűnik el az én. Végül arra a 'mi'-re mutat, amely a tanítói szerep feladásakor, ezt közvetetten kimondva jelenik meg, s amelyben az én eltűnik²⁶ („...mi, Atyánk, a Te gyerekeid vagyunk.”). Meg kell jegyeznünk, hogy a személyes névmások, s ezeknek megfelelő állítások egymással és egymásban való szerepeinek taglalásakor az értekező próza nehezen követhetővé válik. A szerzőnek az a maximalista törekvése okozza ezt, amelynek nyomán túlzottnak tekinthető a minuciózus árnyalatokat is megidéző aprólékosság, tüzetesség.

A „Ti” megszólítás már átvezet a mű, a versciklus retorikájának kérdéseire. Maga a címadás (*Tanítások*), s a dikció („Ti jók vagytok...”) tétélezi és felmutatja azt, hogy a szövegmondó, az alany, rétor, szónok, láthatatlan pódiumon áll. Hász Erzsébet, mint az eddigiekben, itt is tágasra nyitja a versciklus és a tudománytörténet, filozófia és világirodalom érintkezésének kapuit. Bevezetésként fölemlíti a váteszköltő-modellt, majd a *Himnusszal* és a *Szózattal* való rokonságot, hasonlóan létező retorikai szerkezeteik révén, valláserkölcsi jellegeik nyomán. Az Arisztotelész-féle hármas felosztásban, a tanácsadó beszédhez, Melancthon osztályozása szerint pedig a tanító beszédhez látja közelinek, illetve azonosnak. Felemlíti a Pál apostol leveleinek asszociálását. Felhívja a figyelmet Platón és Szókratész idevágó nézeteire az eszményi szónok meghatározásainál. Már Arisztotelésznél, éppúgy, mint az utóbbi görög bölcseknél, a rétor jellemességének fontosságát emeli ki.²⁷ Hiszen a hallgatóság meggyőzéséhez személyes hitel is szükséges. Ami pedig az érveket illeti, leszögezi: „Nehéz olyan érvfajtát fölkutatni, amelyik hiányoznék ebből az eszköztárból, mint-ha az 'orator fit' szellemében bemutatót tartana a *Tanításokban* beszélő én.” Ezt megállapítja Hász Erzsébet, és gazdag példatárat idéz fel az argumentum ad hominemtől az argumentum ad oculosig.²⁸ Váratlan és meggyőző összefüggéseket tár fel akkor is, amikor a speech-act theory (beszédaktus-elmélet) oldaláról világítja meg a versciklus fontos fordulatait. Többek között a központi gnóma esetében („Ti jók vagytok mindannyian”) találóan mutat arra, hogy ez a kijelentés a John L. Austin-féle értelemben „elhitető beszédcselekvésnek”, illetve „meggyőzésre irányuló szónoki beszédcselekvésnek” is nevezhető. A modalitások szempontjából is figyelemre méltóak a megállapításai. Vizsgálódásait követve felfedezhetjük, hogy József Attila a *Tanítások* minden számozott részében milyen sokféle modalitással mozgósítja közönségét: felszólításokkal, fenyegető kérdésekkel²⁹ („...fontoljátok meg amit mondok”; „...nem vagytok különbek a gyilkosoknál, ...?” 2., 8.).

Rendkívül lényegesnek vélem az idézett fejtegetések után következő alfejezetet.³⁰ Maga a cím megfogalmazása már riasztó absztrakcióként hathat az olvasóra: „2.3. A *Tanítások* gnómájának jóság-eszméje a mű antropológiai értelmezésében”. A látszatot megcáfolja a címet követő szöveg. Igaz, csak nagyon figyelmes, elemző olvasás után és alapján vélhetjük úgy, hogy ez az

²⁶ I. m., 105, 107.

²⁷ I. m., 109, 111–130.

²⁸ I. m., 133.

²⁹ I. m., 132., vö. 134–145.

³⁰ I. m., Második olvasás 2.3, 134–163.

értekezés legoldottabb, legoldhatóbb részlete. A kijelentés igazolásának kezdetekor – lehet, hogy profán, mindenesetre esetleg váratlan módon – visszatérünk a Tanítások legismertebb, s talán legegyszerűbb forrásához, az 1923-as Galamb Ödön-levélhez, annak is egy bizonyos részéhez:³¹

„Mikor ezekhez a Tani(sic!)tásokhoz hozzáfogtam, az lebegett a szemem előtt, hogy ha egy rablógyilkosnak azt mondom – nagy melegséggel, ami az interpretátor dolga – ‘Te jó vagy’, akkor ez föltétlenül olyan szuggesztív hatással van rá, hogy minden ‘természetellenes’ rosszság és ‘esetleges’ dac, vagy kegyetlenség kihullik belőle. Mert lehetetlen, hogy ez, amit a legkevésbé sem várt, meg ne döbbsen befelé.”

Hozzáteszi:

„Természetes, hogy ez a hatás rövid ideig tart; embere válogatja.”

Majd visszafordul az eredeti biztonságérzetéhez.

„Hanem az bizonyos, hogy ezt többé elfelejteni nem fogja, legföljebb időnként megfeledkezik róla.”

Ezek után ennél a fajta hatásnál a korabeli irányzatoknak megfelelően föl- említi az aktivizmus fogalmát („Így tehát látszatra az aktivizmushoz jutunk el.). Fölemlíti a fogalmat, de el is veti.

„Azonban ez sokkal több az aktivizmusnál, mert evvel nem valami tette vagy bármire akarom rábi(sic!)rni, hanem az ember eddig ‘magába-tudott’ lényegét akarom megváltoztatni.”

Ha csak eddig jutunk el, akkor is – ma – ugyancsak kézenfekvő, hogy a költő kifejezett szándékánál a beszédaktus-elmélet által megnevezett beszédcselkvések tipikus formáira, perlokúciós és illokúciós aspektusokra asszociáljunk. De József Attila tovább megy. Zárójelben, ám nem kisebb hangsúllyal folytatja, megokolja szándékát.

(Azért tettem ezt a jelzőt idézőjelbe, mert én föltétlenül bízom az emberben és olyannak tartom – még pedig hitből és meggyőződésből, amilyennek a Tani[sic!]tásaimban megmutatkozik. A ciklusnak ez csak elenyésző kis része, tehát remélhető, hogy az egész eddig nem ismert vagy félreismert embert ‘lényegében’ megmutatom.)³²

Ezekhez a kijelentésekhez hangzásban hasonlóként fölremlik ugyanennek a szövegnek egy másik helye. Mintha megismételné ezt a szándékát. De nem. Nem ugyanarról az elhatározásról szól később, csak a mondanivaló megfogalmazásának hangzása mutat analógiát.

„...Makón már elmondtam, hogy én az Istent új és igazi valójában fogom megmutatni.”³³

Most akkor a „félreismert ember” vagy az Isten „új és igazi” megmutatásáról van szó? Esetleg mind a kettőről? Mindenesetre, az idézett levél tanúsága

³¹ Rövidítve: GÖL. i. h. – vö. a recenzió kezdete.

³² József Attila az itt kinyitott zárójelet nem zárja be. (Bízhatunk a 2006-os, itt is Stoll sajtó alá rendezésben.) A továbbiakban újabb zárójeleket nyit ki és zár be.

³³ Az első kijelentés a JAL 44., a második pedig a JAL 45. oldalán található. A két jóslatszerűen fogalmazott terv nem azonos. Előbb az ember, utóbb az Isten igaz valójáról van szó. Az „ember” igaz valójáról beszélve, nyilvánvaló, hogy az „ember” szó, fogalom antropológiai értelemben van jelen.

szerint József Attila a *Tanításokkal* tanítani, hatni – sőt: hatásával, hatása nyomán változtatni, megváltoztatni akar.³⁴

Leegyszerűsítve: szavaival cselekedni szándékozik. Ez maga a „speech-act” theory³⁵ (beszéd-cselekvés) elmélet lényege.

E látszólagos kitérő nyomán, visszafordulva a Hász-könyvhöz, hivatkozunk arra a korábban említett vonatkozás-sorozatra, amely már a retorikai fejtegetésnél (2.2 alfejezet) is helyet kap. Eszerint, a 2. vers első két sora „jószág-állítás”, illetve „rosszaság-tagadás”.

Ti jók vagytok mindannyian,
Miért csinálnátok hát a rosszat?

A szónoklattan nézőpontjából „a pátosz emocionális felhívó jellege” mellett „a racionális apellativitás”, s így a „cicerói” „*movere et docere*” funkció is megvalósul. A költői minőség révén ugyanakkor a horatiuszi „*delectare*” is érvényesül. A gnóma egyszerű kijelentő mondat, amely „illokucióként elhithető beszédcselekvés”, a második sor és az ezt követő verssorok pedig a kijelentés „perlokúciós jelentőségét” hangsúlyozzák, amennyiben a hallgatóságnak mindezt „nemcsak el kell hinnie, hanem ez által erkölcsileg meg is kell változnia”, ha a költői szavak igazán hatásosak (kiemelések tőlem: Sz. K.). Hász itt a „szónoki cselekvés” kifejezést használja, vagyis a retorikai és beszédcselekvési látószög mintegy egymásba simul.³⁶ Az értekezés megszerkesztettségében az eddig szerepeltetett nézeteken kívül, hierarchikusan újabb alárendeléssel külön tárgyalásként találkozunk John L. Austin és a József Attila-versciklus összefüggés-látásával: „2.3.1. A gnóma értelmezése John L. Austin *Tetten ért szavak* című műve alapján”.³⁷

Egyáltalán nem biztos, hogy a kiemelt két sor, szónoki kijelentés egyetértés hatását kelti az olvasókban, hallgatókban. Kiválthat kétségbevonást, „türelmetlen kézlegyintést” vagy „cinikus mosolyt”.³⁸ Ezt a fajta fogadtatást Hász Erzsébet nem, nemcsak elméleti alapon állítja, hanem hivatkozik a

³⁴ Változtatni, a sokat idézett Rilke-versbefejezés értelmében: „*Változtasd meg életed!*” Azaz nem ő, a vers, a költő változtat, hanem csak arra indít, hogy az ember önmaga változtassa meg életét. Élete változtatásához pedig élet-vezetését, szokásait stb.: önmagát kell megváltoztatnia (vö. *Archaikus Apolló torzó*, ford.: Tóth Árpád). Ez a mű/művészet hatására végbemenő változás hasonlónak, netán azonosnak tekinthető a katarzissal, a szó arisztotelészi értelmében. Vö. gör. Catharsis: erkölcsi megtisztulás; a tragédia folyamán a főhősben és a nézőben bekövetkező megrendült, emelkedett, megtisztult lelki állapot.

³⁵ A beszédaktus-elmélet és alapfogalmai: *illukúció, lokúció, perlokúció, performatív, konstatív*. Vö. John L. Austin, *How to do things with words*, The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Magyarul: *Tetten ért szavak*, ford.: Pléh Csaba, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990. Az elméletéről magyarul, először: Kálmán C. György, *Az irodalom mint beszédaktus*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.

³⁶ Hász Erzsébet, i. m., 131. Retorika és beszédaktus-elmélet összefüggései külön tárgyalást kívánnak, itt erre nem térünk ki. Szakirodalom: Lenny Clapp, *The Rhetorical Relations Approach to Indirect Speech Acts*. Problems and Prospects, Pragmatics et Cognition 17:1. (2009).

³⁷ I. m., 134., 134–145.

³⁸ I. m., 134.

saját, „*olvasói tapasztalatán*” túl biblioterápiás³⁹ praxisának sokéves tapasztalatára is. Beszédaktusként ez, a második vers első sora „*performatív*”, azaz meggyőzni, valamire rábírní akarja a megszólítottakat. Olyan etikai kijelentés, amelynek célja az „*elhitetés, amely a megszólítottak erkölcsi, lelki önmegítélésére vonatkozik*”.⁴⁰ Retorikus mivoltában minden bizonnyal „*érzelmeket akar kiváltani a meggyőzés érdekében*”, „*ha pedig a meggyőzés sikeres, akkor a következmény a magatartás megváltozása lesz*”.⁴¹ De vajon sikeres-e a meggyőzés? Nem biztos. A szónoklat hatásossága függ a megnyilatkozó jellemétől, a beszélő emberi hitelétől is. Megfelelő személyeknek kell lennie, vagyis érintkezik a klasszikus retorika *vir bonus* követelményével. De ez sem elég. A rétornak hinnie kell abban, amit mond, tehát magában foglalja: hiszek abban, hogy „*jók vagytok mindannyian*”.⁴² Ezenkívül nagyon fontos a kijelentés előadásmódja (*pronuntiatio, actio*), a retorikában ez a szónok öt feladatának egyike. Cicero szerint a legfontosabb. Demoszthéneszre hivatkozik.⁴³ József Attila a Galamb Ödönnek írt levelében mintegy rendezői utasítást is ad „*nagy melegséggel*”. Vagyis, fő az, hogy szuggesztív legyen. „*Ha a jóság-mondás felszólító módban lenne, akkor egyszerű egyértelműséggel performatívnak kellene tekintenünk*.”⁴⁴ De – s ez Hász fejtegetésének aláhúzott meghatározó momentuma – ez a mondat „*felszólító módban elvesztené minden feszültségét, semmiben sem különbözne*” a pedagógiában elhangzó, hasonló mondatoktól. Ez a feszültség abból adódik, hogy kérdés marad. Ez a perlokúció akkor is perlokúció marad, ha a meggyőzés *nem sikeres*. „*Megpróbáltam rávenni őket, ...hogy higgyék el, jók, alkotó hősök, de csak annyira jutottunk, hogy mi mind jó szándékú gyermekei vagyunk az Atyának*”. Ekként fogalmazhatnánk meg Austin példája nyomán a *Tanítások* 1–9. és 13–15. részeinek perlokúciós céljait és perlokúciós következményeit⁴⁵ (kiemelések tőlem: Sz. K.). József Attilánál ez a jóságmondás – mivel célja nem érhető el nem verbális eszközökkel – „*inkább illokúciós aktusnak tekintendő*”. Ezért hiába van benne a mű retorikus jellegében a meggyőzés, maga a gnóma *nem* meggyőzési célú perlokúció, hanem pusztán egy – a későbbi érvelés alapját képező – illokúció (egy searle-i asszertívum⁴⁶), amelynek az illokúciós erejét az előadásmód, a szuggesztivitás nagymértékben növelheti.⁴⁷

A gnóma, „*a szuggesztivitás érdekében jelen idejű, de a jövőre vonatkozik, 'jóslat'*”, „*a remény és a lemondás között választ, ez az ő befogadói opciója*.”

³⁹ I. m., 135. 149. lábjegyzet.

⁴⁰ I. m., 135–136., 150. sz. lábjegyzet.

⁴¹ I. m., 137.

⁴² I. m., 137–138.

⁴³ I. m., 138.

⁴⁴ I. m., 138., 157. lábjegyzet.

⁴⁵ I. m., 139.

⁴⁶ I. m., 140. Vö. a beszédaktus-elmélet másik alapvető szerzőjének nézeteit, könyveit. Searle, John R., *Meaning and speech acts*, 1962; *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, London, Cambridge U. P., 1974; Kálmán C. György, i. m., 168.

⁴⁷ I. m., 140. Hivatkozások Austin i. m.-nek 113, 120, 131, 134. oldalaira.

Konstitutív alakú feszültségforrásként működő költői eszköz.”⁴⁸ Rejtetten jövő idejű, kvázi-konstatív jellegű. A gnóma hatás-következménye a hallgató/olvasó jóakarató döntésére van bízva.⁴⁹

Az előbbihez hasonlóan idézzük az al-alfejezet címét szó szerint: „2.3.2. Az ember jóság-öntudata a Tanítások-ban, különös tekintettel a 'Ti jók vagytok mindannyian' verssorra”.⁵⁰ Fontosnak véljük azt, hogy hangsúlyosan hivatkozunk az alfejezet indító gondolatára, egy Gadamer-idézetre. „A remény létezése Aiszkhülosz Prométheusza óta oly nyilvánvaló sajátossága az emberi tapasztalatnak, hogy antropológiai jelentőségét látva, egyoldalúnak kell tekintenünk azt az elvet, amely egyedül a megismerés teljesítményének teleologikus mércéjét érvényesíti”⁵¹ (Kiemelés tőlem: Sz. K.). Hász arra hívja fel a figyelmet, hogy nem a jó és rossz kettősségével találkozunk, hanem a jó uralkodó jellegének hangsúlyozásával. „A rábeszélés a jóságra, a jóság-öntudat kialakítása természetesen növeli a rossz, a bűn legyőzésének esélyét.” A versciklusban a bűnösök elmarasztalása mérsékelt, a bűnök megnevezése hiányzik, a jó jelenléte túlsúlyban van a rosszhoz képest.⁵² Ez érintkezik a szókratészi tanítással, de eltér tőle. József Attila nem bizonyos erényeket akar kialakítani, hanem magát a jóságot (kiemelés tőlem: Sz. K.).⁵³ A Tanítások 9. része utáni hiátus, majd hangnembváltás (13., 14., 15.⁵⁴) oka úgy tűnik, mint ha a platóni visszatérés lenne. Vö. Platón: A „szónoki művészet... a lelkek irányítása beszédek révén”. A lelket bizonyos 'ráolvasásokkal' kell ápolni, „s ezek a ráolvasások a szép beszédek”. Szintén Platón szerint „a jót csináló a jó ember”. A helyes cselekvést és a boldogságot biztosító tudomány 'csak az az egy, ami a jóra és a rosszra vonatkozik'; „minden cselekvésünk célja a jó”.⁵⁵ Mindez megegyezik a Tanítások eszméivel, de lényeges különbség is megmutatkozik. A versciklus a rossz problémáját nem veti föl, és ezért megoldást sem keres rá. József Attilánál „a jóság-állítás a jóvá válásra buzdít, a jóság bensővé tételére, hitbéli elsajátítására sarkall”, a „jósándok döntő mozzanatával operál” (kiemelések tőlem: Sz. K.). L. 2. „Ti jók vagytok mindannyian”; 15. „Hiszünk az erő jósándokában”. Ha megnevezné a bűnt, az már vád lenne, de József Attila tanítója nem vádol, inkább megbocsát.⁵⁶ Amit kidomborít: „Mindannyian

⁴⁸ I. m., 142, 168. lábjegyzet; Austin, i. m., 133.

⁴⁹ I. m., 145.

⁵⁰ I. m., 146.

⁵¹ Hans-Georg Gadamer, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, ford., utószó Bonyhai Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 245. Idézi Hász Erzsébet, i. m., 146., vmint 173. lábjegyzet.

⁵² Hász, i. m., 146–147.

⁵³ I. m., 148.

⁵⁴ 13. „Mikor raktok parazsakat / Már-máron látó szemetekbe,“; 14. „Bölcs, vén könyvekben áll, hogy por vagyunk.“; 15. „Ha már nagyon kell imádkozni, / Imádkozzunk:”

⁵⁵ I. m., 148, 149, 150, 151. Platón, *Phaidrosz, Khármidész, Gorgiász, Állam*. Vö. 179–192. lábjegyzetek.

⁵⁶ József Attila már eleve, a versciklus gondolatának megfogánásakor a megbocsátásból indul ki. „Mikor ezekhez a Tanításokhoz hozzáfogtam, az lebegett szemem előtt, hogy ha egy rablógylkosnak azt mondom -...- 'Te jó vagy', akkor... ez olyan szuggesztív hatással van rá,

és egyformán / Testvéreim vagytok.”⁵⁷ Nincs szó a rossz természetéről, eredetéről, hanem „a rossz, a bűn gyakorlati megszüntetéséről”. Az elfáradás áll legközelebb a meg nem nevezett bűnhöz mint a *malum metaphysicum* egy esete. „A bűn oka az ember végessége”, vö. 15. vers:

„Most mégis megfáradván

Dicséreteddel aratunk új erőt”

Az én az egész versciklusban a tanító, beszélő, rokon a szónokkal, a néptanítóval és a költővel, aki a művészet erejével akar és tud hatni. Nemcsak a poéta alkotómunkája alakíthat így, hanem a jövődő férfit is az üvegöntők is. Mindegyik jövőépítő, világosság-hozó alkotás cselekvő alanya.⁵⁸ S ez az alkotói működés „legalábbis megengedi a paradicsomi ártatlanság, büntelenség állapotát”.⁵⁹

Hász Erzsébet a Tanításokban mindezen belül és túl kiemeli a hit alapvető szerepét. A hitét, olyan értelemben, mint amilyenben a Biblia tételezi, de egyben olyan felfogásban is, mint amilyen a scheleri hit-evidencia,⁶⁰ avagy Karl Jaspers hit-konceptiója. E legutóbb említett filozófus „a hitet a nihilizmussal állítja szembe, a hitet átfogóbbnak tartja, mint a ‘valamiben hívést’, mert az csalóka tartalom is lehet”. „Ehelyett a hitet az embert általánosan betöltőnek és mozgatónak tartja, ami az emberben lévő alap, és ami összeköti az embert a lét eredetével, Istennel, s aminek ellentéte, a hitetlenség, a nihilizmus szintén benne van az emberben.”⁶¹ Hász úgy látja, hogy ez az álláspont alátámasztja a hitnek a Tanításokban játszott kardinális szerepét. Hozzáteszi: „A jóság-öntudat nem olyan tartalom, amelyben csalódní lehet, mivel az embernek, a Tanítások hallgatójának opcióján múlik, hogy elfogadva megvalósul-e.”⁶² Mindezek alapján az a felfogása, hogy a versciklus jó-rossz problematikájára sajátos esztétikai választ ad. S ez a válasz „nem azonosítható valamely teológiai vagy filozófiai irányzattal, nem illusztrációja valamely gondolatrendszernek”, „nem is új gondolati alapvetést megalkotó filozófiai tanköltemény, mint például Parmenidészé, hanem a művészetben, a művészettel hozza tudomásunkra a választ, amit a jó és rossz kérdésére ad.” (kiemelés tőlem: Sz. K.).⁶³ Ennek a tapasztalatnak és meggyőződésnek más nézőpontból, lényegében azonos változata az, amelyet Horváth Kornélia így fogalmaz meg: „A költői kép és a mű igazságát nem lehet bizonyítani: a költészetben megtörténik, ‘előjön’ az igazság.”⁶⁴

hogy minden... rosszóság... kihull belőle.” GÖL. i. h., vö. 36–37. Hasonlóképpen a megbocsátás, megengedő magatartás fejeződik ki a 2. vers utolsó két sorában: „Nem sánta az, aki / Együtt lelkendezik a csúszkálókkal.” Ugyanott elhamarkodottnak tartja még azt is, ha valaki úgy véli: „nem rossz az, aki együtt örül a rosszakkal”. 36.

⁵⁷ I. m., 151, 153, 154, 155, 156.

⁵⁸ I. m., 156–157 és a lábjegyzetek.

⁵⁹ I. m., 157.

⁶⁰ I. m., 158, Hit: Magyar Katolikus Lexikon (MKL), Max Scheler, I. 210. lábjegyzet.

⁶¹ Karl Jaspers, *Vom Ursprung und Zeit der Geschichte*, Piper, München, 1988, 268.

⁶² Hász, i. m., 159.

⁶³ I. m., 159.

⁶⁴ Horváth Kornélia, *Metafora és költői nyelv*, 95. Idézi Hász, i. m., 155., 202. lábjegyzet.

Mindezek után a második olvasás utolsó al-alféjzetében újabb nézőpontot vezet be a szerző. Egy „*lefordíthatatlan magyar terminus*”-nak nevezi ezt az aspektust, Németh G. Béla nyomán.⁶⁵ Ez a terminusz technikusz poétikai jellegű, az „istenesség” fogalma.

Mit jelent, hogy határozható meg az irodalomtörténetünkben alkalmazott „istenesség” kifejezés? Elég például Berzsenyi vagy Ady „istenes” verseire gondolnunk.⁶⁶ Hász Németh G. Béla szakszerű kérdésfeltevéseiből, válaszaiból indul ki. Eszerint József Attila „*korai korszakában teljesen elmosódott karakterű kereszténységet, bizonytalan körvonalú szociálszентimentális vallásosságot hoz magával*”. Az értekező tovább folytatja az egyetértő idézést: „*Az 'istenes' valóban hazai terminus, mely lefordíthatatlan.*” Körülírással közelíti a definiálást. Az istenes „*nem azonos az 'istenkereső'-vel, de az 'istentagadó'-val sem. Benne van a szakadár, a reformer, a viaskodó, az ateista vagy a megtérő is.*”⁶⁷ Hász Erzsébet a Galamb Ödönnek írt levélre utal, József Attila költői programjára: Isten „*új és igaz valójában*” költői megmutatására. Aláhúzza a már kiemelt kitételeket: „*ezt én erős hittel hiszem*”; illetve: ez „*összefügg szervesen az Isten-hittel*”⁶⁸ (kiemelések tőlem: Sz. K.). Majd párhuzamba állítja József Attila lírikusi felfogását Ady vallomásával: „*nem ismerek szebb szabadgondolkozást, mint az Istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozást.*”⁶⁹ Mind a két költőnél „*szabad művészi istenkérés*”-t lát. A *Tanítások* esetében ezen belül fontos és pontos distinkciókkal él. E szerint, a versciklus istenessége „*már nem a keresőé*”, hanem a prédikátoré. De nem akármilyen prédikátoré, hanem „*a hitben élő prédikátoré*”⁷⁰ (kiemelés tőlem: Sz. K.).⁷¹

A *Tanításokról* írott könyv a József Attila-irodalom gyarapítása. Hász Erzsébet impozáns disszertációja mit ad hozzá a nagy költő eddig felrajzolt, festett, írott portréjához? Látszólag a kötet végére tartogatott utolsó alfejezet (3.3. *A Tanítások harmadik olvasatának zárlata: az istenesség*) s az *Összefoglalás* árulja el, adja elő, mi volt a szerző szándéka, s mit tudott ebből megvalósítani. Valójában Hász eredeti kérdései és válasza a dolgot indulásától befejezéséig

⁶⁵ Németh G. Béla, *Petőfi – Ady – József Attila? A Dunánál: tanulmányok József Attiláról*, szerk. Tasi József, Gloria, Kolozsvár, 1995, 107, 108.

⁶⁶ Nem minden irodalomtörténész alkalmazza ezt a jelzőt. Pl. N. Horváth Béla ehelyett „*Isten-versekről*”, „*Isten-élményről*”, „*Isten-képzetről*” beszél. L. N. Horváth Béla, *A líra logikája. József Attila*, Budapest, Akadémiai, 2008, 46, 54. Idézi Hász, i. m., 243. és 452. lábjegyzet.

⁶⁷ Németh G. Béla, i. h., Hász, i. m., 159–160.

⁶⁸ Vö. GÖL, i. h.-ek.

⁶⁹ Ady Endre, *Az Isten az irodalomban*, Nyugat, 1910/4. l. 3.; Hász, i. m., 160.

⁷⁰ l. m., 161.

⁷¹ A *Megértés, értelmezés, alkalmazás* egésze egy rendkívül alaposan elkészített, előadott írásmű. Erényeiből fakadnak hibái. Ez az elmarasztalhatóság abban jelentkezik, hogy dokumentációjában, maximalizmusában olyan alaposáig megy el, amely már olvashatóságánál gátat jelenthet. Nagy mennyiségű, tüzetes információkat tömörítő lábjegyzetei sokszor önmagukban, valamint önmagukon belül is mintegy lábjegyzetek a négyzeten, lábjegyzeteken belül is újabb jegyzetek keletkeznek, „*mini-esszéknek*” nevezném ezeket. Nem könnyítik meg az olvasó, a befogadó szellemi munkáját.

jelen vannak.⁷² Az első olvasástól a harmadikig; a bevezetéstől, sőt a mottóktól kezdődően a konklúzióig nyíltan megfogalmazódnak, s még magaszerűbben bűvópatakként léteznek. Hol a gondolatok, elemzések mélyén, hol felszínre bukkanva találkozunk ezekkel, egyéni téziseivel.⁷³ Tehát hoz-e valami újat, ha igen, mi az?

Úgy vélem, két alapvetően eredeti kérdés, eredeti válasz rejlik a fejtegetések egészében. Az egyik: filozófiai-poétikai, a másik: poétikai, irodalomelméleti természetű. Hász Erzsébet arra keresi és találja meg a választ: a fiatal József Attila versciklusa nyomán mennyire egybeolvad a személyiség életfilozófiája költői megoldásai, vívmányai határaival, határtalanságaival. Másfelől az „istenesség” költői mivoltának konkrét és elvont értelmezésének is eklatáns példáját mutatja föl. Sokrétű irodalomtörténeti és irodalomelméleti munkával gazdagodtunk.

Széles Klára

⁷² Már az első olvasás nagy fejezetében, mintegy előrevetítésként találkozhatunk a *Tanítások* interpretációjának lényegével: Hász, i. m., 72.; az első nagy fejezet zárlataként ismét rövid előrepillantó összegezést találhatunk, i. m., 93. A második olvasásnál szintén egyféle konklúziót előlegez meg a szerző: „a *Tanítások* – úgy is, mint torzó – eredeti célkitűzését tekintve (*‘Ti jók vagytok mindannyian’*) csak félsiker, hiszen a jók boldog közössége helyett a jó szándékúak vállalt közösségét hozza létre a tanítói szerepet és az addig beszélő ént egyaránt eltüntető 15. rész: *‘S mi Atyánk a Te gyerekeid vagyunk./ Hiszünk az erő jószándokában’*. Azonban ez a félsiker tekinthető az Isten országa kettős temporalitásában az egyetlen elérhető eredménynek.” Hász, i. m., 107. Szintén a második olvasáson belül átfogó, szintetikus megfogalmazás áll előtűnk. A „jóság-tan, s az ehhez tartozó rossz problematika viszonyában... nem elméleti megoldásra törekszik, hanem a művészet általi gyakorlati célt, retotikus meggyőzési célkitűzést igyekszik elérni.” i. m., 155. Hosszabban: uo. 155–163. A harmadik olvasásnál a kifejezetten összegező alfejezeteket megelőzve ismét a gnóma áll középpontban.

⁷³ Vö. példaként: mintegy előrevetett, közrevetett fejtegetések

Indeterminált determinizmus

Max Blecher első regényének magyar fordítása kapcsán

A két világháború közti prózairók generációja a román irodalom egyik csúcspontjaként említhető, tagjai kétségtől óriási hatást gyakoroltak az őket követőkre. A később páratlan nemzetközi népszerűsége szertevő Emil Ciorant és Eugène Ionescót nem kell bemutatni a magyar olvasónak. Mircea Eliade a vallástörténet akkori szupersztárja, akinek a szövegei máig megőrizték ak-

tualitásukat. Urmuzt a szürrealisták egyik előfutárúknak tekintették (erről maga Breton vallott így), munkásságát életében mégis kevesen értékelték és értékelték. A dadaizmus atyja, Tristan Tzara neve is a felsorolásba kívánkozik, ő azonban román nyelven alig alkotott, így kérdéses, hogy életművét a román irodalom részének tekinthetjük-e. Az otthon maradtak, így külföldön kevésbé ismertek közül Camil Petrescut Romániában ma a legnagyobb román regényíróként tartják számon, Mateiu Caragiale magyarra is fordított *Aranyíffjak alkonya* című könyvét pedig a rangos *Observerul Critical* folyóirat 2001-ben megválasztotta a XX. század legjobb román regényének.

Ennek a neves társaságnak tagja Max Blecher (1909–1938) is, akit a román irodalomtörténetben konzekvensen „a román Kafkaként” emlegetnek. A párhuzam persze érthető,

Max Blecher, *Történetek a közvetlen irrealitásban*, Kriterion, Kolozsvár, 2017

az abszurdhoz való kötődés mindkét szerzőnél alapvető jelentőségű, Blecher filozófiáját magam mégis inkább Sartre-éhoz kötném. Az egzisztencialista gondolkodás kiindulási pontját és központi elemeit a generáció szinte minden tagjának a művei magukon viselik, így Blechernél is kulcskérdés az elidegenedés, a karkai örök kiskorúság alapélménye, vagy az a gondolat, hogy az ember származtatott lény. Ehhez kapcsolódik, hogy az ember a tehetetlen dolgok világában él, a tudat és a tárgyak között viszont lehetetlen a kommunikáció, diszkrepancia áll fenn. Sartre úgy véli, ez maga az abszurd – az abszurd, amelyet Nicolae Balotă szerint az egzisztencialista filozófia tárgyának kell tekintenünk. Ez az 1935-ben megjelent első Blecher-regény alapélménye és kiindulópontja.

A *Történetek a közvetlen irrealitásban* egy névtelen, egyes szám első személyű elbeszélő története, melyben ez beszámol rendszeresen jelentkező rohamairól. Ezek az elbeszélés jelenében törnek rá a narrátorra, amikor szobájában a fal egy pontját nézi. A magány e pillanataiban identitása kétségessé válik önmaga számára. A tudat és a külső világ abszurd kapcsolata a konfliktushelyzet magja, úgy érzi, mintha azonosulna a körülötte levő dolgokkal. A kínzó kérdés, hogy

„ki vagyok én”, nem megválaszolható, ahhoz elemibb bölcsesség (lenne) szükséges, mint amellyel az elme rendelkezik. Ahogy Proust figurája érzékeli, hogyan szunnyadnak a bútorok, és folyamatos oszcillálást mutat be a személyiség szétválása-visszaolvadása által, Blecher „bizonytalan vergődéseit” egy medúzanyúlvány tapogatásához, rémült keresgéléséhez hasonlítja. Ezek mintha „lényének túlzásai” lennének, melyek tulajdon anyagából burjánzanak szét, mint a rák. Proustnál ez az „ős-egyszerű” érzékelés a létről, és a környezetétől függetlenné válni képtelen szubjektum képe az elbeszélés idejében a felnőtt elbeszélőhöz, annak tiszta tudatállapotához köthető, ezek pedig a regény keretéhez tartoznak. Blecher-nél a köztes részek éppen e karakter énjének konstruálódását mutatják be, ennek eszköze pedig – ahogy francia mesterének is – a gyermekperspektíva bevezetése. A két szerző párhuzamba állítása végigkövethető a teljes Blecher-recepción, és ezt valóban számos szempont indokolja. Azonos a már bemutatott filozófiai értékszemlélet és a témák, jól kimutatható Proust hatása Blecher regényeinek poétikájára és szerkezetére, és elmondható, hogy diegetikus szinten azonosak az elbeszélés felvázolt körülményei (saját szoba, fal, aktuális tiszta tudatállapot), vagy később a rohamokat kiváltó tényezők szerepe mindkét műben.

Az identitás problémája azonban – a gyerekkori kríziseken keresztül – átvezet a jelentés teljes hiányának a tapasztalatához. Az elmesélt, egyben képzeletben újra átélt történetek mind-mind arra szolgálnak, hogy bemutassák a gyermek-, majd serdülő- (de pontosan nem meghatározott) korú főhős állandó próbáit, amelyekkel értelmet keres a világban, az egyes

élethelyzetekben. A gyermekperspektíva mint elbeszélési módszer, és így a gyermeki nézőpont lehetőséget ad arra, hogy a korai eseményeket ne kelljen elemezni, csak megélni, érzékelni, gyermekként rácsodálkozni az újra, és mindent játékként felfogni, így az elbeszélő az eseményeket a megtörténésük pillanatában értheti meg. Ez egyben a legnagyobb különbség is a korai és az elbeszélés jelenében zajló krízisek között. Az előbbieken folyamatosan ott van a remény: a tizenéves kor elején az állandó csalódások sem törnek le a lelkesedést, éppen azért, mert minden akkor lezajlott esemény az utólagos értelmezés fényében válik mély, létértelmezési fejtegetéssé. A felnőtt elbeszélő ugyanis a dolgok rendeltetését akarja kimutatni, töretlenül a világ metamorfózisait keresi. Valódi, eredménnyel járó átváltozások után kutat, hisz ez azt jelentené, hogy az élet tart valahonnan valahova. Visszatekintve azonban úgy tűnik, minden helyzetben elkerülhetetlen a csalódás, semmi sem megy végig, nem fejlődik ki, bármely manifesztáció, megvalósulás tökéletlen. A két nem közti testi együttlét önmagában nem vezet megismeréshez, a búcsú karneválhangulatáról bebizonyosodik, hogy csak átmeneti illúzió, a sárral való egyesülés fizikai tapasztalata pedig az időleges kellemes érzet után annál több kellemetlenséghez vezet (szociális megfelelés a kocsmában, szülők előtti megjelenés).

Paul és Edda az a két személy, akikben az elbeszélő valami lehetőséget lát arra, hogy a feltételezéseit megcáfolja. Előbbire felnéz, sokáig úgy tűnik, saját magával szemben a barát képes azt a férfiképet kiteljesíteni, amelyet ő elképzelt, és amely az egyetlen értelmes utat is jelenthetné; az esküvőn viszont rádöbben,

hogy minden csak egy szerep része volt, amely széthullik. Felesége, Edda, a csodált nő, akinek korai halála egy másik ígéretes lehetőség kifejlődését akadályozza meg. Mindezt fokozandó a narrátor a halál körülményeit korábban megálmodja, ezzel még attól a reménytől is megfosztatik, hogy a halál valamiféle meglepetéssel szolgálhasson számára, még az sem képes változást hozni. Ezek egytől egyig válságtünetek, azt az ontológiai tényállást hivatottak erősíteni, hogy miközben az ember kétségkívül sokféle, és számos különböző eszközzel bírhat (próbálkozhat), mégis csak részleges, felületi változásokat tud a világban előidézni, a lét egészén mégsem képes egy szemernyit sem változtatni. A szomorú végkövetkeztetés így: az élet értelem nélküli. Nádas Pétert idézve, az ember „semmisségek gyűjtőedénye”, „a semmisség tudata minden élményt nagyszerűen végletesnek és kisszerűnek feltételez, és jelzi, hogy ennél jelentősebb semmi nem lesz ezután se” (*Emlékiratok könyve*, 129.). A felnőttkori értelmezés során mindez tudatosul, ennek eredménye az állandó szorongás, melankólia. Hergyán Tibor egyetemi előadásain ezt a létállapotot indeterminált determinizmusnak nevezi. Determinizmus, hiszen az elbeszélő lehetőségei igencsak korlátozottak, a korlátok azonban nem ismertek, emiatt szükséges az állandó keresgélés. Ahogy – viszontatérve Sartre-hoz – *Az undor* főhőse is állandó kísérleteket folytat, hogy kivonja magát az esetlegesség egyetemes uralma alól.

Jól érzékelhető az eddigiekből, hogy a *Történetek a közvetlen irrealitásban* mély filozófiai gondolatokra épül, ezek pedig kétségkívül tárgyalásra érdemesek. Másrésztől poétikai szempontból megközelítve a művet, páratla-

nul izgalmasnak tűnhetnek azok a lírai betétek, amelyek a román irodalomtörténet szerint is kiemelik a regényt a kortársak közül. Szürrealisztikus képekről van szó, melyeket Blecher több levelének tanúsága szerint tudatosan és előszeretettel alkalmazott. Az irodalmi beszédnek – állítja – a valóságban leginkább az élettelen tárgyakhoz van köze, és azokon keresztül valósulhat meg: „Minden mondanivalónkat pompás lapockaszettekkel kéne kifejezni, vagy olcsó szalagokkal, amelyeket a szolgáltatók vásároltak régen, esetleg fát vágó hadsegéd hangosfilmjével, a fejszét megemelő erőfeszítéssel, a fa rövid reccsenésével, a khakiszínű, kicsit gyűrött nadrággal vagy a jégeralsó csupasz combra lógó madzagjával”.¹ Máshol így vall: az ideális írás számára képes Dalí képeinek magas feszültségét az irodalomba átvinni, illetve hogy a valódi szürrealizmus fájdalmas, akár egy mély seb. Mircea Cărtărescu szerint az éber hallucinációk, az érzékek kikököntése szervezik a szöveget. Egyenesen a posztmodern előfutárának tekinti Blecher írásmódját: „A metafizikától való elszakadás, a valóság alapjainak lerombolása, irreális és reális lelki folyamatoknak egyazon szinten való megjelenítése – mintha mindent egy esztétizáló szűrőn keresztül látnánk –, olyan jegyek, amelyek által e szövegek túljutnak a kiindulópontul szolgáló szürrealizmuson egy posztmodern poétika irányában.”²

¹ Saját fordítás egy Blecher-levélből, melyet Alex Goldis idéz itt: *Note despre poetica lui Max Blecher*, Cultura 378. sz. = <http://revistacultura.ro/nou/2012/06/note-despre-poetica-lui-max-blecher/>

² Az idézet Balázs Imre József fordítása. Eredeti mű: Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul Românesc*, Bukarest, Humanitas, 1999, 296.

Max Blecher első regénye ez. Ágyhoz kötött rövid élete során még egy jelenik meg *Sebhelyes szívek* címmel – ebből nagy nemzetközi sikerű film is készült 2016-ban, amelyet Magyarországon is bemutattak. Harmadik regénye *Fényes odú* címen posztumusz jelenik meg. Az eddig tárgyalt mű fordítását a 2017-es könyvfesztiválon mutatták be. A figyelmes olvasó, ha akar, talál olyan részeket, amelyek fordítása talán nem tökéletes, mégis úgy vélem, ezt számonkérni nem lenne fair. A szöveg teljes egésze komoly

kihívás elé állítja a vállalkozó szellemű fordítót, a kiemelt lírai részek és szürrealista képek pedig sok helyen egyenesen ellenállnak a más nyelvbe való átültetésnek. Vallasek Júlia mégis tisztességesen ellátja a magára vállalt feladatot, a könyv szövegét hűen, érthetően adja a magyar olvasó kezébe, így megismertette őt a román próza egyik átmenetileg elfelejtett, újabban azonban újra a középpont felé törő alakjával.

Fancsali Róbert

A hétköznapiság poézise

Vécsei Rita Andrea, *Egy reggel futni kezdek*, Műút Kiadó, Miskolc, 2016

/ egy sor fekete, különben fehér. / Galamb, kakas. Szűnyoghálón / árnyék, ecetfa (...) Hűvös, / tompakék csempe, matt felület, meztelen / talpam alatt az egyik repedt (...) Hűvös. A törés akad. / Galamb. Keresztben csíkos köntös / (...) megfogom. Keményre kopott/ frottír. Meghalt, akié volt."

Vécsei Rita Andrea verselésére, ahogy az a fentiekből is látható, a feszes, dísztelen, a rövid mondatokból építkező korpuszszerkesztés a jellemző. Ez az áthallások, felhangok nélküli, a szöveglíra jellegzetességeit idéző verseléstechnika előszeretettel hagyatkozik a szavak elsődleges jelentésére, hogy így egy, a maga ideája szerinti versbeszédet hívhasson életre. Ám ha a szavak csupán

önmaguk prezentációivá válnak, a vers terében a szódolgok indukálta amúgy is visszafogott mozgások könnyen kiolthatják egymást, s elveszíthetik a vers hangját erősítő, koherenciát képző funkciójukat. Tudniillik a beszéd közvetlenségét az ilyen, Vécsei Rita Andrea által is előszeretettel alkalmazott, montázsokká tördelt részletekből, fragmentumokból előhívó technika a történet megképzése ellen is hathat, s félő, hogy csupán egy mozaikokból álló, imitált narratívát eredményez. Ahogy ez a kötet költőiséget, metaforikusságot, képies megformáltságot kerülő több darabjában is előfordul. A szöveglíra-költészetben, ha használhatjuk a jelenségre ezt a kifejezést, épp ezért a költőség és a hétköznapiaság még lírai teljesítményként elfogadható egyensúlyának a megtalálása jelenti az egyik legfőbb kihívást. Megfigyelhető ugyanis, hogy a modern utáni lírai beszéd jelentős módon a médiák erővonalai mentén alakul, s hogy a tér- és időfüggő emlékezés mily nagymértékben e nyelv strukturális jellemzői mentén válik a poézis médiumává.

S mivel szerzőnk ízig-vérig posztmodern verselő, s mert gyakran az önmagukba záruló, egymáshoz nem kapcsolódó mondatmozaikokból építi fel verseit, tág teret hagy az értelmezés számára. Ez egyfelől a szabadság érzetét kelti, másfelől azonban elbizonytalanít, hiszen sohasem tudhatjuk, hogy a befogadás asszociatív jelentésképzésének olvasatait a szöveg milyen aspektusai írhatják felül. Hiszen ha a részleteket sem könnyű, úgy az egészet kifejezetten nehéz értelmezni. S amikor már a cím sem igazít el, tanácstalanná válik, s végleg magára marad az olvasó. Ilyenkor a jelöletlen részekből kellene összeraknia a narratívát, s ebből a (magán)konstrukcióból kiolvasnia a történetet. Mint ahogy azt a *Tacheles* című, négy versszakból álló, hat-hat soros opus is példázza: „Ezerkilencszázkilencben megnyílt / egy áruház. Selymek, tafoták, / keménykalap, csontnyelű esernyő” – kezdődik az első versszak. Néhány közbeeső sor után a második: „A graffitik előtt sokáig ácsorog, / teleobjektívvel is csinál néhány fotót. / A hűgyszagot észre sem veszi.” Majd a harmadik: „Ahol a szép, barna hölgyre segítették / a teveszőr kabátot – a csincsilabunda nem / volt kedvére való – rozsdás vasló patája alatt / összegyűlt vízben cigarettacsikkek áznak”. S végül a negyedik zárlata: „Kamionkanapén, vaslegyező lamelláknak / dőlve ülök, vázában művirág. A pasi rám nevet, / néztek be hozzá, karja pont olyan színes, / mint nemezből gyúrt péniszszobrai.” Nehéz zökkenőmentesen követni az áruház 1909-es megnyitásának eseményével kezdődő, s a narrátor ehhez alig-alig illeszthető szövegtöredékeivel bővített, s egészen a kamionkanapéig ívelő történetet. Sőt, a történet szólamának meg-megszakítása nélkül nem is lehet. A vers egynemű közegének elmaradó megképződése következtében az egymás mellé állított történetmozaikok csupán egymás mellé állított történetmozaikok maradnak. Azaz, a versben bujdosó narráció önaffirmativitását, önmege erősítését illetően, marad a rébusz.

S ha a megfejtés itt nem is válhat az olvasás élményévé, azért a befogadót a könyvet gazdagító néhány szép, a pointillista technikától eltávolodó, a gondolati linearitást követő opus kárpótolja. Mint pl. a címadó darab, mely egy szerelem sűrített története, amit szerzőnk néhány megkapó és azonosulásra készítő sorral nyit: „Sütni fog a nap, tudom, és szél lesz. / Tiszták vagyunk már, megszenteltek, / mert elhiszünk mindent, amit magunknak találtunk ki, / hogy könnyebb legyen.” Majd a néhány mondattal fölrajzolt már-már alle-

gorikus középrész: „Észrevétlenül szűnik meg egy folyóparton. / Árad éppen. / A teraszból, ahol állunk, tutaj lesz, / aztán ismét terasz, amikor megkérlek, / köss egy fehér szalagra, mint a kulcsodat, / hogy ne veszíts el.” Végül a befejezés, mely a kezdő sorra utalva erősíti föl a romantikus hangulatot sem nélkülöző hatást: „Sütni fog a nap, és lehet, hogy szél lesz, / amikor összehúzod a madzagot a zsákon. / Onnantól sötét van, / a fényt az arcodon viszed, növények illatát a hajadban. / Durva gyapjút veszek magamra/ mások érintése ellen, / és futni kezdek, hogy megtaláljalak.”

Ahogy az a posztmodern verselésben szokás, ebben a kötetben is találunk példát az intertextualitásra, a palimpszesztre stb. Sajnálom azonban, hogy a mindvégig az irodalmi nyelv színvonalán teljesítő szöveget olykor pontatlan, a köznapi beszéd szintjére visszahanyatló mondatok gyöngítik: „Új részeimre friss olajat ken” (14), „Kezemről lenyalom vért, az ágat elengedem” (21), „futás után muszáj sok szóda, isler, friss flódni” (25), „Először az ujjongás van, hogy ráakadtál” (27), stb. Ennek ellenére a könyvet mégis jó érzéssel tehetjük le, mert feltehetően a szerkesztés leleményét dicséri, hogy a kötet végére került a Borbély Szilárdnak ajánlott *Szemembe szúrtak* című kiváló opus, amit „Megmentett egy férfi. / Először azt hittem, magával visz” sorokkal indít. A vonzalomról is valló mondatokat a középrészben a tisztelet hangja váltja fel: „Aztán a pompát néztem, a kiterített / Lyukas talpakat, a bőr színét”. Majd a mindenre szemfedőt borító utolsó, szomorú sorok: „De a civis felhők alatt két kislányt mutat. / Remegve, hogy ne fázzanak, / Papírzsebkendőből tüskéket sodortak”.

Érdeemes a könyv nőiséget megidéző jellegére is figyelni. Mert egy, a maskulin princípiummal egyenlő, az élet próbatételeiben az önálló helytállást választó szubjektum alakja íródik be a poézisbe. Mint ahogy az önállóságot a társ, illetve akár a szex iránti vágy motivációival árnyaló igény is. Gyakran szembesülünk a női szerepeknek és a társadalom „ellenőrző” mechanizmusainak az egymásra montírozásával, mint ahogy a női entitás megtartásának, kiélésének, vagy akár a szokásrendi határátlépés konfliktusterepének a megidézésével. A test és a másik viszonyában kiformalódó személyiségnek a fikcióban itt kinyíló lehetőségei rajzolják fel az árnyalatok poézisben megnyilvánuló regisztereit. Vécsei Rita Andrea kötetében elsődlegesen a nőiség alapesetei fogalmazódnak meg a rá jellemző erőteljes szuggesztivitással. A szerelem, az anyaság, a gyermekéhez, a szülőkhöz való viszony, vagy egy-egy emlék, szituáció stb. válik az egyes opusok témájává. Mindez a szöveglíra trendjéhez igazodóan, az ismeretközlő nyelviség maga választotta stiláris keretei között.

Bereti Gábor

A kilégzés ünnepe

Hegyi Zoltán Imre, *shizoo*,
Cédrus Művészeti Alapít-
vány, Budapest, 2017

A kemény borítójú kötet komoly, elegáns, figyelem- és kíváncsiságfelkeltő, de szokatlan is. Pár pillanat múlva rájövünk, miért. Nem néz velünk farkasszemmet a szerző neve és könyvének címe sem. (A könyv gerincén természetesen ott van.) Kiadója a Cédrus Művészeti Alapítvány. A tipográfus munkáját dicséri az egyszerűségben rejlő nagyszerűség. A fotón sötétkék-fekete árnyalatú deszkapalló ível át a világos háttérben: valahonnan valahová, dőlésszögben a tartóvázon. S máris megejt bennünket a fa mitológiája. A fa mint az idő szimbóluma eleink gondolkodásában központi helyet elfoglaló bizonyosság. „És ültete az Úr isten egy kertet Édenben, napkelet felől, és abba helyezteté az embert, akit formált vala. / És nevele az Úr isten a földből mindenféle fát, tekintetre kedvest és eledelre jót, az élet fáját is, a kertnek közepette, és a jó és gonosz tudásának fáját.” (Biblia, Ter. 2,8–9). A költőkön kívül talán csak a gyermek veszi magától értetődően emberszámba a fákat. Az animizmus

szerint minden tárgynak, a fának is saját lelke, szelleme van. E lélek a képen látható deszkapallóban talán most is ott lakik, bár nem tudjuk, milyen fából készült. Akár Jákob lajtorjája is lehet... Szétnyitva vagy megfordítva a könyvet, a hátulján lévő haiku világossá teszi a látványt:

„nyújtózol felénk
léptünk imbolygó végén
szia, végtelen”

Belelapozva pedig kiderül, Hegyi Zoltán Imre *shizoo* című kötetét tartjuk kezünkben. A költő az elsőkötetes szerzők Prágai Tamás-díjának 2017. évi kitüntetettje. Egy kicsit még bajban lehetünk a címmel, melyet nem, vagy csak kevesen ismerhetnek. Egy japán indulatszócskával találkozunk, mely annyit jelent: „húha!” Szerzőnk esetében viszont fogalommá lombosodik, és jelöli mindazt, amit ő ír. Akár így is értelmezhetnénk: „Írok, tehát vagyok!” Vagy egyszerűen: „Ez vagyok!” Meghatározása önmagának, gyűjtőneve írásainak. Igaz, hogy a költőnek ez az első papíralapú megjelenése könyvként, neve, személye azonban nem ismeretlen az irodalmi életben: a Slam Poetry Magyarország tagja, valamint sikeres blogszerző is. Első versét hatéves korában írta édesanyjának, aztán mégis úgy hozta az élet, hogy kötetére ötvenéves koráig kellett várnia, ami nem jelenti azt, hogy közben ne publikált volna. Az irodalomba Parti Nagy Lajos vezette be 1992-ben. Ettől kezdve különböző lapokban jelentek meg versei. Már-már összeállt egy kötetre való, amikor életének olyan pontja következett be, amikor mindent kidobott, amit addig írt. Kállay Kotász Zoltán szerkesztőnél maradt meg e kötetterv egyetlen példánya, aki ezt 2012 januárjában átadta neki.

Ő pedig november elsején föltette közülük az elsőt az *Irodalmi szabadablás* című blogra, majd a Molyon is aktívan írogatni kezdett. Kedvező visszajelzéseket kapott. A *Könyvvizsgálók* blogon nívós könyvismertetőket sorát írja azóta is.

A kötet szerkesztését a körülmények alakulása miatt maga a szerző végezte. Nem volt könnyű a merítés: 1700 vers közül kellett szelektálnia, válogatnia. Azokat tartotta meg, amelyeket „kész”-nek talált, amelyekhez már nem akart hozzányúlni. Összetett szerkezetű, sokrétű a 186 verset tartalmazó kötet, mely nyolc ciklusból áll. Vajon volt-e a választásnak köze a számmissztikához?

Az antik világban a szerencse és a beteljesedés száma volt a nyolcas. Noé bárkájában nyolc ember menekült meg az özönvíz elől (Noé, a felesége, három fia és azok feleségei). A keresztelőmedence nyolcágú. Az arabok, indiaiak, kínaiak és a japánok számára a nyolcas szám a teljességet, végtelent jelenti.

Más vonatkozásban is érdekes az átlagostól eltérő a kötet. Sok fotó, festmény található benne (szám szerint negyvenhat), színesek, fekete-fehérek egyaránt. Vannak haikuk, amelyek kifejezetten a képekhez íródtak, s csodálatosan ölelkeznek össze. És bejön még egy réteg, az úgynevezett: „Kötetbe surran”, ez azt jelenti, hogy a szerző megadja a vers címét, és egy QR-kóddal fölmehetünk egy külön blogra, ami erre készült. Ily módon a könyv ki tud lépni a digitális éterbe is. Bele van csempészve az interakció, ami a blogolás egyik izgalma.

Verstárgyainak megmintázása életterének legerősebb élményeiből, élettapasztalatából és bölcsességéből, a múlt visszhangjából, jelenének körülményeiből, érzéseiből, vágyaiból, az élet együtthatóiból (hiányok, szeretet, csalódás, fájdalom, düh, együttérzés, gyűlölködés, a jobb jövő reménye stb.), a természet gyönyörűségeiből, pusztulhatóságából történik – és igen plasztikusan. Olyan írói, költői képeket, technikákat vonultat föl, melyekkel csak ritkán találkozhatunk. Egyedi leleménnyel és gonddal fogalmazott mondataival, szóképeivel meggyőzi az olvasót, hogy számára a költészet nem egyfajta időtöltés, hanem valóságossá tevő folyamat. A dolgok emlékezetével a dolgok eredetére irányuló képzeletből táplálkozik. Rátalál az emberi szellem mintáira, s ezek mélyebb rétegeit is képes megmutatni. Kivételes képzelet, képzelőerő táplálja verseit. Különböző stílusokat alkalmaz verseinek megírása során – a mondánivalónak megfelelően –, hol klasszikus, fegyelmezett, máskor és többnyire azonban a modern kifejezésforma jellemzi.

A ciklusai egymásra épülő rétegek, ha ezeket összefüggésükben fejezeteknek tekintjük: egy élet- és világrajzi regényt kapunk. A költővé növekedő szerző mind a maga, mind a környezete embereinek megjelenési formáját, önmagában hordozottságát, egymásra hatását, a beléjük kódolt természetüket, ütközéseket, gyarlóságokat viszi végig a ciklusokon és olvasztja egybe.

Első ciklusa, mely bevezetésnek tekinthető, a *Csendek összehasonlító vizsgálata*. Az emberi lélek tükrében sorjázó csendek: „nehéz, merev csend”, „elpuhuló csend”, „döbbenet csendje”, „befelé üvöltő”. Vannak, amelyeket konkrétan kimond, s vannak olyanok, melyeket a történéseken át sejtet vagy kényszerít ránk. Csendjeihez általában félelem társul, ezért igyekszik valahogyan feloldani őket. Nagyon szépen és egyszerűen teszi ezt a *Föltött* című versében:

....az igazi verset – elfoszlik a
reggeli pára

ahogy a gyerek dúdol bele bármit a
lépte zajába
nem ahogy a felnőtt keresi a szavakat
a hűhöz
nem ahogy az órák – hanem az a néma
időköz”

A *Gyökérszet* című ciklus a múlt, ahol élt a régi családtagokkal, ahol eszmélt, ahonnan eljutott a hitvallásáig. Ez nagyon fontos stáció az ember életében. Érdemes rá több időt szentelni. Nyitóversében, a *Szakajtó alkony* c. haikuban ott az örök kérdés: „hány mérő fényt / csorgat át magán egy / vesszőfonatnyi élet?” Nagymamájának alakja bukkan fel a „Fénnyel nyitott, szegetlen ég alatt / tőkék hadseregében, érés előtt.” Szinte rabszolga módon végezte munkáját: haladt lépésről lépésre a futó sorok szólótőkéi között, kapált, kötözött. Őt pedig – a rohanni vágyó gyereket – a rohanhatnék fojtogatta. Úgy érzi, ott tanult meg „lefulladni induláskor”. Szerette nagyanyját, akit ez a munka éltetett, így vonta sodrásába a végtelen, egyszerűen nem ismert mást. Amikor eladták a szőlőt: „kifosztva indult. Ahova én is kifosztva fogok – / csak oda.”

Szavakra gondolt a *Felhő* című versében, ahogy „elsiklott előtte a vonatablak / kinézetében a töltés oldalán csíkká mosódó fák felett az ég / aztán arra gondolt hogy mire gondolt amikor megállt előtte / az élete az apja halálától”. Örök nyomot hagyó veszteségek ezek... Soha nem érthetjük meg igazán az utazás közbeni múlásunkat, s nem foghatjuk föl jelentőségét.

A *Karácsonyi ezüsterme* a jelen ünnepi készülődését tárja elénk, mely a pannel kilencedik emeletéről a réginek visszája csupán. A színén „egyre riasztóbb e hely uram / a másikhöz egyre kevésbé van hidam / a december telése veled vagy nélküled / küzdésem érted összetakolt épület”. Mégis örül az ünnepnek, ha éle van is: „viselem, nem nézem árát a szűrődő riadalmak / nyomát viselem uram de így is élek, hallak”.

A *Nóta*: apjában önmaga-emlékeztető. Talán külsőben is, de életfelfogásban, gondolkodásban mindenképp. „Szakasztott az apám / én is úgy szakadok / néha megsimogat / a sírköve alól.” A vers végén szinte átsejlik a memento mori! felismerése is.

Érdekes párhuzamot von az égbolt végtelensége s a költő egének, a versnek végtelensége között *Ekkora égre* című versében.

A ciklus-záró *Hitvallás* az örök irgalomra szorultságunkat tárja fel. De nem csupán az ember, a lény szorul irgalomra, maga a bolygó is:

....mert az egyensúlyom
amíg lényből szakít inat magot életet a létem
középpont körül pörgő zuhanás –
szakadatlan elliptikus pálya
az éhség napja körül

ahogy az éhséget ringató bolygó zuhan
a maga napja körül:
míg lényből szakít inat magot életet

lényt a lény helyére
maga a bolygó is irgalomra szorul

isteneitől csillagászati távol
az éhség hideg űrébe szakadva
irgalomra szorul.”

Az ötödik, a *Megtanulsz világgul* című ciklusban már a közéleti dolgok, gondok, problémák kerülnek fókuszba. Hogy hol él ő, ismét egy haiku árulja el:

„konzumbolylakó –
tömegcikk-istenségek
völgyében járok”

Koncentrált figyelemmel igyekeznek ráközelíteni a közélet témáira, olykor mintha megkérdőjeleznék vagy hangsúlyozni akarnák: újra körbejárja, definiálja a már rögzített képet, hogy érthetőbbé tegye azt. Az alaposság ellenére is meg-
esik, hogy a problémákra való világítás költői eszközei újraolvasásra kényszerí-
tenek, hogy explicitté alakulhasson a közölni kívánt jelentés, gondolat.

Elnézem. Ez itt a Társadalmi Error Háza.
Egy fontos intézmény elé felhúzott
emlékezőpolitikai kirakat.
Mögötte ott erjed most is sikolyszagú
cellák sorában a társadalmi gyomortartalom.

Elnézem. Ezt a narratívákkal és
inszINUÁCIÓVAL püffesztett, valóságmorzsákkal
ékesített eleven emlékművet –
eleven, hiszen él, emésztő gyomorsavtechnika
benne a működő terror:
„ne leheljen rám, mert azt nem szeretem”.

(Andrássy 60.)

A *Haiku a csillagok fiának* című ciklus verseit neves személyeknek ajánlja. Köztük Pilinszky Jánosnak, Fodor Ákosnak, Onagy Zoltánnak és Szilágyi Domokosnak, Weöres Sándornak, Salvador Dalínak. Az Országos Széchényi Könyvtár raktáráról sem feledkezett meg: „a versek állva / hálnak meg – polcon állva / a kötetekben.”

A *Légzőgyakorlatok* után a kötetzáró ciklus az *Égösvényre* visz, melynek *Utószavában* a fiatal és idős Hamvas Béla közötti feszültségekben próbálja Hamvas gondolatait profán-szent módon összefoglalni. Az ötvözetben picit többnek érezni a profánt.

A kötet egészéből érezni, hogy a költő a teljességet keresi a világban, ami lehet, hogy nincs, de nagyon éhezünk rá. A teljességet keresi az emberben is, a harmóniát, ami lehet, hogy szintén nincs – de lehet-e egyáltalán? Van viszont sok ellentmondás (különböző okok miatt), melyeket oldani szeretne.

Sajátos radikális nézetről árulkodnak versei a vallással kapcsolatban, ami szinte a mindennapi értelemben vett felfogás megtagadását jelenti. Ugyanakkor a misztika benne van létében, a szövegből való kilégzés során teljességgel érezhető. Ettől lesz igazán ünnepl!

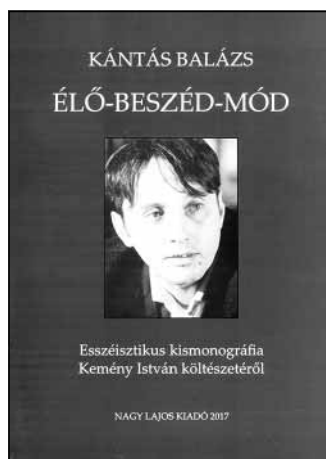
(Sajnálatos módon nem került közlésre a borító fotókészítőjének neve.)

Németh Erzsébet

Olvasni jó – jó olvasni...

Régen várt könyvvel ajándékozta meg a korunkban irodalmi fogódzókat (is) keresőket Kántás Balázs. A szerző kismonográfiának nevezett alapműve Kemény István ez idáig megszületett és kötetekben napvilágot látott költői munkásságát elemző opus. A cím, *Élő-beszéd-mód* a lírikus eszköztárának egyik elemére utal, a valóság versekbe rendezésének módjára, a percepció és a betűkké váló empiria

univerzumában a letisztult köznyelvi elemek tudatos használatára. A felesleges túlmagyarázástól mentes verseiben Kemény István szándékosan a legérthetőbb, az utca, de nem az útszél gondolkodóinak kifejezéseivel él, ugyanakkor erre alapozva képes mély intellektuális tartalmat hordozó közkinccseknek tekinteni azokat, mert az életünk bármely pillanatában felmerülő kérdésekre adandó válaszainkat leginkább ilyen nyelvi készletek segítségével szoktuk megadni. A számunkra olyannyira vágyott ünnepek, a kivételesen csodálatos óráink, perceink mintha fognának, hát Kemény István

Kántás Balázs, *Élő-beszéd-mód*, Nagy Lajos Kiadó, Budapest, 2017

sem kíván a mondataival annál több csillagot fölénk hinteni az ég-re, mint amennyi van, úgy kell boldogulnunk, hogy a lehetőségeinkkel mi igenis legyünk tisztában. Mert amúgy lenne más? Kántás Balázs a könyvében a *szemléltető líra* egyik képviselőjének mutatja be Kemény Istvánt, éppen az iménti közbevetőlegesnek nem tűnő, még csak kijelentésnek, állításnak sem vehető, konklúzióinak érezhető tudakozódás,

puhatolózás után. Ennek észrevételezésével Kántás Balázs költeményeit ismerve a Kemény Istvánéval közös nevezők egyikére lelünk kettejük gondolati terepében. A *similis simili gaudet* itt nem egyszerűen indokolt megközelítés, hanem Kántás Balázs gesztusa abban az értelemben, hogy elfogadja, értékesnek tarja Kemény István irodalmi aspektusait.

Az *Élő-beszéd-mód* nagyszerű ötlettel összegző bevezetéssel indul, ami teljes képet próbál adni Kemény István eddig hozzáférhető könyveiről, majd a szerző szerint fontosabbnak, illetve legfontosabbnak, legtöbb

visszhangot kiváltónak tartott verseket veszi sorba. Az értő elemzés kronologikus vonulatba helyezve *válogat* a bő minőségi kínálatból, és próza a lírában, elképzelhető, több elemzést is megismerhettünk volna, ha a kismonográfiánál nagyobb terjedelem jut Kántás Balázsnak. De a könyv így is gazdagít minket.

Kántás Balázs a maga szűrőjén keresztül és a helyszűke kényszerűségét megértve a legszelesebb horizontjait mutatja föl Kemény István költészetének. Az ádáméva ember közelében saját léttérrel kialakuló, kialakító kígyóról írott munkák mellett a közéleti líra, a magánszféra, a családi milió, a mindennapok nyújtotta boldogulási keretek primán festett versakvarelljei egyaránt látótérbe kerülnek. Kántás Balázs tapintatos, nagyon is tisztában van azzal, akadnak, akadnak ránk olyan korszakok, amikor táblaképek helyett pasztózus, néhol improvizatív, ám tökéletes akvarellek kellene a lelki egyensúly megtalálásához, nem kéri számon tehát a hőroszokat, dicső tetteket végbevívőket ábrázoló óriásvásznakat Kemény Istvánon. Kántás Balázs jó kézzel emeli ki és teszi élénk azokat a Kemény István-i remekeket, amiknek versbeli életet az alkotó, az olvasó számára az átélés közös élményének ténye varázsolhat papírra. Példaként hivatkozni lehet vagy *A fiatal család*, vagy a *Kesztyű*, vagy *A csodára várva* című versekre. Felejthetetlen hétköznapi semmiségek, jelenbe emelt emlékezet, a szájhangyomány kritikai kiadásban, mondhatnánk a témáik alapján a nagyszerű költeményekre. Ezeknek a verseknek kötetbe emelése, elemzése mindenképpen dicséri a monográfust. Akkor mégis van valaki, valami, akinek, aminek érdemes figyelmet szentelni, magunkban örök életűvé teremteni. És

fordított irányban is igaz a csodavárás jogos igénye, tőlünk vár megváltó pillanatokot más, másvalaki, másvalami, még maga a semmi is. Így ír erről Kemény István: *„Ideges perc, türelmetlen / reszketve várja a saját semmit. / De mutass egy percet, ami nem / a csoda perce szeretne lenni.”* Kántás Balázs a humánium költőjét látatja velünk Kemény Istvánban, megalapozott okfejtéseinek hála, ez ellen nem lehetnek fenntartásaink Kemény István közéleti verseinek nemritkán idegenkedve fogadott megfogalmazásai miatt sem. Kántás Balázs álláspontja megindokolhatóságának alátámasztására a *Varjú* című vers szolgál. Büntetlenség idején, kiskorúként elkövetett átlaglány elleni gaszágok titokban is maradhatnak, de a lelkiismeret továbbviszi mindazokat a terhes tetteinket, amiért talán felelnünk se kellett. A később vállalt *„...hibátlan élet...”* tehet jóvá botlásokat halmozó embert, a magunkkal való szembenézés elkerülhetetlen. A vers tanácsjellegére és az etikai mércéink bennünk meglévő valóságára Kántás Balázs figyelmeztet minket. A mű megközelítése telitalálat, a védtelen, csak károgni képes, amúgy hasznos *bioszféra teremtmény* igazi jelkép a monográfus szerint, hiszen az énekesmadarakhoz képest az ember szívéhez kevésbé áll közel, ha valaki utálja, üldözi, az életére tör, retorzióktól nemigen retteg, ám el kell számolnia a lelkiismeretével, mit, miért *akart* megtenni akár egyetlen varjú valóságos ellenségeként. Ezért a nagykorú életünkben ne azzal keljünk, feküdjünk, hogy korrigálnivalónk van, ha más küldetésünk is lehet. Kemény István és Kántás Balázs újabb közös nevezőjére bukkanhatunk az etikai minimumok költeménybe emelésének és a költemény tartalmi elemzésének összecsengésé-

nél. Talán az emberben mégiscsak ott lakozik az eredendő igazsággal kinyilvánított jóság?

Kántás Balázs arra is fókuszál, az élet elvarratlan szálai, mint valami szőnyeg rojtjai, megbotlatják az emlékezetünket, bár nem gáncsolnak el bennünket, azért visszaveszünk a magánvungjaink sebességéből miattuk, hogy mások, a szeretteink, netán a véletlen úr elénk tessékelt epizodistái a rájuk gondolással a felejthetlenség mennyországába kerülhessenek. Ezt a témakört érintően nagyon szép elemzést találunk Kántás Balázstól az *Apa barátai* című versről. Igaz, a vers annyira jó, öröm róla írni. A költemény mai aktualitását az adja, hogy a hetvenes években, nyolcvanas években érett férfikort megélők már nem ötvenhatosok, világrengető eseményeknek részesei aligha, legfeljebb gyerekként tanúi lehettek, telnek a mindennapjaik, éppen hogy szuszogásra, de teljesen szabad lebeenyekkel megáldott tudóval való nagy belelegzésekre nemigen volt módjuk, mégis megpróbáltak nyomot hagyni maguk után, amint azt mi is szeretnénk átlagemberek módjára, elfogadhatóbb, elfogadottabb körülmények közepette. Mi örökíthető át a gyerekekre, unokákra? Ha az apa Sziszüphosz, vajon ráhagyhat bármit is a véreire? Az elemzett mű – Kántás Balázs szavaival – a *szinte mindig derűs kilátástalanságba*, a kádári éraba visszabennünk, amelyben nagy nehezen összekalákázható Pest-szomszédságban a családi ház, néha valami szellemi élményre is van alkalom, járatható az intellektuális érdeklődést felszínen tartó *Élet és Tudomány*, persze *normális* életté, a világ felvetette kérdésekre adott, a tudomány berkeiből és nem a szocotáptalaj tézisvirágaiból származó válaszok nélkül.

Újra, előről kell kezdeni mindig mindent, az emberi méltóságért. A gürző honpolgár kis pátriája a költemény színtere. A díszlet az önerőt, önáltatást is kívánó, egyszer valahogyan elkészülő vityilló kertjében az alapásás földmatériája. És robot egész álló nap. Kemény István visszaemlékező, így az eseményeknél jóval később született verse nem is Sziszüphoszt lát hőseiben, hanem legyőzhetetlen Don Quijote de la Panzák *Lovagból* és Sanchóból összegyűrt alakjait. Aztán az est beálltával az önkizsákmányoló meló abbamaradásakor már Noé lesz valamennyi szereplő, azon tűnődve, mi kellene a bárkájukba, meg egyáltalán mi kellene ahhoz, hogy felül tudjanak emelkedni az őket is és másokat is körülvevő népi demokratikus semmin. Alighanem egy óceán. A költő feladata, mutat rá Kántás Balázs, az, ne hulljon a feledésbe egy ilyen emlékezetesnek érzett pillanat. A mesélő költő gyerekként – hiszen késő van – kókadozva hallgatja még a felnőttek terveit, végül elalszik, de a múltó idő kezéből kiveszi a hús-vér szereplőit, sőt az életük továbbfolytatásáról is ír. *„Itt elaludtam, s ti nagyapák / lettetek azóta, emlékeim.”* Megindító és nem érzelgős intimitás. Az ősök, őseink legalább ennyi belső szabadságot megérdemelnek, megkapva az utódoktól.

Monográfiájában Kántás Balázs a legnagyobb terjedelmű elemzést a Kemény István-i oeuvre *Búcsúlevél* darabjának szánta. A verset sokan, sokféleképpen értelmezték, és ami realitás, politikai eszmekörökhöz, értékmechanizmusokhoz való odatartozás alapján nagyon is eltérően. Kántás Balázs verset érintő állásfoglalása azért figyelemre méltó, mert a saját, nem pedig valamelyik osztársadalmi igényvel fellépő, a véleményformálást

némelykor kizárólagos jognak tekintő közösség intencióját nyújtja át nekünk. A vers fő sodorvonala mellett Kántás Balázs olyan problémát vet fel, ami nem egy, de több misét is megérdemelne, nevezetesen azt, a mai – kortárs – irodalomban lehet-e helye a higgadt, esetleg egyedüli érvekkel megindokolt, a nagyobb szellemi asztaltársaságokéhoz képest szólóban vagy kamariformában előadott műveknek. Nem hinném, hogy a hangero számít, sőt a nagyobb *ensemble* hamis hangjait még a fortissimo lehetőségé sem annulálja. Lássuk, Kántás Balázs hogyan gondolkodik erről, a nevezetes *Búcsúlevél* kapcsán, már azért is, mert a humánus, az együttérzés, a lelkiismeret feszítő kérdései ebben a versben is jelen vannak, bár olykor a sorok között. A műben az antropomorfizált hazakép az ember és ember egymáshoz való viszonyát, akár tetszik, akár nem, mégiscsak felveti. A felvetett kérdésekre Kántás Balázs nem a kötelező irodalmi etikettszabályok tetemrehívásával válasszol, egyszerűen a maga mondanóját teszi elénk. Ezt összegezném az alábbiakban.

A kényszerűségből távolságtartást is vállaló körök személyes hangvétele, össznemzetinek feltüntetett, társadalmi kifáradást megfogalmazó értékelései általános igényű és érvényű próféciáknak akkor sem tekinthetők, ha felsorakoznak mögé értelmiséginek aposztrofált közösségek, csoportok. Ezzel tökéletesen tisztában van Kemény István, aki vitathatatlanul az egyik legnagyobb irodalmi ígérete hazánknak, ezért olykor talán túlon túl testközeli, ám így mindenképpen a tárgyyszerűsége törekedve fogalmazza meg a saját aspektusait versében. Szinte látjuk az idős hölgy arcát, akiről szól a költemény, aki az évek múlá-

sával elvesztett örök fiatalságot, az elillanó reményt jelenti, éppen azzal, hogy sokat várhattunk tőle, mint az egykor bálványozott primadonnától, akit csodálhattunk, akinek megfestett képét halálunkig őrizzük. Ő lenne az a megfogalmazható szavunk, aminek hallatán mind egyek leszünk, ő a mi hazánk? Pontosan az az ellenkező hatást éri el a költemény, a vélhető költői szándéktól teljesen elütöt. Ha együttérzést azonnal nem is kelt, lekicsinylő utálatot, az emlékezetből való kitörlést nem vált ki. Ugyan ki ne tudna mesélni magányos főbérlőnők és kiszolgáltatott, vidékről a fővárosba került egyetemista albérlők konfliktusairól, a szegénység felkínálta rétegtapasztalatok megszerzésének naturálisan rideg, könyörtelen világáról? De a főbérlőnőnk nem a nagymamánk. A házinéni szenilitása, a belé vetett bizalom eltékozlása, a helyhezkötttség átkához apró zsarolásokkal odapárosodó védtelenség nem ismeretlen axiómái az életnek. És a legtisztább irodalom is kínál példákat bőséggel. Nekem az *Édes Anna* jutott eszembe, azzal a Kemény István-i, elmaradhatatlan korrekcióval, hogy az ember nem fordul a hazája ellen, igencsak csöndesen azt próbálja tenni, amivel a legkevesebb sebet okozza, hátrébb húzódik tőle, és elmonologizálgat, magában beszél, akár a szenilis éveket – háborúktól, éhínségtől, értelmetlen áldozatoktól, brutalitásoktól sem mentes korokat – átvészelő szenilis *homo sapiens*. Bocsáttassék meg, a *Búcsúlevél* verset én elsősorban monológként tekintem, bár a cím azt sugallja, van a párbeszéd-nélküliséget jelentő szövegnek mások felé közlendő gondolatsora, számomra a tapintat jobban érződik a versben, hiszen a családi szennyest nemigen szoktuk kitergetni. Íme, el-

jutottunk oda, hogy az olvasó és az alkotóművész mennyire bensőséges kapcsolatba kerülhet, az a konfidencialitást kerülő intimitás, amivel a költő kívánna szólni az őt *megérteni* próbálókhoz, az nem a coming out sokszor hatásvadász közege, hanem a megértés, a ráérzés megrendítő mozzanata, mikrokatarzisa. Aki – esetleg levelet írva – összegzi elvárásait, konklúzióit, az végiggondolja azt, mit szeretne elrendezni magában. Átcikkan az agyán megtett lépéseinek, tapasztalatainak, megsejtéseinek summája. Rendet rak, leginkább belül, a szavaival. Babits szerint az írás, az olvasás, a gondolkodás is beszéd. Eme beszédre, monológra támaszkodva prezentálna egy létmozzanatot puritán, nem szemrehányást, még kevésbé dühödt szitkozódást, indulatokat kiváltani szándékozó szavaival Kemény István. Nem hiszem, hogy a költő igényt tartana bárki fogadatlan prókátorságára, a visszhangokat illetően azonban számosan álltak ki mellette. Viszont a poétikai teljesítmény eddigi latra tételét, megmérettetését tudva akadnak olyanok, akik nem fogadják el minden fenntartás nélkül Kemény István emócióit, de tudomásul veszik azt, a pluralításra, meg az eddigi és a majdani, az előzmények alapján joggal elvárható kimagasló írásaira tekintettel. Amiként monográfijával Kántás Balázs is. Az egészet, az eddigi életművet fontosabbnak tartva a személyes impulzusok felénk sugárzásánál. Jó páran Ady közéleti lírája folytatását vélik kihallani Ke-

mény István munkáiból, nekem ehhez képest – ismét – egy, kevésbé uniformizált párhuzam kinyilvánítása lenne az osztályrészem. Petőfi *Akasszátok föl a királyokat* című, megszületésének idején és később is ellenérzéseket kiváltó, poétától nem igazán idegen lángholása elválaszthatatlan *Az apostol* szellemiségétől. Viszont Petőfié a tájlíra világirodalmi gyémántja, *Az Alföld*, az övé a zseniális eposzparódia, *A helység kalapácsa* is. Kántás Balázs Kemény István alkotásairól született könyve alkotófolyamatok együtteseként kelti fel az érdeklődésünket a művész valamennyi, esetenként az esszéista, az irodalomtudós által kiemelt, hangsúlyosabb alkotása iránt. Kántás Balázs nagyon szimpatikusan elvitathatatlaná teszi a költői szabadságot, mind a témaválasztást, mind az objektivitást háttérbe sohasem szorító személyes hangokat illetően. De a monográfus is olvasó, olvasóként mindig egybehalászik valamit az irodalmi tengerek gyümölcseiből, ízlése, világfelfogása révén. Miért ne kaphatná meg ezt a szabadságot a befogadó, irodaloméhségével inspiráló szélesebb publikum? Döntsön a profi alkotóról és műveinek sorsáról az idő és a profi kultúrafogyasztó. Választási és véleménykinyilvánítási szabadság jár mindkét oldalnak, akár az írás, akár az olvasás a fő profilja. Kántás Balázs ebben a hitünkben erősít meg minket, ezért jó forgatni, újra meg újra kézbe venni a kötetét.

Németh András

Valóság és képzelet

Hajnal Géza, *Káépület*, Athenaeum, Budapest, 2016

A 2017-es Aranykönyv szavazati listán is szereplő könyv az Athenaeum Kiadó gondozásában jelent meg 2016-ban. Az író a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem oktatója, szabad idejében a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának harmadéves doktorandusza, Gérecz Attila-kutató, aki művében a természettudomány és a szórakoztató irodalom találkozására tesz kísérletet a krimi műfajában.

A mottó felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy „a könyv története a képzelet szüleménye, és a valósággal való minden hasonlóság a véletlen műve”, de a műfaj több évszázados sikere épp a valóság és a fikció hátborzongató ötvözetében és harmóniájában rejlik. Az elképzelt rejtélyes gyilkosságokat valóságos körülmények teszik hihetővé. A mű elsődleges valóságeleme a történet helyszíne, a BME Duna-parti kampuszának az abc betűivel megkülönböztethető épületei közül a K-val jelzett épület. A Hauszmann Alajos építész által megálmodott, impozáns belsővel és külsővel rendelkező központi épület közismert neve a K épület. Folyosói és előadótermeinek pontos leírása után az olvasó eljut az óriási épület zegzugos alagsori részeibe, laborjaiba, ahol a szaktantárgyaknál használt különös eszközöket már csak az „itt lakók”, az egyetemi tanárok és az itt tanuló diákok ismerhetik. Három egyetemi oktató szereplőjének névválasztásával az író emléket állít az egyetem három híres néhai vízmérnökének: Dr. Németh Endrének, aki az I. Vízépítési Tanszék tanszékvezetője volt, Dr. Öllös Géza professzornak, aki a Vízellátás-Csatornázás Tanszék alapítója volt, és Dr. Salamin Pál mérnöknek. Az egyetem jelenlegi oktatóinak neve és jellemrajza nem szerepel a szövegben. A mellékalakok fikcionális és legfeljebb részben referencializálható elemek ötvözései.

A történet főszereplője, akit a kollégái csak Marcinak szólítanak, az egyetem jelenlegi oktatója sok hasonlóságot mutat magával az íróval. Azonos a szakterülete, azonosak az oktatott tantárgyai, a napirendje, rokonszenves őszinteséggel ír a harmonikus házasságáról, a biciklizés-hobbijáról, és külön hangsúlyt kap a lapokon a természettudományi ismeretek közé becsempészett irodalom szeretete és katolikus hite is. Az általa használt szakmai nyelv, a műben szereplő egyetemi előadások tananyaga a valóság kézzelfogható bizonyítékai.

A történet főszereplője, akit a kollégái csak Marcinak szólítanak, az egyetem jelenlegi oktatója sok hasonlóságot mutat magával az íróval. Azonos a szakterülete, azonosak az oktatott tantárgyai, a napirendje, rokonszenves őszinteséggel ír a harmonikus házasságáról, a biciklizés-hobbijáról, és külön hangsúlyt kap a lapokon a természettudományi ismeretek közé becsempészett irodalom szeretete és katolikus hite is. Az általa használt szakmai nyelv, a műben szereplő egyetemi előadások tananyaga a valóság kézzelfogható bizonyítékai.

A krimi története azonban tökéletes fikció. Az egyetem oktatói egymást követően, titokzatosan és tantárgyukhoz kapcsolható eszközökkel elkövetett gyilkosságok áldozataivá válnak. A szerző a műfajra jellemző izgalom és rejtély fenntartására, fokozására három jellegzetesen elkülöníthető eljárást használ. Ezek a gyilkossági helyszínek fizikai közelsége, behatároltsága, a racionális emberi indítékok lehetőségeinek ismétlődése (szakmai versengés, egy „beteg elméjű rokon, pszichésen zavart hallgató” lehetséges bosszúja) és a félelem.

A következő áldozattá válástól való félelem mindenkit, minden mozdulatot, szakmai levelezést és személyes párbeszédet gyanússá tesz. A történet tovább bonyolódik azzal, hogy a hivatalos rendőrségi nyomozással párhuzamosan a főszereplő, kollégái iránt érzett tisztelete és a saját menekülési ösztöne ellenére, magánnyomozásba kezd. Egyik nem várt fordulat, hogy a mindvégig őszintének tűnő főszereplő először elsőszámú gyanúsítottá, majd a bíróság előtt bizonyítottan is a gyilkosságok elkövetőjévé válik, és a váci fegyházba kerül. A fejezetek rejtélyes címei előreutalnak a történet következő fordulataira, esetleges logikai megoldásaira.

Az egymást követő gyilkosságok és sikertelen gyilkosságkísérletek közötti nyugalmas időszakokban az elbeszélő időt és lehetőséget ad az olvasónak arra, hogy a szereplőkkel együtt értelmezheti a lehetséges elkövetőre utaló mozzanatokot, másrészt hátradőlve élvezheti az elképzelt egyetemi tanárok életszerű humorát, és a szerző a BRFK szóvivőjének beszédmódjában megjeleníti a műfaj történetében megfigyelhető állandó motívumot: az állami rendőrség munkájának hatékonyságáról alkotott kritikai véleményt.

A történet vége felé a könyv betűtípus-változása is jelzi, eddig a főszereplőnek a börtönben megírt részletes tanúvallomását olvashattuk. A történet jelen ideje ezen a ponton indul, ami megfelel a detektívtörténetek fordított kronológiai narratív technikájának. A valódi elkövető börtönlátogatásával nemcsak megfordítja az eddigi történet ok és okozati összefüggéseit, hanem sikeresen jeleníti meg a krimi műfaj kulcsszereplőjét, aki – bár mindvégig az olvasó szeme előtt volt – a legkevésbé gyanúsítható szereplőnek tűnt. Indítékait és gyilkossági módszereit felfedve megoldódik a rejtély, bár az igazságszolgáltatás még vesztesre áll.

A detektívregények atyja, Edgar Allan Poe *A Morgue utcai kettős gyilkosság* c. novellájában megalkotta a műfaj egyik alapmisztériumát, az úgynevezett „bezárt szoba” rejtélyét. Az elnevezés arra utal, hogy egy zárt helyiségben (ahol ajtó, ablak zárva van) elkövetett gyilkosság tettesét hogyan lehet megtalálni. E műfaj két klasszikus műve: Agatha Christie: *Tíz kicsi néger* és Umberto Eco: *A rózsza neve*, melyek emlegetésével a szerző egyrészt azonosítja az általa kiválasztott történet pontos műfaját, másrészt párhuzamot von Christie elhagyatott szigete, Eco rendháza és az egyetem viszonylag zárt rendszere között, melyben az elkövető és áldozatai is csak a közösség tagjai lehetnek.

A klasszikusok: Agatha Christie és Umberto Eco útján elindulva, Robin Cook orvosi krimijeinek, John Grisham jogi thrillereinek törekvéseit tovább folytatva, Hajnal Géza a műszaki tudományok egyetemi oktatásának rejtelmek felé irányítja a műfaj kedvelőinek figyelmét.

Kontra Ágnes

Makkai Béla

Hídszerepben a regáti magyar diaszpóra

Érdek-harmonizációs esélyek és törekvések
a magyar–román viszonyban
(a drinápolyi békétől a bukaresti békéig)

Kelet-Európa három dinasztikus nagyhatalma a Szent Szövetség 1815. őszi megalakításával évtizedekre béklyóba verte a régió önálló fejlődésre vágyó népeit. A soknemzetiségű Magyarország hamarosan mégis a liberális reformok útjára lépett. A romantikával elegyített nacionalizmus az önvédelem vészjelei mellett – Széchenyi István útmutatásával – életre segítette a reformkor nemzeti kibontakozást hozó programját.¹ A dinasztikus restauráció és Johann Gottfried Herder korábbi jóslata² azonban komor árnyékot vetett a lázas tervezgetésekre. A germán és szláv malomkö között őrlődve a mozgósító erejű művekben (Himnusz, Szózat, stb.) megjelent a nemzet lehetséges megszűnésének víziója is.³

A fáziskésés ellenére ez az időszak a román nemzetfejlődésben is sorsfordító változásokat hozott: még a napóleoni háborúk idején Besszarába Oroszország általi fájdalmas elcsatolását (1812), majd két felkelést 1821-ben, amelyek a fanarióta uralom lezárulását eredményezték.⁴ A török despotizmus enyhülésének azonban csak rövid ideig örülhettek az Al-Duna vidékén. Az újabb orosz–török háború győztese, I. Miklós cár az 1829-es drinápolyi békével bekebelezte a Duna-deltát és gyámsága alá vonta (1834-ig katonailag is megszállta) a Havasalföldet és Moldovát.⁵ A magyar politikai közvélemény számára „Európa csendőrének” ezen újabb offenzívája a herderi jóslat fenye-

¹ „Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: – lesz!”, írta az 1930-ban megjelent *Hitel* című műve zárásaképpen.

² „A magyarok, mint az ország lakosainak legcsekélyebb része, most szlávok, németek, románok és más népek közé vannak beékelve, s századok múltán talán nyelvüket is alig lehet felfedezni.” Johann Gottfried Herder, *Werke*, Band III/1, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, [1791] herausgegeben von Wolfgang Pross, Carl Hanser Verlag, München, 2002, 633.

³ Ld. Kölcsey 1823-ban írt *Himnuszát* s a két *Zrínyi*-dalt, avagy Vörösmarty *Szózatát*, 1836-ból.

⁴ Egy szociális jellegűt, Tudor Vladimirescu vezetésével, és egy internacionalistának indulót, Alexandrosz Ypsilantisz zászlai alatt, amelyek elbukása után a Porta engedményeket tett a román bojároknak.

⁵ Noha a *zaharea* (kötelező gabona- és élőállat-beszolgáltatás) eltörlése és Kiszeljëv gróf intézkedései (Regulamentum Organic, 1931, 1932) nemcsak a társadalmi reform, de az unió útját is egyengették.

getésének valós voltát igazolta (amiként az 1830/31-es lengyel felkelés vérbe fojtása is)...

A század első évtizedeiben a szomszédosági kapcsolatok új dimenzióját jelenti a magyarok folyamatos bevándorlása román területre.⁶ De míg a megelőző századokban szabadságuk, hitbéli meggyőződésük védelmében vagy román vajdák fegyveres szolgálatára érkeztek, a XIX. században jobbra megélhetési okokból.⁷

A bevándorlás fő iránya Bukarest lett, ahol 1815 tavaszán a „kritikus tömeg” meglétét jelzi a református egyházközség megalapítása.⁸ Az ambivalens fogadtatás jele, hogy a húszas években megépülő fatemplomokra a szokásos csilagos toronydísz helyett keresztet kellett helyezni. Noha a jelenséget jóhiszeműen értelmezhetjük az építkezést támogató fejedelmi mecénások, Alexandru Suțu és Grigore Ghika iránti hála megnyilvánulásának is.⁹

A katolikus magyar iskola alapítása az obszerváns ferences Barácián már a fanarióta korszakot követő enyhültebb időszakra esik.¹⁰ A ferences rendtartományban ekkoriban több magyar pap szolgált. Toborzásuk visszaszolgáltatással szakítva 1826-ban Erdély és Moldva katolikus előjárói egyezségekre jutottak, melynek értelmében Kolozsvárról 6 papot küldtek a csángó falvakba. A támogatást a moldvaiak ugyanennyi pap-növendék magyarországi iskoláztatásával kívánták ellentételezni.¹¹

Nicolae Iorgától tudjuk, hogy az olasz származású moldvai vikárius számos engedményt tett a csángók anyanyelvi hitgyakorlásának biztosítására.¹² A re-

⁶ Ld. Makkai Béla *Magyarok „temetője” – Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus-kori nemzetpolitikában* (Kézirat), és uő: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt. Bukaresti és eszéki magyar lapok az identitásörzés és kisebbségi érdekvédelem szolgálatában (1860–1918)*, Budapest, Médiatudományi Intézet, 2016.

⁷ A határ menti megyék migránsai főként román ajkúak (60%) voltak, mintegy tizedük szász, de minden harmadik – magyar. Vargha Gyula KSH igazgató 1901. május 23-ai jelentése Széll Kálmán miniszterelnökhöz. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 26 Miniszterelnökség iratai 548. csomó, 1937. 1901 XXXI. tétel. 811. alapszám. A továbbiakban: MNL OL K 26 ME 548. cs. 1937. 1901 XXXI. t. 811. asz.

⁸ 1815. május 14-étől számítva az alapító Sükei Imre lelkész 33 éven át vezette gyülekezetet. Bányai László, *A bukaresti magyar egyházzól, Az Ige* [Kovácszna] 3. évf. 1. = 20. sz. (1992), p. 7.

⁹ Ezzel együtt a református templomtérben szokatlan oltár és biblikus témájú olajfestmények is kényszerítő okokra utalnak. Auner Károly, *A romániai magyar telepek történelmi vázlata*, Temesvár, 1908, p. 69.

¹⁰ Bodor Lajos hitoktató 1824. március 21-én 80 tanulóval megalapította Bukarestben a katolikus magyar iskolát. Auner (1908): p. 69.

¹¹ Auner (1908): p. 73.

¹² Raffelo Arduini előzékeny köriratban utasította az alsópapságot, hogy az igét a hívek többségének anyanyelvén hirdessék. A magyar éneklést – ahol ez korábban is szokásban volt – ugyancsak engedélyezte, de ennél is fontosabb, hogy a mindenkori prefektus kötelességévé tette, hogy a magyar többségű településeken gondoskodjék magyar papok alkalmazásáról. Arduini mindezen túlmenően 1840-ben magyar ábécés- és nyelvtankönyveket adatott ki

ményteljes együttműködés azonban 1843-ban – jórészt a magyar fél merevsége miatt – megromlott, s így a moldvai csángók anyanyelvű lelki gondozás nélkül maradtak.¹³

A magyar–román kapcsolatok általános romlásában a bécsi kamarilla megosztó politikájának épp úgy szerepe volt, mint a közép-európai küldetéstudattal bíró s a nemzeti újjászületés eufórikus küzdelmeiben a nemzetiségek törekvéseivel szemben gyakran kevéssé megértő magyar politikai elitnek, s a kollektív nemzetiségi jogokat követelő erdélyi román politikának, amely szöges ellentétben állt a liberális koreszme egyéni jogokat preferáló felfogásával.

Az 1848-as forradalmi kormányzat ugyan közteherviselést és polgári jog-egyenlőséget kínált Magyarországnak népeinek, ám a hazai román elit céljai megvalósításához a közeli, ezért veszélyesebbnek tartott magyarokkal szemben (ahogy 1791-ben) Bécsben keresett támogatást;¹⁴ miközben Dél-Erdélyben (Zalatna, Nagyenyed), versus az Ércegységben (Abrudbánya) polgárháborús drámák zajlottak.¹⁵

1849 nyarán a magyar honvédsereg az osztrák és az orosz hadsereg harapófogójába került. Végső soron az orosz katonai intervenció kényszerítette térdre a magyarokat is, miként egy évvel korábban (ugyan török csapatok, ám) Miklós cár felszólítására verték le a havasalföldi forradalmat is. S éppen e keserű közös tapasztalat, a sorsközösség belátása vezette a tárgyalóasztalhoz a két forradalom vezérkarát, s született meg megkésve, '49 júliusában – Avram Iancu egyoldalúan meghirdetett jótét tűzszünetének is köszönhe-

Jászvásár/Iași, Huszváros/Huși, Lujzikalagor/Luizi-Călugăra, Szabófalva/Săbăoani és Bogdánfalva/Valea Seacă magyar tanköteleseinek, akiket magyar kántortanítók is oktattak. Iorga, Nicolae: *Studii*, V. p. 468. Idézem: Auner (1908): p. 74.

¹³ Paolo Sardi s az új kolozsvári ferences rendfőnök, Szabó Román nem tudott megegyezni a papképzésre szánt, de a moldvai magyar plébániákról csak részben befolyó költségek kérdésében. Kopácsy József hercegprímás közbelépésére és költségén mégis további két magyar pap kiküldése vált lehetővé. A kihívóan túlbuzgó s méltatlan életvitelű magyar misszionáriusok ellen azonban a havasalföldi kormányzat kiutasító határozatot hozott (amely végül – Sardi jóvoltából – csak az utóbbi két papot érintette). A döntést a hiányzó papneveldei költségek gyakorlatias kiegyenlítése helyett egyházpolitikai vitába bocsátkozó Szabó 1848-ban azzal tetézte, hogy a kiküldött másik hat papot is hazarendelte. Auner (1908): p. 75–76. 1866-ban magyar–román vegyes nyelven folyt a hittanoktatás Csángóföld elemi iskoláiban. Barna [Barabás] Endre, Középjártai, *Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok*, Kolozsvár, Az EMKE kiadása, 1908, p. 38. A századfordulón a moldvai csángók között mindössze két magyar pap szolgált (noha magyar kántort még 68 község fizetett). Az 1893-as oktatási törvény hozott fordulatot a csángók anyanyelvi oktatásában, ugyanis a jászvásári [Iași] püspök ekkortól csak román katekizmust engedett számukra. Auner (1908): p. 88.

¹⁴ Amiként a balti nemzeti mozgalmak is naivan a német földesurak, bárók ellenében a hamisítatlan imperialista Oroszországtól reméltek védelmet és „ölmélet”...

¹⁵ Ld. Hermann Róbert, *Az abrudbányai tragédia, 1849. Hatvani Imre szabadcsapatvezér és a magyar–román megbékélés megghiúsulása*, Heraldika Kiadó, Budapest, 1999.

tően – a szegedi *Megbékélési terv*. Ez az 1849. júliusi utolsó országgyűlés által törvényerőre emelt szerződés¹⁶ harmonikusabb jövőt ígért a két nemzet kapcsolatában; a Habsburg-abszolútizmus azonban győztesekre és legyőzöttekre tagolta Erdély népeit, s ezzel megakasztotta a kedvező irányt vett folyamatot. Az együttműködés szellemét – Adam Czartoryski herceg bábáskodásával – a '48-as emigráció ápolta. Kossuth, valamint Klapka és Türr István tábornokok konföderációs terveket készítettek, amelyekben azonos jogokkal helyet kapott egy román társállami alakzat is.

A '49-es politikai emigráció egy része a szomszédos román fejedelemségekben talált menedéket. Jelenlétük nemcsak a magyar diaszpórát erősítette, de jótékonyan szolgálta a befogadó államok modernizációját is.¹⁷ Közöttük Oroszhegyi Józsa doktor és az első magyar civil egyesület megalapítója, Koós Ferenc lelkész újságíróként is hirdették a két nép egymásraultalságát, aminek a krími háború ismét bizonyosságát adta. Amikor is – „vizonzásul” az orosz segítségért – a törvényes magyar kormányt eltipró Habsburg Birodalom a két fejedelemséget is megszállta (1853–56), miközben Oroszország kiszorult a Duna-deltából és Budzsákból is.

Az erről is rendelkező 1856-os párizsi békét jegyző Franciaország ekkoron nemcsak a lengyel, az olasz, de a magyar és román függetlenség támogatójaként lépett fel, ám Ausztriához hasonlóan ellenezte a két fejedelemség egyesülését. Ez Ion A. Cuza ezredes kölcsönös jelölésével és fejedelemmé választásával 1859-ben mégis bekövetkezett. III. Napóleon viszont a villafrancai béke váratlan megkötésével hagyta leáldozni az olaszok függetlenségi háborúját; és ezzel ellehetetlenítette az egyesített román fejedelemségben fegyverraktarak létesítésével támogatni szánt újabb magyar felkelést is. A régió politikai térképének formálásában immár negyedikként emlegetett nagyhatalom tehát hasonlóan visszás szerepet játszott, mint elődei: Cavour és Kossuth cserbenhagyása után nem sokkal (1863-ban) Lengyelország feltámasztása érdekében „kárpozlásul” cinikusan felkínálta Bécsnek a korábban már birtokolt román fejedelemségek területét.

Minderről a közben több vidéki városban is kolóniákat képező¹⁸ magyar emigrációnak is voltak értesülései, noha a Szathmáry Papp Károly udvari festő és fényképész nyomdájában napvilágot látott első magyar nyelvű hetilapban (*Bukaresti Magyar Közlöny*) kezdetben politikai híreket nem közölhettek, ám a forgandó szerencse ismeretében a szerkesztők kinyilvánították őszinte hálájú-

¹⁶ Az egyezmény szerint a román többségű megyékben a román is hivatalos nyelvként szolgált a közoktatásban, az egyházi életben, az igazságszolgáltatásban és a nemzetőrségben. Jóváhagyta továbbá a szerb ortodox egyház fennhatóságának felszámolását, saját román patriarchátus megszervezését; valamint rendelkezett egy közös magyar–román légió felállításáról is.

¹⁷ Közöttük olyan kiváló férfiakat találunk, mint dr. Fialla Lajos, a Román Vöröskereszt későbbi alelnöke, vagy Veress Sándor, az első román vasútvonal (Bukarest–Giurgiu) tervezője.

¹⁸ Pl. Galacon, Brăilán, Foksányban stb. A ferences rendtartomány 1855. évi kimutatása szerint néhány vidéki városban már korábban új magyar közösségek jöttek létre, s a bukaresti magyar katolikusok már 4500 főt számláltak. Vidéken 48.674 katolikust írtak össze, ezek túlnyomó része moldvai csángó volt. Auner (1908): p. 77.

kat a politikai menekültek befogadásáért, s az önzetlen támogatásért is, amelyvel Elena Cuza fejedelemasszony hozzájárult a bukaresti református kőtemplom megépítéséhez.¹⁹ Mindezzel természetesen a szabadságharc véres (bár kölcsönös) túlkapásai miatt is zsarnokként²⁰ jellemzett magyarság elutasítottságán²¹ is enyhíteni próbáltak. A békéltetés próbálkozásait azonban még erős gyanakvás övezte. Mint az egyik bukaresti lap írta, „ezek a magyarok mindig hódítani akarnak minket, ez a lapjuk sem egyéb, mint politikai cselszövény, mellyel minket akarnak behálózni.” A magyar szerkesztő erre úgy felelt, hogy csak a román szívek meghódítását tartja feladatának.²² Ezt a közös törökellenes küzdelmek felidézésével s a vitás kérdések megoldását szolgáló rovat (*Román testvéreink*) elindításával igyekezett szolgálni.²³ A *Național* című lap mégis egyenesen „pokoli tervek”-et tulajdonított²⁴ az erdélyi románok elnyomásával vádolt magyaroknak.²⁵ Oroszhegyi Józsa mindezt azzal cáfolta, hogy a magyar földesurak az évszázadok alatt nemcsak a románokat zsákmányolták ki, hanem a magyar jobbágyok millióit is.²⁶

A nagyhatalmi erőterben s a fanarióta elnyomás hatására xenofóbbá váló románság ezzel együtt kezdetben nem volt ellenséges a bevándorlókkal, s a szakember-gondokkal küszködő fiatal államban sokan szép karriert futottak be. A jó nevű orvosokhoz, mérnökökhöz, művészekhez²⁷ hasonlóan a tömegesen ideszegődő székely cselédlányok is keresettek voltak a román munkaerőpiacon.²⁸ Hogy beilleszkedésük mégsem volt zökkenőmentes, azt a *Bukuresti*

¹⁹ Aki jelen volt a templom alapkövetételénél is. Bukuresti Híradó, 1876. okt. 1.

²⁰ Hazánkban a román görögkatolikus és ortodox egyházak kulturális autonómiát élveztek. A magyarországi románság létszáma kevesebb, mint fele volt Románia népességének, mégis több iskolával rendelkezett, mint az anyaország. Több tucat újságot, kisbankot, kulturális szervezetet mondhatott magáénak, a 20%-nál nagyobb arányban román ajkúak által lakott településeken a hivatali ügyintézésben használhatta anyanyelvét. Mindezt egy külön nemzetiségi törvény (1868: XLIV. tc.) szabályozta, még ha ennek nem is hajtották végre minden pontját. *Magyarország története 1890–1918.*, főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1983, 2. kötet, 1007. Ezzel szemben az orosz fennhatóság alatti Besszarábiában [ma Moldávia] a többségi románságnak sem autonóm egyháza nem volt, sem anyanyelvű iskolái.

²¹ A bukaresti sajtó egy része azt tartotta, hogy a magyarság már 1848-ban eljártszotta a nyugat megbecsülését. Idézem a Bukuresti Magyar Közlöny 1860. nov. 24-ei számából.

²² Bukuresti Magyar Közlöny, 1860. aug. 25.

²³ De volt a lapnak *Magyar–román viszonyok* című rovata is.

²⁴ *Național*, 1860. 70. lapszám. Idézem: Bukuresti Magyar Közlöny, 1860. szept. 22.

²⁵ A magyarországi asszimilációs adatok cáfolják ezt az állítást. Barabás Endre szerint 1850 és 1900 között 309 magyar, 42 német és 11 szerb község románosodott el. Míg román falvakból csak 42 lett magyarrá, 13 németté és 6 szerbbé, 4 mássá. Barna (1908): p. 136–137.

²⁶ Bukuresti Magyar Közlöny, 1860. nov. 17.

²⁷ Dávid Mihály, a bukaresti egyetem tervezője, Pernet József litográfus, Mándy Ferenc festő, udvari fényképész, Sántha András kocsikészítő stb.

²⁸ Tiszta, dolgos és megbízható voltuk miatt, de szerepe volt ebben esztétikai adottságaiknak is. Ahogy a közgazdász Hegedüs Lóránt írta, a székely cselédlány olyan, mint valami „általános fogyasztási cikk, mint a tea, vagy a kávé, melynek behozatala a szükségletek

Híradót (1876–1885) forgatva is megállapíthatjuk. Az új hetilap – melynek évekig román nyelvű változata (*Gazetta de Bucuresci*) is megjelent – küldetészerűen hadat üzent az egymással szemben táplált negatív előítéleteknek; s azon közkeletű „téveszméknek”, miszerint a románság csak az alkalomra vár, hogy politikai határait a Tiszáig terjessze ki; avagy hogy a magyarok az egykori hűbérjog alapján a Szörényi Bánság, azaz Olténia visszaszerzésére törekcszenek.²⁹ S Vándory Lajos szerkesztő kölcsönösen visszautasította az erdélyi románság nemzeti elnyomásának vádját,³⁰ s ugyanúgy a romániai magyarok [csángók] üldöztetésének tételét is.³¹

Az ellentétek azonban olykor a nemzetközi viszonyokban gyökereztek. Mint a „nagy keleti válság” idején, 1875 és 1878 között. A magyar lap dicsérte az újabb orosz–török konfliktusban kezdetben óvatosan politizáló Romániát,³² s az 1849-es és 1863-as orosz katonai fellépésre utalva a „soron következő” románság fenyegetettségét és a magyarokkal való érdekközöségét hangsúlyozta.³³ Románia gyakorlatias okokból mégis az oroszok oldalán avatkozott a harcokba, s a plevnai közös győzelem után deklarálta is függetlenségét (1877).³⁴ A győzelemittas hetekben-hónapokban – Budapest törökbarát politikája miatt – a bukaresti magyarokat retorziók érték.³⁵ Vándory szerkesztőnek is menekülnie kellett.³⁶ Később feljelentették nacionalista uszításért és hazaárulásért,³⁷ noha korábban szolgálataiért I. Károly Koronarenddel tüntette ki.³⁸

A magyarság torz tükörképére azonban egy újabb árnyék vetült: a bevándorlók háborús infláció miatti elszegényedése, lezüllése.³⁹ A kétes megélhetés leginkább a kiszolgáltatott s nagy számban prostituálódó cselédlányokra

szerint ingadozik.” Hegedüs Lóránt: *A székelyek kivándorlása Romániába*, Budapest, Franklin, 1902, 23.

²⁹ Ezen állításokat a szerkesztő „téveszméknek” nevezte, s a „gyanakvás” és „viszálykodás” meghaladására biztatta olvasóit. *Bukuresti Híradó*, 1876. okt. 1.

³⁰ A magyarországi asszimilációs adatok cáfolják ezt az állítást. Ezek szerint 1850 és 1900 között 309 magyar, 42 német és 11 szerb község románosodott el. Míg román falvakból csak 42 lett magyarrá, 13 németté és 6 szerbbé, 4 mássá. Barna (1908): p. 136–137.

³¹ *Bukuresti Híradó*, 1876. okt. 1.

³² *Bukuresti Híradó*, 1877. febr. 20./márc. 4.

³³ *Bukuresti Híradó*, 1877. ápr. 3./15. és uo. = *Gazetta de Bucuresci*, 1880. jan. 18.

³⁴ Amit majd 1878-ban a berlini nagyhatalmi kongresszus is megerősít Észak-Dobruzdza birtokbavételével. Orosz szövetségese javára azonban le kellett mondjon Dél-Besszarábiáról, s kötelezettséget kellett vállaljon a mintegy 280.000 askenáz zsidó és a muzulmánok állampolgárságának és szabad vallásgyakorlásának biztosítására.

³⁵ Ahogy Németh Gábor tanító, újságíró megidézte ezeket a hónapokat: „abban a nehéz időben is, midőn alig mertünk az utcán magyarul beszélni”. *Bukaresti Magyar Közlöny*, 1884. nov. 11.

³⁶ *Bukuresti Híradó*, 1885. aug. 9.

³⁷ *Bukuresti Híradó*, 1885. jún. 28.

³⁸ A Koronarendet 1881-ben nyerte el. *Bukuresti Híradó*, 1885. júl. 5.

³⁹ Vándory szerint a „koplaló magyarok” nem méltóak Románia vendégszeretetére. *Bukuresti Híradó*, 1877. máj. 22./jún. 3.

(hungara) volt jellemző.⁴⁰ Veress Sándor mérnök az erkölcsi megújulás hitével a nehezebb utat ajánlotta honfitársainak: „Ha én teljes erőmet megfeszítem, hogy lelkiismeretesebb orvos, pontosabb mérnök, szorgalmasabb tanár, fáradhatatlanabb, megbízhatóbb kereskedő legyek másoknál (...) mint a nem magyar szomszédaim”, idegen földön ez használ legtöbbet a bevándoroltak és az általuk képviselt nemzet megbecsülésének.⁴¹

Az erkölcsi erózió és emelkedés tehát egy időben jellemezte a romániai magyar diaszpórát, amely néhány évtized alatt több román városban szakmai, karitatív és kulturális egyleteket, intézményeket alapított.⁴² (Mint a Vándory szerkesztő által elnökölt Anker Betegsegélyező, amelyben példásan megfértek magyarok, románok és szászok.⁴³)

Eközben a jórészt idénymunkásokból álló emberanyag gyorsan cserélődött. Az 1886-ban kirobbant magyar–román vámháború⁴⁴ hatására az ország délkeleti részéből székely és szász iparosok százai telepedtek át Romániába, hogy régi felvevőpiacukat megtarthassák. Ezek anyagi gyarapodásuk közepette jó híret keltették a befogadó, új hazának is. (Mint az 1878-as párizsi világkiállításon díjakat szerző kocsigyártók.⁴⁵) A mindkét hazával-nemzettel lojális magatartásukra jellemző, hogy áldozatkészen adakoztak az 1879-es szegedi árvíz,⁴⁶ de ugyanúgy a resicai bányaszerencsétlenség kárvallottjai javára, noha az utóbbi katasztrófa áldozatai nagyrészt román nemzetiségűek voltak.⁴⁷ Több magyar lap is méltatta a román Petőfinek nevezett Mihai Eminescu (Eminovics)

⁴⁰ Veress szerint a fiatal cselédek között szinte nem maradt szép arcú lány a szegénység és a fokozott „kereslet” miatt. Bukuresti Híradó, 1877. ápr. 3./15.

⁴¹ Bukuresti Híradó, 1877. febr. 13./25.

⁴² Pitești-en és Ploiești-en templom, iskola, imaház és paplak, a moldvai Szászkúton iskola és paplak épült, Brăilán és Galacon is elindult az anyanyelvű oktatás. Bányai László, *A bukaresti magyar egyházzól. Az Ige* [Kovácszna] 3/20. 1992, 7. Ploiești modern kori katolikus „magyar” múltja Nicolae Iorga szerint 1829-ben, Turnu Severinén, azaz Szörénytornyáé 1836-ban kezdődött. Auner (1908): p. 72.

⁴³ A szervezetet 1875-ben közösen alapították, de Vándoryt többször is elnökké választották. Bukuresti Híradó = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.

⁴⁴ Míg a regáti magyarok visszafogott hangnemben, a magyarországi nacionalista sajtó fölényes tónusban tárgyalta az eseményeket. A magyar nagybirtokosság nyomására előidézett konfliktusban ellenlépéseket életbe léptető Romániát a magyar sajtó „hálátlannak” nevezte, s efféle becsmélő szavakkal illette: „Egy pigmeus az európai államok között öklöt mutatott a Monarchiának.” Pesti Hírlap, 1886. máj. 15.

⁴⁵ A Sántha András által alapított Bukaresti Kerékgyártók Társulatának több tagja kitüntetést kapott. Bálinth (szerk.), *A Bukaresti Szent István Király Egyesület alakulási emlékkönyve. A bukaresti magyar egyházak és társulatok rövid ismertetésével.* A szerkesztő kiadása. Bukarest, 1901, p. 130. A századfordulóra azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. 1895-ben a román hatóságok már nem hagyták a magyar kocsigyártókat kiállítani a franciaországi nemzetközi és a romániai közeledési és ipari vásáron. Barabás Endre, *A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete, Közgazdasági Szemle*, 25. évf. 25. köt. (1901. jún.) p. 430.

⁴⁶ Bukuresti Híradó, 1885. júl. 19.

⁴⁷ Romániai Hírlap, 1909. jan. 14. és uo. 1909. febr. 11.

munkásságát,⁴⁸ s szobrának felállítását a magyar diaszpóra adományokkal támogatta,⁴⁹ noha ismertek voltak a nagy költő magyarelles érzelmek.⁵⁰

A századfordulón jelentkező gazdasági visszaesés s a protekcionista állami gazdaságpolitika⁵¹ sok bevándorlót taszított megélhetési válságba.⁵² Helyzetüket súlyosbította, hogy a magyar állam tíz év távollét után megvonta állampolgárságukat, s a katonaköteles férfiak otthon – mint törvényszegők – komoly büntetésre számíthattak. A korábban tudatosan vállalt *kettős kötődés*⁵³ helyébe így esetükben a sehova sem tartozás céltalansága lépett. Ezek a magyarok csakhamar megvetett „bozgorrá” (hazátlan) váltak.⁵⁴

Az egyik konzulátusi tisztviselő mindebből csak annyit érzékelt, hogy míg a kivándoroltak kapcsolata a kenyéradó új hazával lojális,⁵⁵ már-már szervilis,⁵⁶ az elbocsátó hazával szemben viszont távolságtartóak.⁵⁷ Ez részben az általuk olvasott román újságoknak köszönhető, amelyek tükrében az odahagyott hazát nagyhatalmi volta ellenére a kivándoroltak gyengének, sőt ellen-szenvesnek láthatták.⁵⁸ Ezt igyekeztek ellensúlyozni a Bukarestben kiadott

⁴⁸ Romániai Hírlap, 1908. máj. 24. Romániai Magyar Újság, 1909. máj. 12., uo. 1912. márc. 31.

⁴⁹ Bukaresti magyarok Eminescuért. Romániai Magyar Újság, 1909. máj. 15.

⁵⁰ Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995, 131–160.

⁵¹ Ld. az 1887. évi ipartörvényt és 1894-es ilyen tárgyú rendeleteket, s különösen az 1912-es törvénymódosítást. Az ipari üzemekben a külföldi munkásokat elsőként bocsájtották el, árnyukat szigorú rendeletekkel korlátozták. Barabás (1901): p. 434.

⁵² *A leány kereskedés elleni mozgalom*, Bukaresti Magyar Újság, 1902. aug. 10. *Mozgalom a hungarák érdekében*, Bukaresti Magyar Újság, 1908. máj. 1.

⁵³ A Bukaresti Magyar Újság szerkesztője, Bálinth János erről így vallott: „...a mi lapunknak is ez volna a célja, megtanítani minden itt élő magyart miképp lehet két hazát egyszerre igazán szeretni. Elmondani, mi kötelességünk a szülő-, a polgárjogainkat biztosító haza, s mi a kenyéret adó második haza iránt”. Bukaresti Magyar Újság, 1902. jan. 26.

⁵⁴ A századfordulón az ország 5 495 040 lakójából 1 601 056 volt idegen állampolgár és 374 425 „hazátlan” státusú. Barabás (1901): p. 431.

⁵⁵ Ezt a mintát kínálta a bukaresti magyar sajtó. Pl. a dobrudzsai határvitában vagy a macedóniai kucó-vlach kisebbséget ért sérelmek kapcsán a bolgár magatartás bírálatával fejezte ki lojális kötődését a befogadó hazához. Romániai Magyar Néplap, 1900. szept. 2. és 1900. szept. 16.

⁵⁶ A Vándory által példaképpen említett radikális román birtokpolitika a szociális gondokon hivatott javítani, igaz, jórészt a fanarióta görögök egyházi tulajdonának konfiskálásával, ami ebben az értelemben nem annyira szociális igazságtétel, mint inkább egy érdekelt nemzeti politika jegyében történt redistribúció.

⁵⁷ Putnik Béla, *A magyar kivándorlók Galaczon (Romániában)*, *Közgazdasági Szemle*, 26. évf. (26. k.), 1901, 827. A hűvös viszonyt az óhazával a politikai ellenzékiség [a kivándoroltak a dualista kormányokkal szemben a ’48-as eszmékkel szimpatizáltak], a szociális gondoskodás mulasztásai és a konzulátusok német és román tisztviselőinek barátságtalan magatartása a magyar ügyfelekkel szemben együttesen okozták.

⁵⁸ Poliány Zoltán 118 oldalas jelentése 20. oldalán sarkosan úgy fogalmaz, hogy a román sajtón nevelkedett magyarok megtanulják gyűlölni saját hazájukat. 1904. ápr. 14. MNL OL K 26 ME

magyar lapok, ám az 1902-ben induló *Bukaresti Magyar Újság* alapítását a román laptársak ügynökök mesterkedésének tartották, annak ellenére, hogy a hetilap a magyar kultúra ápolását és a két nép megbékítését tartotta fő feladatának.⁵⁹ Ám a szenzációéhes magyarországi sajtó sem volt tapintatosabb,⁶⁰ s az új hatalmi tényezővé váló sajtót a határ mindkét oldalán bajos volt megzabolázní.⁶¹

A századfordulóra – a hazai román politikusok elleni sajtópereknek⁶² is betudhatóan – a helyzet odáig romlott, hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztője kijelentette: a román ó-királyságban a magyarnál csak a zsidót gyűlölik jobban.⁶³

604. cs. 636. 1904 XVIII. t. 636. asz. A magyar kormány kereskedelmi tudósítója jelentette Bukarestből 1901-ben: „a román sajtó csaknem állandóan hamis és manipulált híreket közöl Magyarországról...” Márfy-Mantuano Rezső 1901. febr. 22-ei jelentése. MNL OL K 26 ME 858. cs. 2274. 1902 XXII. t. 1496. asz. Miközben a román posta számos esetben nem volt hajlandó kézbesíteni a magyar nyelvű lapokat az előfizetőknek. Barna (1908): p. 17–18. De a sajtószabadság elve ennél is sérülékenyebb volt a Regátban. Márfy írta a későbbiekben: „...a rumán kormány, vagy ha ez nem, a felizgatott deákság a neki nem tetsző zszurnalisztákat egyszerűen kiüldözi.” A Pester Lloyd bukaresti tudósítója is kapott ilyen fenyegetést. Márfy-Mantuano Rezső 1902. dec. 19-ei jelentése. MNL OL K 26 ME 858. cs. 638 1903 XVIII. t. 405. asz.

⁵⁹ Az Apărărea Națională munkatársa azonban szerkesztőit „báránybőrbe öltözött farkasok”-nak nevezte, akiknek veszedelmes terve a moldvai csángók tudatának megzavarása. Barna (1908): p. 18. A vádaskodásnak minden bizonnyal szerepe lehetett abban, hogy a magyar állameszme terjesztésében is elmarasztalt lapot a román posta nem kézbesítette számos moldvai előfizetőnek. Uo. Magyarország ugyanakkor lemondott a csángók támogatásáról, nem kockáztatva 50.000 magyar anyanyelvű román állampolgárért közel 3 millió magyarországi román elszakadását...

⁶⁰ A Pesti Hírlap – a „Magyar iskolák elrománosítása” címmel – nemcsak a román, de a magyar kormányt is élesen támadta. Pesti Hírlap, 1905. márc. 12. A magyar miniszterelnök ezért a diplomáciai konfliktusok megelőzése érdekében azt kérte a vezető újságoktól, hogy „a romániai magyarság dolgaival egyáltalán ne foglalkozzanak”. Széll Kálmán miniszterelnök levele Gołuchowski Agenor közös külügyminiszternek. (Tisztázat.) MNL OL K 26 ME 548. cs. 2418. 1902 XXII. t. 672. asz.

⁶¹ A román retorziókra is ürügyet szolgáltató tudósítások azonban továbbra is megjelentek a hazai sajtóban. A Külügyminisztérium 1911. november 29-ei átiratában kénytelen volt kérni a magyar kormányfőtől, hogy a lapok még a jó híreket is mellőzzék, hiszen ezzel akaratlanul is a külföldre kiterjedő „magyarosítás” vádját alapozzák meg. A magyar kormány ekkor fontolóra vette a leginkább aktív Budapesti Hírlap előzetes cenzúráját. MNL OL K 26 ME 1082. cs. 6882. 1911 XX. t. 456. asz. Az osztrák–magyar követség az *Epoca* c. lapban kényszerült elhatárolódni a Bukaresti Hírlap állításaitól. MNL OL K 26 ME 1082. cs. 7491. 1911 XX. t. 605. asz.

⁶² Ld. Memorandum-per, Replica-per

⁶³ Ld. „România és a magyarok”, Pesti Hírlap, 1902. okt. 30. Ennek voltak korábban is jelei: 1894-ben a Teé ligetben majálisozó Magyar Dal- és Műkedvelő Társulatra román diákok támadtak. Az egyesület tagjait megverték, ronggyá szaggatott zászlajukat pedig a Vitéz Mihály-szobornál elégették, az osztrák–magyar nagykövetség ablakait bedobálták... Barabás

A sűrűsödő diszkriminatív intézkedések hatására felgyorsult a bevándorlók asszimilációja,⁶⁴ aminek persze természetes formái is voltak. (Az idegen földön szerencsét próbálók gyakran mindent a vagyonszerzésnek és karrierépítésnek rendeltek alá.⁶⁵)

A kivándoroltak tudatállapot-romlása és fokozott beolvadása ugyanakkor kijózanító hatással volt a magyar kormánypolitikára. Budapest 1901 tavaszán útjára indította a titkos „Románia actió”-t.⁶⁶ Ez a defenzív, de aktív program jelentős hangsúlyváltozást jelez a magyar nemzetpolitikában, amely a nemzetiségek asszimilálása helyett már a saját „faji erő” megóvására irányult, minek érdekében a kivándoroltak távlati hazatelepítésével számolt, ám addig is – főként kulturális eszközökkel – igyekezett megóvni nemzeti azonosság-tudatukat.⁶⁷

A Miniszterelnökség ugyanakkor a román törvények és szokások tiszteletére intette alkalmazottait, különösen az újságírókat.⁶⁸ Ennek gyakorlati hatása tapasztalható volt azon a nemzetközi kiállításon, amelyet Károly király 40 éves uralkodói jubileuma tiszteletére rendeztek. Az 1906-os kiállításra Poliány Zol-

(1901): p. 448–449; és Poliány Zoltán 1904. ápr. 14-én kelt emlékirata, 54. oldal. MNL OL K 26 ME 604. cs. 636. 1904 XVIII. t. 636. asz.

⁶⁴ Egyes pénzintézetek alapszabályai – a belügyi hatóságok jóváhagyásával – tiltották zsidó és magyar egyesületi tagok felvételét, mint a Dîmbovica Takaré- és Hitelegyesület. Hasonló kitétel tartalmazott a Speranka Bank alapszabályainak 12. pontja. MNL OL K 26 ME 548. cs. 4524. 1902 XXII. t. Azokra a magyar iparosokra, akik nem romános helyesírással használták cégtáblaikon a nevüket, súlyos büntetéseket szabtak ki. A romános névhasználat megingatta a bevándorlók nemzeti azonosságtudatát. Barabás (1908): p. 434. A szemtanú hívös tárgyszerűségével jegyezte fel a Bukarestben felnövekvő szerző, hogy a fővárosi papírgyár magyar munkásai kenyerük megtartása érdekében – románná lettek. Uo., 437.

⁶⁵ A hazai román vidéken nevelkedett hétfalusi csángó kifli- és perecárusokról egy regáti magyar tanító azt írta, hogy egymás között is románul beszélnek, a felemelkedés szándékával lányaikat a többségi nemzet fiaival házassítják. Kertész József, *Tíz év a romániai magyar misszióban*, Kolozsvár, Stiff Jenő és Társa, 1913, p. 18. Az ő esetükre is utalt az újságíró, amikor karriervágyból származásukat titkoló honfitársait bírálta: „No, csak az lenne szép, ha megtudná valaki, hogy egy ágról szakadt Ungurtól [magyar] származnak.” Bukaresti Magyar Újság, 1902. jan. 26.

⁶⁶ Ld. Makkai Béla, *Magyarok „temetője” – Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában* (Kézirat)

⁶⁷ A kedvezőbb gazdasági viszonyok megteremtéséig és hazahívásukig „templommal és iskolával”, anyaországi ösztöndíjakkal, anyanyelvi sajtóval, kalendáriummal, a szórványok számára bentlakásos iskolákkal stb. segítették a kivándoroltak identitás-ápolását. Ld. Makkai Béla, *Magyarok „temetője”, Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában* (Kézirat) és Uő, *Végvár vagy hídfő? „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában (1904–1920)*, Budapest, Lucidus, 2003.

⁶⁸ Poliány Zoltán újságíró bukaresti kiküldetésekor a Miniszterelnökségtől ezt a szigorú és egyértelmű utasítást kapta: „Minden izetlen hyperlojalitás elkerülésével tartozik Ön Románia és intézményei iránt lojalitással viseltetni...” Pro domo. (Dátum nélkül.) MOL K 26 ME 858. cs. 2981. 1903 XVIII. t. 405. asz.

tán szerkesztő öt magyar egyesülettel karöltve saját pavilont épített. A román királyi pár fényképével, magyar és román nemzeti zászlókkal, feliratokkal díszített épületen ez a jelmondat állt: *„Légy hű honpolgára a hazádnak, de kérd Isten áldását arra a földre, ahol kenyered keresed.”* (Mindez szöges ellentétben állt a szintén kiállító magyarországi románok magatartásával.⁶⁹) A román himnusszal fogadott királyi pár félórás látogatása valóban jó hatással volt a magyarság megítélésére.⁷⁰

A nagypolitikában keletkezett feszültségek azonban semmissé tették e próbálkozások reménykeltő eredményét. A magyar parlamentben ismét beterveztették azt az 1904-es törvényjavaslatot, amelynek célja a tanári fizetésrendezés és a hazai nemzetiségek töredéke által ismert államnyelv⁷¹ kötelező iskolai oktatása volt.⁷² A Lex Apponyi nagy felháborodást váltott ki a két hazai iskolafenn tartó autonóm román egyház köreiben.⁷³ A nemzetközi tiltakozó kampányba nemcsak a magyarországi román parlamenti képviselők,⁷⁴ de az anyaország is

⁶⁹ A hazai román kiállítók sem magyar zászlót, sem magyar feliratokat, sem Ferenc József fényképét nem használtak, s még az ország nevét sem tüntették fel. Míg a bukovinai románok fekete-sárga Habsburg-zászlókkal, a szerbiaiak szerb zászlókkal, Petar király arcképével, a besszarábiaiak cirill betűs orosz feliratokkal, II. Miklós cárral arcképével, az aromunok (huco-vlachok) török fezzben és török himnuszt énekelve jelentek meg a kiállításon. Barna (1901): p. 115–128, 140–161.

⁷⁰ Bukaresti Magyar Újság, 1906. jún. 28. A Polány által szerkesztett Romániai Magyarok Nagy Képes Naptára Grand Prix-t, s a szerkesztő a királytól aranytollat kapott. A kiállító magyar egyesületek ezüstérmét és oklevelet nyertek. Bukaresti Magyar Újság, 1906. nov. 22. és Hencz Hilda, *Magyarok román világban. A Kárpátokon kívüli román térségben élő magyarok és a bukaresti magyar sajtó (1860–1941) = Maghiarii în universul românesc: maghiarii din spațiul extracarpatic românesc și presa maghiară bucureșteană (1860–1941)*, Carocom '94 Kft., Bukarest/București, 2009, p. 40.

⁷¹ 1910-ben a nemzetiségi polgárok negyede (23%), a románság esetében csupán 12,1% beszélt a magyar államnyelvet! Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat. Az 1910. évi népszámlálás, 64. k. Budapest, M. kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1920, p. 164.

⁷² A Berzeviczy Albert által már 1905-ben beterveztett javaslatot a heves tiltakozás miatt visszavonták.

⁷³ A román unitus és ortodox egyház több ezer anyanyelven oktató felekezeti iskolát tarthatott fenn. 1880-ban 2756 román tanítási nyelvű és 394 magyar–román kétnyelvű iskola működött Magyarországon. Ez jócskán meghaladta a kétszer népesebb anyaország román iskoláinak a számát; igaz, 1913-ra ez a mutató jelentős csökkenést jelez: 2170 román tannyelvű iskolával. *Magyarország története 1890–1918.*, főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1983, 2. kötet, 1007. Miközben Romániában 1899-ben a 15 éven felüli népességen belül csak 19,7% tudott írni-olvasni [Barna (1908): p. 74.]. Leginkább azért, mert a tanköteles korosztálynak még a fele sem járt iskolába (39,9%). Uo. 77.

⁷⁴ Alexandru Vaida-Voevod (később Erdély autonómiájáért küzdő román miniszterelnök) 1907-ben öccsének versét olvasta fel a magyar parlamentben. Bukaresti Magyar Újság, 1907. ápr. 14. Ilyen megfogalmazásban: *„Tíz átkos évszázad óta élőködtök / Mint vérszomjas poloskák e hazán [...] / Hiába minden, minden, elveszel te, / Jogtipró ázsiai söpredék...”* Bíró Sándor, *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940)*, Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1989, p. 262.

bekapcsolódott.⁷⁵ A román tanügyi hatóságok válaszul háromszorosára kívánták emelni a román nyelvórák számát a magyar állampolgároknak magyar pénzen fenntartott magániskolákban,⁷⁶ s az ott használt tankönyveiket is gyakran betiltották vagy újraírták.⁷⁷

Azonban a tankötelesek riadalmánál jóval szélesebb körben idézett elő szorongást és attitűdváltást az 1912-ben kirobbant Balkán-háború. Dél-Dobrudzsa 1913-as bekebelezése után ugyanis Monarchia- és magyarellenes politikai kampány kezdődött Romániában. Noha az ország 1883-tól a Hármas Szövetség tagja volt, e siker után Románia már egyértelműen Erdély megszerzésére törekedett.⁷⁸

Így mondhatni természetes, hogy a világháború kitörése után a „semleges” Románia hírforrásai a magyarságot bélyegezték a háború egyik fő okozójának.⁷⁹ Cáfolatul a bukaresti magyar lap a józanabb hangok közül a szibériai

⁷⁵ Vaida-Voevod mellett a bukaresti egyetemisták magyarellenes tüntetést tartottak. Bukaresti Magyar Újság, 1907. jún. 13.

⁷⁶ Kötelezővé tették a román ünnepeket, a kétnyelvű iskolai könyvelést. Miközben a regáti magyar magániskolák még az állampolgárságukat veszített (de román állampolgársággal sem bíró) magyar diákokat sem vehették fel. Nem adhattak ki érvényes bizonyítványokat. A magániskolák működését az 1896. június 28. 3.157 számú rendelet királyi szabályozta, amelyet 1905-ben Haret Spiru vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatként is be-terjesztett. A liberálisok választási veresége miatt azonban átmenetileg lekerült a napirendről. Barna (1908): p. 47–48.

⁷⁷ Csak 1905-ben az alábbi tankönyvek voltak tiltólistán: Boga Károly: *Földrajz*; dr. Török István: *Magyarország története*, Sebestyén Gyula: *Magyar olvasókönyv*; dr. Gööz–Schön–Trajtlér: *Magyar nemzeti olvasókönyv*. Bukaresti Magyar Újság, 1905. okt. 5. A betiltás szélsőséges példája, amikor egy matematikakönyvben két magyar város, Budapest és Pozsony közötti távolság kiszámítását kifogásolták. Barna (1908): p. 61. Miközben Alexandru Vizanti és Haret Spiru oktatási miniszterek utasítására az iskolarendszert a románság különleges kiválóságának szelleme hatotta át. Az 1897. április 22-i oktatási miniszteri körrendelet tanítói karhoz szóló útmutatása ez volt: „Legyenek rajta, hogy a gyermekek történelmünk eseményeit sokkal többre becsülik, mint más nemzetekét [...], higgyék, hogy a román nemzet a legvitézesebb és a legelőkelőbb minden nemzetek között. Ne féljenek attól, hogy túlzásokba esnek...” Kádár Gy., *„Tiszta” Romániát! (2.)*, *Háromszék* [Sepsiszentgyörgy] 2013. júl. 20. és Barna (1908): p. 47.

⁷⁸ Az *Universul* című román lap egyik felhívása arra biztatta a hadsereg tagjait, hogy vásároljanak Erdély-térképeket, hiszen szükségük lehet rá a közeljövőben... Idézem: *Erdély térképe*, Romániai Magyar Újság, 1915. febr. 21. Később, a Marghiloman-kormány idején nyilvánosságra hozott adatok szerint a megelőző években 2.350.000 lei (azaz ugyanennyi svájci frank) összeget fordítottak a román kormányok az Erdély-kampányra, amelyből bőven jutott a magyarországi román vezetőknek is. A *Gazeta Bucureștilor*-t idézi a Bukaresti Magyar Hírlap 1918. júl. 22-i száma. 1915 szilveszterén a magyar újság már kénytelen megállapítani, hogy „a háború megkezdése után a magyarok elleni gyűlölet a legmagasabb fokra emelkedett”. Romániai Magyar Újság, 1915. dec. 31. és „Még néhány hónappal ezelőtt az utcai tüntetések egymást érték és az összeverődött utca nép a magyarokat és szövetségeseit szidalmazva vonult végig az utcákon.” Uo., 1916. jan. 2.

⁷⁹ Az *Adevărul* szerint: „...kétségtelen, hogy a háborút Vilmos császár és Tisza provokálta”. Idézem a Romániai Magyar Újság 1915. febr. 21-i számából. Nicolae Iorga történészprofesszor Tisza István magyar miniszterelnök személyébe sűrítve ábrázolta a háborúzó „típus-magyart”,

száműzetést megjáró Constantin Stere professzort idézte, aki szerint népe számára nem az erdélyi románságnak kulturális autonómiát biztosító Magyarország az igazi veszedelem, hanem a despotikus és expanzív Oroszország.⁸⁰

A hagyományos ruszofóbiának 1912-ben, Besszarábia elcsatolása centenáriuma során össznemzeti gyászünnepséggel adózó Romániában ugyanakkor elhallgatták azokat a híreket, amelyek a magyarellenesség élet tompíthatták volna. Nem adtak hírt pl. arról, amikor egy magyar gőzhajó 16 hajótörött román katonát mentett ki Galacnál a Dunából.⁸¹ S nem talált követőkre a *Romániai Magyar Újság* főmunkatársa, dr. Rejőd Alpár kezdeményezése sem. (Aki saját költségén készített exkluzív kötetet az *Új Románia* ígéretes fejlődéséről, európai karakteréről, s munkáját a budapesti közönséggel is megismertette.)⁸² Szerkesztőtársa, a történész Szőcs Géza Aurél Vlaicu repülőmérnökkel ápolt barátsága példájával és józan, konstruktív cikksorozataival próbálta oszlatni a tudatlanság és gyanakvás ködét (*Magyarok és románok*,⁸³ ill. *Történelmi igazság és nemzeti sovinizmus* címmel.⁸⁴ Lapjuk, a *Romániai Magyar Újság* magatartása a békítés hitvallásából következett, amelyről még a háború előtt így írt a főszerkesztő: „Nekünk kell (...) megtennünk az első lépést. Mi ismerjük az itteni viszonyokat. Világosítsuk fel testvéreinket tévedéseik felől, s hassunk oda, hogy a román nemzet fiai is felvilágosítást kapjanak. Így elnémul majd a mai bűnös hangulatkeltés...”⁸⁵ Az efféle békítő hangok azonban a világháború viharában mindkét oldalon süket fülekre találtak.

A Bruszilov-offenzíva sikerein felbátorodva 1916 augusztusában Románia betört az őrizetlen Dél-Erdélybe. A magyar lelkészeket, tanítókat internálták,⁸⁶ elnémult a Romániai Magyar Újság.

Csaknem két évvel később, a központi hatalmak sikeres dunai ellen-offenzívája s a román főváros bevétele után⁸⁷ jelent meg a rövid életű *Bukaresti*

heroikus jellemvonásokkal, de átkos, negatív tulajdonságokkal is felruházva. Ekképpen: „Még a magyarrá lett lsten sem tudná megállítani azt a fanatikus, vak és süket embert, aki ellenfelei vérével kijelölt egyenes úton megittasulva rohan a végpusztulásba. (...) Győzni, uralkodni, parancsolni és gyarmatosítani akar.” Az *Universul* 1915. december 28-ai számát idézi: *Romániai Magyar Újság*, 1915. dec. 31.

⁸⁰ *Romániai Magyar Újság*, 1915. dec. 31.

⁸¹ *Romániai Magyar Újság*, 1912. okt. 31.

⁸² *Romániai Magyar Újság*, 1912. márc. 28.

⁸³ Ebben állapította meg, hogy a hazai tankönyvek egy része felesleges bántásokkal mérgezi a két nép viszonyát, pedig kölcsönösen építő hozzáállással, a túlhajtott nemzetiségi agitáció fékezésével „meg lehet csinálni a magyar–román békét és barátságot”. *Magyarok és románok*, *Romániai Magyar Újság*, 1910. nov. 13.

⁸⁴ A 10 résznél is több folytatást megért cikksorozat negyedik darabja, ld.: *Romániai Magyar Újság*, 1911. nov. 30.

⁸⁵ *Mit tegyünk?* *Romániai Magyar Újság*, 1909. okt. 17.

⁸⁶ A Konventi Elnökség jelentése 1916-ról Esterházy Móric miniszterelnöknek, 1917. máj. 16. MNL OL K 26 ME 1185. cs. 2726. 1917 XIX. t.; és a Konventi Elnökség 1917. máj. 16-ai levele az Egyetemes Konventhez. RZsL, 2. f. Külügyi ir. 56. d. 1626/1917.

⁸⁷ Az előzetes béke 1918. márc. 5-én Buftében kötött, s csak 1918. május 7-én írták alá a különbékét Bukarestben – ami az antanttal kötött titkos szerződés megszegését jelentette. Durandin, Catherine, *A román nép története*, Budapest, Maecenas, 1998, p. 212.

Magyar Hírlap, melynek szerkesztője kiadta a békülékeny, ám meglehetősen önelégült jelszót: el kell feledni „minden hitszegést”. Ezt azonban a szigorú békefeltételek teljesítéséhez köthette,⁸⁸ s fölényes hangnemben olvasta a fejére a románságnak kockázatos Erdély-aspirációit. Feleky József ugyanakkor kifejezte reményét, hogy a jövőben e tanulságok alapján a közös érdekek alakítják majd a két nép kapcsolatát.⁸⁹

(Magyarok és románok meddő versengésében tehát ez egyszer még a Monarchia kerekedett felül, s a bukaresti békében nemcsak szerény határkorrekciót vívott ki, de a csángók kulturális autonómiáját is.)

A padovai fegyverszünettel bekövetkező fordulat után azonban az újság hangneme szelídebbé vált. A szerkesztő ekkor már a szláv tengerben egymásra utalt két szomszéd nép történelmi megbékélését sürgette, s felvillantotta egy *Román–Magyar Szövetség* megteremtésének lehetőségét is.⁹⁰ Ám, mint ismeretes, szövetség helyett – a nemzeti önrendelkezés jegyében – hamisítatlan reváns következett. A románságnak az egyesítés diadalát jelentő gyulafehérvári deklarációval és a békítésben máig deficités trianoni békével.⁹¹

Ha 1867 a magyarok révbe érkezése s a nemzetiségek kudarca, akkor 1918, illetve 1920 a szomszéd népek örömnépe – míg a magyarságnak a feldarabolás, a reformkori látnokok rémisztő nemzethalál-víziójának kis híján való beteljesülése. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát igenlő és elvető magyar politikusok egyaránt számot vetettek azzal, hogy a túléléshez ki kell egyezni: vagy a Kárpát-medencét évszázadok óta velünk közösen megülő nemzetekkel, vagy a birodalmat megtestesítő dinasztíával. Ám az itt felhozott történelmi példák arra világítanak rá, hogy a birodalmak természete az, hogy kedvük és lehetőségeik szerint próbálják átrajzolni a világ politi-

⁸⁸ E szavakkal: „ha nem lesz minden nemzetiségi mozgalmunk kútforrása a kívülről szított izgatás...” De ennél is tovább ment, a Kárpátokban a vízválasztókig kiterjesztett új határ elfogadását tekintve alapfeltételnek. Bukaresti Magyar Hírlap, 1918. máj. 5. A béke megkötését hirdető különszámában az „új korszak” eljövételét csak úgy látta biztosítva, ha az „egymás jogainak tiszteletén, a határok sértetlenségén és a jó szomszédi viszony ápolásán nyugszik.” Bukaresti Magyar Hírlap, 1918. máj. 7.

⁸⁹ Mint önelégülten írta: „a nagyzóló Románia győzött a józanész fölött és így a katasztrófának be kellett következnie”. Bukaresti Magyar Hírlap, 1918. szept. 8.

⁹⁰ Mindezt Kossuth egykori konföderációs tervének mintájára. A cikk indoklása nagyon is méltányolni való: „Egymáshoz simuló országunk, a kelet és délkelet felé irányuló őrködés, a kereskedelmi élet azt követelik, hogy félretéve sehol meg nem alapozott tanokat, és eszméket, adjunk egymásnak alkalmat és módot arra, hogy a békés viszony, tartós, maradandó barátság fejlődjön ki közöttünk.” *Magyar–román barátkozás*, Bukaresti Magyar Hírlap, 1918. okt. 6.

⁹¹ Az antant győzelme láttán a lap rezignáltan szembesítette olvasóit a rekvirálások, internálások és zaklatások fájó emlékével, s a román vendégszeretet egyenlő bánásmóddal kecsgetető, de tévesnek bizonyult mítoszával. Ezek után a regáti magyarságnak csupán két választása maradt: az évtizedek munkájával megszerzett javak megtartása érdekében román állampolgárrá válni, avagy az elszenvedett zaklatások tapasztalatával az anyaország védelmébe húzódni. Bukaresti Magyar Hírlap, 1918. aug. 4.

kai térképét. Ezért „Köztes-Európa” népeinek mára egyetlen választása maradt: hogy a kölcsönös tisztelet alapján megtanulnak együttműködni. Ellenkező esetben soha nem látott globális erők egyenként vetkőztetik ki nemzeti hagyományaikból s lapítják felismerhetetlen fogyasztói népmasszává valahányat.

A román kultúra bőkezű mecénása, Gozsdu Manó váteszi éleslátással már több mint száz éve erre figyelmeztetett:

„Vesse akárki a mappára szemét, és meg fogja látni, hogy azon román, ki a román nemzetet folytonos ellenségeskedésre ingerli a magyarok ellen, legnagyobb ellensége a román nemzetnek; meggyőződhetik, ha egy kis élet- és világtapasztalása van, hogy az egymás közti súrlódások csak mind a kettőnek életét rövidítik: mert ha ma elvész a magyar, holnap a román fog elveszni.”

KOZMIKUS TORZÓ

Egry Artúr
kilenc dal a gát utcából

(egyik a másikat)

mint lapok a könyvben összevarrva
 egymást óvva de el is takarva
 őre és foglya e feszes rendnek
 helyükön mind-mind értelmet nyernek
 mert nincsen egyik nélkül a másik
 rész az egész ha egy is hiányzik
 így feszül ránk a kiosztott világ
 gúzsba kötve egyik a másikat

(feszül a felszínen)

hajamba túr a víz a test lebeg
 úszik az égi lény és szendereg
 csillog fölöttem az éj paplana
 távolban csillagok úsznak haza
 hullámot vet idő és végtelen
 a sejtelem is itt úszik velem
 mily' lomha mélyen ős átok pihen
 csak ül a csend feszül a felszínen

(dűnék)

alig simulnak parthoz a dűnék
 éjsötétben mindenfelé tűz ég
 meztéláb állsz zöld színű a homok
 vízen – titokban – járni tanulok
 Lisszabonból tértem haza éjjel
 tárgyak a konyhában szerteséjjel
 csészében kávémbambán méreget
 hinni vágyom hét-szívű lényeged

(mégis elpirul)

repkény tör át néma téglafalon
 sebeimet mindig elkaparom
 népség követel rázza az öklét
 zárva a menny – naplopó öröklét
 simlis a sáska-felhő ami rág
 elpusztulunk mi mind mi ősi fák
 az ég és Isten mégis elpirul
 ég az erdő és izzó füstbe fúl

(acéltücsök)

acéltücskön matat a martinász
 rumot vedel az idült cethalász
 családot nevel ki reménnyel él
 csekély az isten és épphogy a bér
 láng bogot vet ma a karvaly tőke
 migránstáborokkal a jövőbe'
 árasztva ránk földünkre az arab
 európa napról napra vadabb!

(vigyázd a lányt)

vigyázd a lányt ha utcán átköszön
 cipőd fűzőjét gonddal megkötöm
 békéd ma van – megdicsér az Isten
 jövőd a szebb eltöri gerincem
 csak simogasd a holdad a napod
 amíg lehet kísérjen angyalod
 ölni szeretnél? – húsevő virág
 múltó vágyadon óriás csiga rág

(delikát)

kimért idő odvában hol lakom
 párás este susog át a falon
 melegen üt rám a városi nyár
 nyolc múlt koccan szemben a kocsigyár
 bableves fő lenn vágyam oda van
 – a gyomrom üres – lelkem óarany
 vacsora-csillag dúdol fizikát
 az éj vásznát üstökös szeli át

(pórázon)

a pénz világa köztünk rejtve él
 lelke tiszta ing szinte hófehér
 kilóra vesz meg életet halált
 – pórázon tartja gazdaállatát
 szorul a szolgálta álmában öklöz
 magát hiába köti a röghöz
 de ráébred – így vagy úgy – egyedül
 mind meghal az kit kínnal anya szül

(szolgállak)

kinéz ki ablakán mindent belát
 túlhan tizenkét fáradt almafák
 rühes kilencven év francos átok
 te és én vágyjuk a szabadságot
 rám se néz a tó tükre még remeg
 ne félj ringatlak itt vagyok veled
 hűvös bölcs vized újra én iszom
 szolgállak mint testet a szívizom

Fedor Klaudia Erika

Dal

Letűnt vágyként porladó tavasz
A halódó őszen sóhajtott ma át
Lágy szellő kutatta a dús lombokat
De édes illatot sehol sem talált

Hol szunnyadhat a rózsabokros kikelet
A smaragdléptű tavasz merre jár
Fakó illatú virágszőnyegre teríti
Hófehér leplét a Halál

Félhomály

Szép szemed szelíd csillaga
Mint ezüst tányérja teliholdnak
A tó sűrű mélyére
Szemem fénytelen tükrébe esett
Hogy újra kigyúlva visszaverje
A némaság félénk varázsát

S. O. S.

Lét a nemlét időbe csavarodott szárnyain
Megkopott remények ócska szakadozott vásznai

Abronsba dermedt üvegszív
Falán futó jégvirág-koszorú
Kihült csodák cukorkoporsója

Olcsó álmok színpadán ripacszkodó komédia
Játszom mint bolond Napóleont

Égi és földi

Volt valami vágyakozás bennem
Mélyen ülő
Messzeségbe simuló
Azúr csendességet dúdoló
Combod izmainak feszülő

Valami vágyakozás volt bennem
Bőröd illatától bóduló
Ajkad vonalán becéző
Felhők habján verdeső
Szférákig magasztaló

Bennem volt valami vágyakozás
Betöltve földet s eget
Míg a Föld hajnali pára
Sóhajt kedveséhez
Az Ég hogy elsírja bánatát
Küldött esőfelleget

Él bennem a vágyakozás
Combod izmainak feszülő
Ajkad nedvességén táncoló
Bőröd illatától bóduló
Halántékon lüktető

Csupaszon

Nem hiszek bizarr feltámadásban
Sem holmi tobzódó hívó szóban tavasszal
Merengő ősz arannyal kecsegtet
Zöldön érlelt rozsdás bús panasszal
Üzen fagyot holt téli éjszakát
Eresz alá csöpögő
Havon roppanó nihilt

Lovas Sz. Judit

A kabócák valaha emberek voltak*

Te állsz minden kérdésem mögött,
de én már nem foglak megtalálni,
ez a fény bennem – ilyen formája van,
túl nehézre és hatalmasra nőtt,

ma sem utalt rád semmilyen jel,
holnap majd folytatom tovább,
minden rám mutat, pedig nem akarom...
az elmém mint a szívemre tett
kés vezet sötétben és vakon.

Néha vér ízét érzem a számban a
fel-felbukkanó életem, és úgy nézem
a vért, mint más nyomát, aki
bennem lakik és pihen.

Ha rám teszik a kötelet a hitért,
amiben egyedül vagyok, olyanok
lesznek, mint a falevelek az
őszben motozó tagok,

és én olyan leszek: hozzátok hasonló,
hogy a körzőjével – hagyom, ha
növekszik, mint a szürke ég a
két tó lány halántékomon.

¹ „Azt mondják, hogy a kabócák valaha emberek voltak, még a Múzsák megszületése előtt; mikor aztán megszülettek a Múzsák, és felcsendült a dal, az akkori emberek közül némelyek akkora elragadtatásba estek a gyönyörűségtől, hogy dalolva megfeledkeztek ételről-italról, és észrevétlenül meghaltak. Tőlük származik a kabócák népe...” Platón, Phaidrosz, 259b, c

Félúton Agra szentélyéhez, megállva az Ilisszosz partján

Nem lehet, hogy nem tanított senki,
kedves Pánod valósággá ért a lelkemben úgy,
hogy emlékeztetni kell magamat, hogy
csak rá gondolok, barátokat és szavakat

cserélgetek, sok dologra emlékeztetem
magam, a jelen kérdésem, hogy miért vagyok
emlék-erejű, ezt kerülgetem. Csak én ismerem
a gyengéség és az értelem mértékét, ami

bennem lakik, ha az ember figyel, szürkés-kék
fény van a szemében, és a homlokán számok,
betűk. Nem vettem észre, hogy a csontjaim
érezhetőbbek lettek a hátamon. Úgy végzem el

a harmadik fokozat szertartását, hogy látod, a
szemedben elvégzem a gyengéség és az
értelem jelképes cselekedeteit, a virágok
bájjos nyugalomával várakozó halál és feltámadás

szimbólumai közt. A szín békéjévé változom át.
Dühvel és megadással, mint aki eldöntötte,
hogy élni szeretne, mikor a szavaidtól
megfosztottak, megismertelek, jobban tudom,

mint te, hogy ki vagy; a hátamon vessző csontok
nyomta árnyékok, mikor a mozgó halottakon,
mint az akácfákon töprengsz meztelen. A félelem
és csodálkozás nem szűnik meg, bár nem is

elviselhetetlen, ráébredek, hogy így keresi
a helyet, ahol született az örömben tanítványa
és szolgája élőknek és halottaknak, az elmémbe hanyatló
szertartásokon ifjúságnak szelleme, a lelkem.

E számunk szerzői

- Albert-Lőrincz Márton** (1951) – nyugalmazott egyetemi oktató, költő, Marosvásárhely (Románia)
- Antalfy Yvette-Hildegard** (1956) – újságíró, Budapest
- Ásványi Tibor** (1960) – programtervező matematikus, Budapest
- Barna Júlia** (1946) – nyugdíjas, Hajdúdorog
- Bereti Gábor** (1948) – közíró, költő, Miskolc
- Bodnár Gabriella** (1970) – tisztviselő, költő, Miskolc
- Botos Ferenc** (1949) – középiskolai tanár, Budapest
- Börszönyi Erika** (1954) – költő, prózaíró, könyvtáros, Budapest
- Burkus Alexandra** (1950) – vízépítő mérnök, Budapest
- Csák-Nagy Kriszta** (1975) – pedagógus, Eger
- Csata Ernő** (1952) – gépészmérnök, költő, Marosvásárhely (Románia)
- Cseke Ibolya** (1966) – ügyintéző, Budapest
- Csontos Márta** (1951) – középiskolai tanár, költő, Sándorfalva
- Demeter Mária** (1949) – nyugdíjas tanár, Sepsiszentgyörgy (Románia)
- Dittrich Panka** (1966) – textiltechnikus, Győr
- Dobay Katalin** (1966) – tanár, Pápa
- Domonkos Marcell** (1982) – haikuíró, Celldömölk
- Dozvald János** (1939) – fotóművész, újságíró, Budapest
- Ébert Tibor** (1926–2015)
- Egry Artúr** (1953) – gépészmérnök, Budapest
- engs** (Nagy Gábor Sándor) (1953) – „életművész”, Budapest
- Erdélyi Z. János** (1947) – költő, író, műfordító, Szekszárd
- Fábián Erika** (1970) – fotótáros, Budapest
- Fancsali Róbert** (1991) – egyetemi hallgató, Budapest
- Farkas Cs. Tekla** (1995) – egyetemi hallgató, Mórahalom
- Fazekas Gizella** (1932) – nyugdíjas, Százhalombatta
- Fedor Klaudia Erika** (1975) – költő, író, Keszthely
- Fekete Augusztá** (1968) – humánügyi előadó, Aszód
- Fer-Kai** (1958) – művészeti szerkesztő, Budapest
- Fesető Erzsébet** (1977) – Esztergom
- Fodor Zsombor** (2005) – tanuló, Szigetszentmiklós
- Fogarasi Sándor** (1973) – tanár, Szeged
- Füleki Gábor** (1980) – költő, középiskolai tanár, Dabas
- Gombár Endre** (1938) – író, műfordító, irodalomtörténész, Csobánka
- Gyimóthy Lilla** (1988) – egyházügyi tanácsos, Tata
- Habos László** (1963) – író, szerkesztő, Budapest
- Hajdú Gabriella** (1969) – nyelvtanár, kulturális antropológus, Budapest
- Halász Zsolt** (1974) – szociális munkás, Kozármisleny
- Harcos Katalin** (1956) – marketingszakember, költő, Keszthely
- Harján Szilvia** (1965) – (írónak készül:), Budapest
- Hegedűs Ilona** (1979) – bölcsező, informatikus, Budapest
- Hegyi Zoltán Imre** (1967) – biciklis futár, antikvárius, blogger, költő, kritikus, Budapest
- Heródek Nikolett** (1984) – könyvtáros, Izsák
- Jakabffy Éva Zoé** (1972) – pszichológus, filozófus, fordító, újságíró, Budapest
- Jurisin Szőke Margit** (1955) – nyugdíjas, költő, Szabadka (Szerbia)
- Kántor Krisztián** (1978) – ügyintéző, Gyula

- Karsai János** (1961) – harcművészet-oktató, író, Gyöngyöstarján
- Katymári Vanda** (1974) – költő, újságíró, Baja
- Kelebi Kiss István** (1947) – költő, Budapest
- Kerecsényi Éva** (1964) – tanár, asztrológus, Győr
- Kerti Károly György** (1948) – restaurátor, festőművész, Budapest
- Kocsis Gábor** (1949) – (nyugdíjas) ügyvéd, Budapest
- Komáromi Sándor** (1939) – irodalomtörténész, Somoskőújfalu
- Z. Konkoly Juci** (1949) – nyugdíjas, Orosháza
- Kontra Ágnes** (1969) – Phd-hallgató, Kecskemét
- Kovács katáng Ferenc** (1949) – író, műfordító, képzőművész, Oslo (Norvégia)
- Könyves Mirjam** (1999) – tanuló, Kiskunfélegyháza
- Kreischer Kornélia** (1942) – nyugdíjas, Érd
- Kurczina Mónika** (1972) – humánügyviteli szakelőadó, Hajdúdorog
- Kutasi Károly** (1954) – nyugdíjas tanár, Győr
- L. Horváth Zsuzsa** (1950) – nyugdíjas, Ságvár
- Lajkó T. Zalán** (1979) – zenész, Budapest
- Lajos Nóra** (1977) – irodalomtörténész, költő, kritikus, Debrecen
- Lengyel Péter** (1989) – sportújságíró, Esztergom
- Lovas Sz. Judit** (1986) – író, költő, Ajka
- Lőrincz József** – Székelyudvarhely (Románia)
- Lőrinczy Barbara Eszter** (1978) – tanár, Székesfehérvár
- Magyar Dániel** (1978) – innováció-menedzser, Budapest
- Makkai Béla** (1961) – történész, Budapest
- Márkus Brigitta** (1974) – asszisztens, Bátorfőnyenyé
- Mészáros Ildikó** (1952) – újságíró, Fegyvernek
- Mészáros Mária** (1951) – nyugdíjas pedagógus, Sepsiszentgyörgy (Románia)
- Molnár Adél** (1973) – jogász, Budapest
- Molnár Csilla** (1988) – kritikus, Budapest
- Móritz Mátyás** (1981) – író, Budapest
- Nagy István Paphnutius** (1962-) – költő, műfordító, blogger, fotós, Tata
- Nagy-Rakita Melinda** (1953) – nyugdíjas, Százhalombatta
- Németh András** (1956) – költő, Budapest
- Németh Erzsébet** (1944) – költő, tanár, Budapest
- Németh István Péter** (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca
- Nerhaft Antalné** (1940) – nyugdíjas, Budapest
- Ócsai Károly** (1938-2011) – szobrászművész
- Sz. Pál-Kutas Orsolya** (1974) – tanár, szerkesztő, Tardona
- Pataki Anett** (1997) – egyetemi hallgató, Kajászó
- Pataki Edit** (1947) – tanár, anyanyelvőr, Magyardombegyház
- Péteriné Jencski Erzsébet** (1947) – nyugdíjas tanár, Budapest
- Petz György** (1955) – író, költő, tanár, szerkesztő, Budapest
- Plugor Magor** (1970) – tanár, Szeged
- Pusztai Emese** (1985) – tanár, Kézdivásárhely (Románia)
- Radmila Markovity** (1940) – nyugdíjas, Kishegyes (Szerbia)
- Rozán Eszter** (1969) – művelődésszervező, biblioterapeuta, író, Szombathely
- Rózsa Iván** (1959) – közgazdász-újságíró, Budakalász
- Sallai Regina** (1996) – egyetemi hallgató, Piliscsaba
- Sánta Hajnalka** (1976) – szociológus, tanár, Pécs
- Sárközi Richárd** (1980) – szövegalkotó, slammer, Budapest
- Simek Valéria** (1953) – költő, Bakonycsérnye
- Soós József** (1953) – nyugdíjas, Lenti
- Spindler Zsolt** (1976) – diplomata, Kazany (Oroszország)
- Szabó Aida** (Jampa drolma) (1951) – nyugdíjas, Ercsi

- Szabó Julianna** (1954) – nyugdíjas, amatőr költő, Makó
- Száva Csanád** (1979) – könyvtáros, Kolozsvár (Románia)
- Székely György** (1959) – tanár, Szeged
- Széles Klára** (1936) – irodalomtörténész, Budapest
- Szentkirályi Fittler József** (1956) – tanár, költő, Dunakeszi
- Szilágyi Enikő** (1974) – könyvelő, Budapest
- Szilveszter Zsuzsanna** (1982) – tanár, Székelyudvarhely (Románia)
- Szöllősi Bernadett** (1987) – költő, jelenleg vendégmunkás Belgiumban
- Szvétek Gábor** (1980) – fotográfus, Budapest
- Tamási orosz János** (1953) – költő, újságíró, Budapest
- Tekse József** (1958) – textilfestő, Budapest
- Tillmann Pentele** (1979) – kéményseprő, Szuhakálló
- Tokai Gábor** (1969) – művészettörténész, Budapest
- Tóth Csilla Ilona** – fényképész, Budapest
- Török Tamás** (1991) – egyetemi hallgató, Gödöllő
- Valyon László** (1944) – nyugdíjas vegyész-mérnök, Zsámbék
- Vass István Pál** (1954) – banki alkalmazott, Budapest
- Vercsek Györgyi** (1971) – költő, amatőr képzőművész, Budapest
- Vermes György** (1949) – poliglott, lime-rick- és haikuszerző, Budapest
- Vihar Judit** (1944) – műfordító, irodalomtörténész, haikuköltő, Budapest
- Virág József** (1965) – gépészmérnök, szakfordító, Zalaegerszeg
- Wanek Judit-Klára** (1962) – középiskolai tanár, Kolozsvár (Románia)
- Wieszt Dóra** – nyugdíjas, Tata
- Wilhelm József** (1970) – középiskolai tanár, Doroszló (Szerbia)
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Zentai Eta** (1938) – nyugdíjas könyvtáros, Budapest
- Zsatkovics Edit** (1951) – nyugdíjas bölcsész, Debrecen

HÉJA-NÁSZ

Napút Hetedhét-díj, 2018

Károly Judit műfordító kapta a Cédus Művészeti Alapítvány Napút Hetedhét-díját március huszonkettedikén este a Nádor Teremben.

A Debrecenben élő alkotót a francia nyelvű irodalom magyarországi megismertetéséért végzett magas szintű munkájáért díjazta az alapítvány. Az elismeréssel járó, Sóváradi Valéria által készített egyedi oklevelet Szondi György, a Napút folyóirat főszerkesztője adta át a kitüntetettnek, akiről Szokos Iván festőművész majd portrét is készít.

A laudáló szöveget (alább közöljük) Kovács katáng Ferenc, a tavalyi Hetedhét-díjas olvasta fel. A Norvégiában élő költő, író, műfordító ebből az alkalomból vette át a jeles festőművész róla készített portróját.

Az immáron nyolcadik alkalommal odaítélt díjat minden évben egy, a Napút munkájához kötődő alkotó kapja műfordítói s kultúraközvetítói életművének elismeréseként. 2016-ig Báthori Csaba, Galgóczy Árpád, Gállos Orsolya, Szénási Ferenc, Tasnádi Edit és Bognár Antal részesült műhelyünk e kitüntetésében. *(A szerkesztőség)*

Stílusgazdagság, nyelvtisztaság

Főhajtás illeti a könykviválasztás és figyelembe ajánlás olyan biztos gesztusát, ezt követően pedig a magyarul megszólalás ama ritka értékét, mely egy jártas és lelkiismeretes műfordítót valamely szerkesztőséghez köti és – a magyar nyelvhez kötözi.

Károly Judit nyolcadik könyve a budapesti könyvfesztiválra jelenik meg hamarosan a Napkút Kiadónál. Nyolcadik franciából magyarított kötet. Egy kivételével – amelyik drámákat tartalmaz – prózai művek. A műfajon belüli műnemeknek gazdag a palettája nála, a stílusok számossága illedelmesen megadja magát az interpretátor ihletett tudásának, formaterékenységeinek.

A debreceni alkotóművész műfordítói munkássága a Napkút-Napút-

Cédus-műhely világirodalmat bemutató tevékenységének igen becses értéke. Példázzák ezt nemcsak a nemes könyvek, de az antológiaközlések, a folyóiratszámokban megjelenő szép műtolmácsolások is.

Amit a francia nyelvű irodalomért Károly Judit magas színvonalon tesz a mintegy évtizedes – hadd használjuk az ideillő szót – „együttműködés” tere, ez az eredmény természetesen hozta magával, hogy az eszterdönként odaítélt Cédus-nívódíjnak is immár ő háromszoros birtokosa. Nem pusztán emberi, hanem megszólaltató érdeme elismeréseként.

A fordító – a stílusgazdagság, a fordító: a nyelvtisztaság: Károly Judit megannyi magyarul szóló műátültetése e szöbiztonság, ezen újrateremtő

színhorizont bizonyossága. Magyar nyelvünket ekként ápolja és erősíti. Olvasni is büszkeség a mesterien megszületett mondatokat, írói színvilágokat. Tucatnyi szerzőt: kit könyvnyi terjedelemben, másokat egy-egy novellával.

Tudnivaló, hogy a drámatolmány-csolás a mondhatóság iskolája is. Károly Judit e műfajban is remekel. Színpadot is látott már színműfordítása.

Jeles abban is, ahogy írókat fedez fel a francia nyelvterületről: elsősorban Belgiumból, de Franciaországból, újabban Kanadából. Ahogy őket a magyar kultúrába bevezeti. Példamutató, ahogy a kiadó munkáját a szerzőkkel s a jogtulajdonosokkal való kapcsó-

lattartásban segíti. Lefegyverző, ahogy kiemelkedő alkotómunkája elismerését szerényen – milyen szó is illik ide: „kezeli”...

Méltó helyre kerül a műfordítói életműért odaítélt Napút Hetedhét-díj. 2018-ban – az évek sorában nyolcadikként – a Cédrus-műhely Károly Judit értékteremtő műfordítói munkásságát ismeri el Sóváradi Valéria egyedi oklevelével, majd Szokos Ivánnak a díjazottról készített portréfestményével.

Köszönjük, kedves Judit, újabb teremtéseket várunk – és: gratulálunk!

Kovács katáng Ferenc

Kezében tartja lapunkat, Kedves Olvasó – hadd higgyük, hogy „nyert ügyünk van” így, mert törekvéseinket megítélheti, s határozhat arra, hogy adójának egy százalékat alapítványunknak ajánlja föl.

Ezt megteheti, ha kedvezményezettként

a **Cédrus Művészeti Alapítványt**

nevezi meg, adószámunk pedig:

18110661-2-41.

Köszönjük.

Ezzel azt mondom, hogy sem Latinovits, sem Brando nem változott, nem fejlődött az életidejük folyamán? Azt is mondhatnám. Miért is kellett volna mássá lenniük, ha már korán rátaláltak arra a modorra, amely modorossággá fejlesztve összetéveszthetetlen védjegyükké vált? Írom ezt, amikor ilyeneket olvasok, némileg feddően üzenve nekem: zalántiborongás, zalánizmusok – magyarán zt-modorosságok. Bocsi, ha inkább büszke vagyok ezekre, mint hogy megbántottnak érezném magamat! A modor eltanulható, másolható, ismételhető, sokszorosítható. A modorosság egyedi, utánozhatatlan, megismételhetetlen, mert a bűnelkövetés határán mozog. Ideje, hogy lehántsuk a szóról a negatív konnotációkat. Modorosnak lenni annyi, mint valakinek lenni. Persze ha a modorosság nem párosul erős személyiséggel, akkor szálnalmas produktumot eredményez, kínos félreértésekhez és -ismerésekhez vezethet. De ez már egy másik tárca témája kell legyen. És nem is biztos, hogy nekem kellene írnom erről, elfogultságot jelentve be a témához kötődő aktuális viszonyom miatt...

Zalán Tibor

Tóth Csilla Ilona felvétele

Fürtszüret

„Sörényes hajnal. / Kalász-fürtös patazajjal / vágat a remény.”
(Lajtos Nóra)

„Gyöngy-csöndködöt tép / cserrenő seregléraj – / élet fürtpercben”
(Szabó Aida)

„Ébert Tibor családok múltját hitelesítő dokumentumokat helyez egymás mellé, családfák legmélyebb, legerősebb gyökereit ássa ki, hogy megmutassa, milyen távolról erednek; s korhadnak, szenesednek, kövesednek bár, de egyvalamire nem képesek. A túlélésre.” (Tamási Orosz János)

„Hász Erzsébet arra keresi és találja meg a választ: a fiatal József Attila versciklusa nyomán mennyire egybeolvad a személyiség életfilozófiája költői megoldásai, vívmányai határaival, határtalanságaival.” (Széles Klára)

„Sajátos radikális nézetről árulkodnak versei a vallással kapcsolatban, ami szinte a mindennapi értelemben vett felfogás megtagadását jelenti. Ugyanakkor a misztika benne van létében, a szövegből való kiléggzés során teljességgel érezhető. Ettől lesz igazán ünnepl!” (Németh Erzsébet Hegyi Zoltán Imréről)

„A nagyhatalmi erőterben s a fanarióta elnyomás hatására xenofóbbá váló románság ezzel együtt kezdetben nem volt ellenséges a bevándorlókval, s a szakember-gondokkal küszködő fiatal államban sokan szép karriert futottak be. A jó nevű orvosokhoz, mérnökökhöz, művészekhez hasonlóan a tömegesen ideszegődő székely cselédlányok is keresettek voltak a román munkaerőpiacon.” (Makkai Béla)

Ára: 1000 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

